

พุดธดณ ๙

(เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

อายุวัฒนมงคลวาร

คุณศิริพร กุลครอง

สืบเนื่องอายุ ๗๐ ปี ในพุทธศก ๒๕๖๙

พุทธคุณ ๙

(เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒)

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - มีนาคม ๒๕๖๙

— อายุวัฒนมงคลवार จีวรารณ อักษรศาสตร์ ๑๔ พ.ค. ๒๕๖๙
(สืบเนื่องวารอายุ ๖๐ ปี ในพุทธศก ๒๕๖๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๓ — กรกฎาคม ๒๕๖๙

๓,๐๐๐ เล่ม

— ธรรมทานในมงคลवार คุณศิวัพร กุลครอง
อายุครบ ๗๐ ปี ณ วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๙

แบบปก : พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกทวีโว)

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ท่านผู้ประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่ วัดญาณเวศกวัน
ต.บางกระพิก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐
<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

โดยปรารภมงคลวารที่จะมีอายุครบ ๗๐ ปี ในวันอังคารที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๙ คุณศิวพร กุลครอง ได้แจ้งกัลยาณัตถ์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ เรื่อง **พุทธคุณ ๙ (เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒)** เพื่อแจกมอบเป็นธรรมทานแก่ญาติมิตร วิชาสิกชน และผู้สนใจทั่วไป

การพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานนั้น นับว่าเป็นการให้อย่างสูงสุด ที่พระพุทเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศ ชนทานทั้งปวง เป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดีอย่างแท้จริงแก่ประชาชน ด้วยการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์อันล้ำค่าคือธรรม ที่จะนำมาซึ่งความไพบูลย์แห่งประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม พร้อมทั้งส่งเสริมการค้นคว้าศึกษาธรรมให้แผ่ขยายไพศาลออกไป

ขอบุญจริยาแห่งธรรมทานที่บำเพ็ญ จงเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความไพบูลย์แห่งธรรมและปัญญา พร้อมทั้งสัมฤทธิ์ผลอานิสงส์ จตุรพิธพรชัย แก่ คุณศิวพร กุลครอง เจ้าของมงคลวาร พร้อมทั้งครอบครัว ลูกหลานญาติมิตร ตลอดจนมวลประชาชน ให้เจริญอกงามไพบูลย์ ด้วยปิตินิบุญ ปราโมทย์ในธรรม มีความสุขสดใส ในมงคลวารที่มาถึงนี้ และทุกวันนี้ ตลอดจิรกาลในเบื้องหน้าสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปญฺตฺโต)

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๙

สารบัญ

อนุโมทนา

ก

พุทธคุณ ๙

๑

(เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒)

พุทธคุณ บทที่ ๑ อรหัง

๑

พุทธคุณ บทที่ ๒ สัมมาสัมพุทธโธ

๑๒

พุทธคุณ บทที่ ๓ วิชชาจรรณสัมปันโน

๒๖

พุทธคุณ บทที่ ๔ สุคโต

๓๙

พุทธคุณ บทที่ ๕ โลกวิทู

๕๐

พุทธคุณ บทที่ ๖ อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ

๖๐

พุทธคุณ บทที่ ๗ สัตถา เทวมนุสสถานัง

๗๐

พุทธคุณ บทที่ ๘ พุทโธ

๘๒

พุทธคุณ บทที่ ๙ ภควา

๙๓

เล่าเรื่องให้โยมฟังชุดที่ ๒

พุทธคุณ ๙

พุทธคุณ บทที่ ๑

อรหัง

(เรื่องที่ ๑๑ บรรยายในช่วงวันที่ ๒๖ ตุลาคม - ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

ขอเจริญพร วันก่อนนี้ ที่บ้านโยมหมอ อาตมภาพได้พูดเกี่ยวกับพุทธคุณบท “สุคโต” ซึ่งเกี่ยวกับการเดินทาง หรือเป็นการจาริกของพระพุทเจ้า เนื่องด้วยโอกาสที่โยมหมอจะเดินทางไปต่างประเทศ หลังจากนั้น โยมคุณหญิงได้ปรารภในทำนองที่ว่า ถ้าพูดเรื่องพุทธคุณต่อ คงจะดีเหมือนกัน อาตมภาพจึงไปพิจารณา นำเรื่องพุทธคุณนี้มาพูดต่อ

วันก่อนที่พูดบทสุคโตนั้น เป็นบทที่ ๔ ที่นี้ เมื่อจะพูดในเหตุการณ์ทั่วไป หรือตามปกติอย่างนี้ ควรต้องพูดไปตามลำดับ จึงกลายเป็นว่าต้องย้อนกลับมาข้อที่ ๑

พุทธคุณข้อที่ ๑ นั้น คือบทว่า “อรหัง” ที่แปลว่า เป็นพระอรหันต์

ที่นี้ คำว่า พระอรหันต์ นั้น ไม่ได้ใช้เฉพาะพระพุทเจ้าเท่านั้น แต่ใช้กับพระสาวกของพระองค์ที่ได้บรรลุมรรคผลขั้นสุดท้ายเช่นเดียวกันด้วย เรียกกันว่าพระอรหันต์ แต่เป็นอรหันตสาวก ไม่ใช่อรหันตสัมมาสัมพุทเจ้า

ความแตกต่างมีเพียงว่า สำหรับพระพุทธเจ้า เราเรียกว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า สำหรับพระสาวก เรียกว่า พระอรหันตสาวก แต่โดยสภาวะ ก็เป็นผู้ที่บรรลุมรรคผลสูงสุดเช่นเดียวกัน

การกล่าวถึงพุทธคุณต่างๆ นั้น เป็นเครื่องเจริญศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ทำให้มองเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณความดีพิเศษอย่างไร นอกจากเจริญศรัทธาแล้ว จะได้มีความเข้าใจพระพุทธานุภาพมากขึ้น ให้รู้เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เนื่องอยู่กับพระคุณเหล่านั้น

เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจแล้ว จะได้น้อมเข้ามาในตน คือพยายามที่จะสร้างคุณความดีหรือคุณสมบัติเหล่านั้นให้มีขึ้นด้วย โดยประพฤติปฏิบัติตามพระพุทธรูปปฏิปทาหรือพระจริยาวัตรของพระองค์ พระคุณของพระองค์มีอย่างไร เราก็พยายามปฏิบัติให้ตามนั้น

แต่พระคุณของพระพุทธเจ้านั้น บางด้านอาจเหมาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะดำเนินตาม บางด้านเหมาะสำหรับทุกๆ คน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือทั้งชาววัดและชาวบ้าน จะต้องพิจารณาเลือกเอา นำเอาไปปฏิบัติให้เหมาะกับการดำเนินชีวิตของตน

วันนี้ จะพูดถึงพุทธคุณบทว่า อรหํ นั้น

อรหํ หรือพระอรหันต์ ท่านว่ามีความหมายถึง ๔ หรือ ๕ ประการด้วยกัน แล้วแต่จะพิจารณาตามต้นศัพท์ คือ คำว่า “อรหันต์” นั้น แยกศัพท์ออกไปได้หลายอย่าง

อย่างที่ ๑ ท่านว่า อรหันต์มาจากคำว่า “อารกะ” แปลว่า ไกล พระพุทธเจ้าได้พระนามว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะว่าเป็นผู้ไกล

ไกลอะไร อย่างไร คือไกลจากกิเลสทั้งหลาย ห่างไกลจากกิเลส กิเลสไม่ได้มาเกื้ออกกั้วใกล้ชิดพระองค์เลย ห่างไกลมาก คือหลุดพ้นไปแล้วนั่นเอง การหลุดพ้นจากกิเลสคือไปอยู่ไกลกิเลส กิเลสเข้าไม่ถึงพระองค์

กิเลสเป็นสิ่งเศร้าหมอง ทำให้เดือดร้อนวุ่นวาย ถ้าเข้าไปอยู่ในบุคคลใด ก็ทำให้เกิดความเร่าร้อน เกิดความวุ่นวายภายใน แล้วจะระบายความเดือดร้อนวุ่นวายนั้นออกมาภายนอก ให้พลอยเดือดร้อนไปด้วย เรียกว่าเร่าร้อนทั้งภายใน วุ่นวายทั้งภายนอก

แต่ตรงข้าม ถ้าใครห่างไกลกิเลส กิเลสไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่มีกิเลสมารบกวน ก็จะมีใจโปร่งโล่งบริสุทธิ์ จิตใจก็สดชื่น รื่นรมย์ ใจคอสบาย มีความผ่องใสเบิกบานอยู่ได้ตลอดเวลา ไม่มี ความโลภ ใจก็ไม่วุ่นวายด้วยความโลภนั้น ไม่มีความโกรธหรือไม่มีโทสะ ใจก็ไม่วุ่นวายเพราะโทสะนั้น ไม่มีโมหะ ไม่มีความหลง ใจก็ไม่วุ่นวายด้วยความหลงนั้น ก็ผ่องใส เมื่อผ่องใส ก็เบิกบาน เมื่อเบิกบาน ก็มีความสุข เรียกว่ารื่นรมย์

รื่นรมย์ภายในตัวเองแล้ว ไปเกี่ยวข้องกับคนอื่น ใกล้ชิดก็ตาม ไกลก็ตาม ก็พลอยให้เขาเกิดความรื่นรมย์ไปด้วย เป็นรมณีย์ไปทั่ว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาบทหนึ่งว่า

คาเม วา ยทิวารญเณ นิมนเ วา ยทิวา ถเล
ยตุถ ขรหนโต วิหรนติ ตัม ภูมिरามเณยยกัม

แปลว่า: ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้ร คือถิ่นสถานอันรมณีย์

นี่คือบอกว่า พระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวก ผู้หมดกิเลสแล้ว จะไปอยู่ในป่า หรือที่ไหนๆ ที่นั่นก็รื่นรมย์ ใครเข้าไป ก็สบายใจ โล่งใจ ไม่ต้องหวาดระแวงภัย

แต่ตรงข้าม ถ้าใจร้ายผู้เต็มไปด้วยกิเลสไปอยู่ในป่านั้น คนที่จะเข้าป่า ก็เต็มไปด้วยความหวาดระแวงภัย มีแต่ความกลัว เดินไปแต่ละย่างก้าว ไม่มีความสุขเลย นี่คือลักษณะที่ตรงกันข้าม

เพราะฉะนั้น จิตใจที่มีกิเลสหรือไม่มีกิเลสนี้แหละ เป็นตัวสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะทำให้เกิดความรื่นรมย์

ถึงแม้สถานที่ภายนอกจะไม่รื่นรมย์นัก ยังมีสิ่งรบกวนหรือความไม่สงบอยู่บ้าง แต่ถ้าจิตใจคนรักษาไว้ได้ ก็ยังมีความรื่นรมย์อยู่

แม้ว่าสถานที่จะน่ารื่นรมย์ แต่ถ้าใจคนไม่มีความรื่นรมย์ ไม่สะอาดบริสุทธิ์ เต็มไปด้วยกิเลสเราร้อนอย่างที่ว่า หรือถ้าเรายังหวาดกลัวต่อภัยอันตรายจากใจผู้ร้าย เป็นต้น ไม่ว่าจะไปที่ไหน แม้แต่เป็นสวนที่ร่มรื่น ความรื่นรมย์ก็หมดไปทันที

เพราะฉะนั้น ความรื่นรมย์นี้มาจากความไม่มีกิเลส หรือห่างไกลกิเลสก่อนอื่น ถ้ามีความรื่นรมย์ทั้งภายในใจ และสถานที่ภายนอกก็รื่นรมย์ด้วย นั่นก็คือความรื่นรมย์ที่สมบูรณ์

เป็นอันว่า ในพุทธคุณบทที่ ๑ นี้ ตามความหมายที่ ๑ นั้น ท่านเน้นความหมายที่ว่า เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส พุทธศาสนิกชนพึงประพฤติปฏิบัติตาม คือเพียรพยายามทำใจของตนให้ห่างไกลจากกิเลส จะได้เป็นใจที่บริสุทธิ์ ผ่องใส เบิกบาน สร้างความรื่นรมย์ทั้งภายในตนเอง และความรื่นรมย์ภายนอก นี่เป็นความหมายประการที่ ๑

ประการที่ ๒ ท่านว่า “อรหันต์” นั้น มาจากคำว่า “อริ” แปลว่า ศัตรู + “หต” (หะ-ตะ) แปลว่า กำจัดแล้ว จึงแปลรวมว่า กำจัดศัตรูแล้ว

คำว่า “อรหันต์” แปลว่า ผู้กำจัดศัตรูได้แล้ว ศัตรูคืออะไร ศัตรูนั้น ก็คือกิเลสนั้นแหละ กิเลสนั้นเป็นศัตรูของเรา มันคอยเบียดเบียนล้างผลาญเรา ทำให้เราเสียหายและไม่มีความสุข กิเลสอาศัยอยู่ในใจของเรา ใครมีใจที่กิเลสอาศัยอยู่ ก็เท่ากับว่ามีโจรผู้ร้ายหรือศัตรูอาศัยอยู่ในตัว มันจะทำร้ายตัวให้ไม่มีความสุข จะทำให้ตัวต้องเดือดร้อนวุ่นวายด้วยประการต่างๆ เรื่อยไป

สำหรับพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้กำจัดศัตรูที่แอบแฝงอยู่ในพระทัยหมดแล้ว คือทำกิเลสให้หมดสิ้นไป ตัณหา มานะ ทิฏฐิ หมดสิ้นไป โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสทั้งหลาย ที่เป็นบริวารทั้งหมดทั้งสิ้น พระองค์กำจัดได้หมดแล้ว จึงไม่มีศัตรูที่จะเข้ามาครอบงำห้าพันพระองค์ได้ นี่เป็นความหมายอย่างหนึ่งที่ทำให้พระองค์ได้ดำเนินพระชนมชีพอย่างผู้บริสุทธิ์ เป็นอิสระ

ที่ว่าเป็นอิสระ เพราะไม่มีศัตรูมากอย่เฝ้าทำร้าย ไม่มีศัตรูมาสั่งบังคับให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ หรือมาประทุษร้าย จึงเป็นอิสระ ภายในตัวปลอดโปร่งตลอดเวลา นี่เป็นความหมายประการที่ ๒

ต่อไป ประการที่ ๓ อรหันต์ มาจากคำว่า “อริ” (อะ-ระ) แปลว่า กำ + “หต” (หะ-ตะ) แปลว่า หักแล้ว จึงแปลรวมว่า หักกำแล้ว

“กำ” ในที่นี้หมายถึง กำ ที่แปลว่า ขี้ของล้อรถ อย่างที่เห็นได้ในล้อรถ ล้อเกวียน ในสมัยโบราณ ขอให้นึกถึงล้อเกวียนว่ามีส่วนประกอบอะไรบ้าง อย่างแรกอยู่ตรงกลาง ลักษณะกลมๆ เรียกว่า “ดุม” วงขอบนอกสุดเรียกว่า “กง” และที่เป็นซี่ต่อระหว่างดุมกับกงนั้นเรียกว่า “กำ”

กำนี้เป็นตัวต่อระหว่างคุมกับกง ทำให้ลื้อหมุนไปได้ ถ้าไม่มีกำ หรือซี่ไม้ที่ต่อระหว่างคุมกับกงแล้ว ลื้อรถก็หมุนไม่ได้ กลายเป็นลื้อรถที่ไม่มีความหมาย หรือไม่เป็นลื้อต่อไป

ที่นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงหักกำ คือซี่ของลื้อรถอย่างทีกล่าวนั้นแล้ว ลื้อที่หมุนไปในที่นี้ หมายถึง ลื้อแห่งสังสารวัฏ เป็นวงจรของกิเลส-กรรม-วิบาก เรียกว่า สังสารจักร คือกงลื้อแห่งสังสารวัฏ

อธิบายว่า มนุษย์เราซี่สังสาร หรือสังสาร คือวนเวียนว้ายไปในสภาพชีวิตต่างๆ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ว้ายวนไป ไม่ต้องพูดยาวไกล เอาแค่ในชีวิตปัจจุบันนี้ มนุษย์ทั้งหลายก็เวียนว้ายวนอยู่ในวงจรของความทุกข์ ความเดือดร้อน มีกิเลส แล้วก็ทำกรรม ทำกรรมแล้วก็ได้รับผลต่างๆ ประสบสภาพที่เรียกว่าเป็นวงจรอันนี้เรื่อยไป เรียกว่าเวียนว้ายอยู่ในวงจรของกิเลสและความทุกข์

สำหรับพระพุทธเจ้าซี่ พระองค์ได้หักกำ คือซี่ของวงลื้อแห่งสังสารวัฏนี้แล้ว ในระยะยาวพระองค์ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตายต่อไปอีก แม้แต่ในปัจจุบันนี้ พระองค์ก็ไม่เวียนว้ายอยู่ในวงจรของกิเลสและความทุกข์

สำหรับพุทธศาสนิกชน ถ้าเรารู้ทันกิเลส เมื่อมีกิเลสเกิดขึ้นในใจ นั้นแสดงว่า เรามีตัวสำคัญเป็นซี่กำของกงลื้อที่จะพาเราให้หมุนไปในสังสารวัฏ คือจะเวียนว้ายไปในวงจรของกิเลสและความทุกข์ ถ้าเรารู้ทันกิเลสซี่ ธิบกำจัดมันออกไปเสีย คือกำจัดซี่กำของวงลื้อนั้น พอซี่กำนั้นหัก ก็ไม่ต้องหมุนวงลื้อ วงจรก็จะขาดสะบั้นลง ไม่หมุนเวียนไปในวงจรของกิเลสและความทุกข์อีกต่อไป

เพราะฉะนั้น ความหมายของพุทธคุณข้อนี้ สามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เมื่อใดมีกิเลสเกิดขึ้นในใจ ก็ให้เรารู้ทันพอรู้ทันแล้ว ก็กำจัดมันออกไปเสีย ไม่ให้เกิดไม่ให้เกิดต่อไป การหมั่นเวียน หรือวงจรที่จะเป็นไปในกิเลสและความทุกข์ก็จะจบสิ้นลง เราก็จะอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นอิสระเบิกบานผ่องใสทันที พุทธคุณบทนี้นำมาใช้ในความหมายง่ายๆ ได้ดังที่กล่าวมานี้

ความหมายต่อไป *ประการที่ ๔* อรหันต์ ท่านว่ามาจากศัพท์ว่า “อรห” (อะระหะ) ซึ่งแปลว่า ผู้ควร ควรอย่างไร? ท่านว่า ควรแก่ปัจจัยทั้งหลาย หรือควรแก่การบูชาทั้งหลายที่ชาวโลกได้กระทำต่อพระองค์ คือ ชาวโลกได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว มีความเลื่อมใสศรัทธา จึงนำเอาเครื่องสักการะ นำเอาปัจจัย ๔ มาถวายพระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธ์ ทรงพระคุณมากมาย จึงเป็นผู้สมควรแก่การบูชาและสิ่งของปัจจัย ๔ เหล่านั้น ไม่เหมือนกับเหล่าบุคคลผู้ไม่บริสุทธ์แท้จริง ที่ว่า เมื่อคนเขากราบไหว้บูชา ก็เป็นผู้ไม่สมควรแก่การบูชาเช่นนั้น แต่พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธ์ ไม่มีกิเลส เป็นผู้มีความดีจริง จึงเป็นผู้ควรแก่การสักการะบูชา

ความหมายข้อนี้สำคัญมาก ท่านกล่าวสอนไว้ มุ่งให้เป็นข้อพิเศษสำหรับพระภิกษุทั้งหลาย จะได้เตือนใจตนเอง ให้มองเห็นว่าในการที่จะได้รับสิ่งของปัจจัย ๔ จากญาติโยมถวาย แล้วนำมาฉัน นำมาบริโภคนั้น การบริโภคนั้น มีความหมายหลายอย่างต่างกันไป ท่านแยกการบริโภคของพระสงฆ์ออกไปเป็น ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ เรียกว่า *สามิบริโภค* บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ คือ ถ้าได้ปัจจัย ๔ มา ก็ฉันในฐานะเป็นเจ้าของ

ประเภทที่ ๒ ทายัชชบริโภค บริโภคอย่างเป็นทายาท
 ประเภทที่ ๓ อธิณบริโภค บริโภคอย่างเป็นหนี้
 ประเภทที่ ๔ ไถยบริโภค บริโภคอย่างเป็นโจรขโมย หรือ
 ลักของเขากิน

๔ ประเภทนี้ ขออธิบายความหมายเพิ่มเติม คือ

ประเภทที่ ๑ สามิบริโภค บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ ในข้อนี้
 ถ้าจะให้ความหมายสมบูรณ์ ผู้บริโภคต้องเป็นพระอรหันต์ อธิบาย
 ว่า การที่ญาติโยมนำของมาถวายนั้น เขาย่อมมุ่งหมายจะถวายแก่
 ผู้บริสุทธฺิ ถ้าเป็นผู้หมดกิเลสแล้ว ก็ยิ่งดี ผู้ที่บริสุทธฺิแท้จริง เป็นผู้
 สมควรแก่การที่จะได้รับของที่เขากวายนั่น คือพระอรหันต์ เมื่อเขากวายนั่น
 ตั้งใจมอบให้แก่ท่านผู้บริสุทธฺิ ผู้ที่มีคุณสมบัติอย่างนั้น
 แท้จริง ก็นับว่าเป็นเจ้าของของที่เขากวายนั่นจริง ผู้บริโภคจึง
 บริโภคอย่างเป็นเจ้าของได้แท้จริง

ตามความหมายอีกนัยหนึ่ง สามิบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นเจ้าเป็นนาย หมายความว่า ไม่เป็นทาสกิเลสแล้ว เมื่อตัวท่าน
 ไม่เป็นทาสของกิเลส ท่านจึงบริโภคอย่างเป็นเจ้านาย นี่คือการ
 บริโภคอย่างที่ ๑ ที่ใช้สำหรับพระอรหันต์ ผู้ทรงคุณธรรมสูงสุด

ประเภทที่ ๒ ทายัชชบริโภค คือ บริโภคอย่างเป็นทายาท
 หรือเป็นของมรดก อธิบายว่า ของที่ประชาชนถวายแก่พระสงฆ์นั้น
 ความจริงก็คือ เขาระลึกถึงพระพุทธเจ้า เขาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
 นั้นแหละ จึงมาถวายแก่พระสงฆ์ ดังนั้น พระสงฆ์ผู้มีความดีที่
 นับได้ว่าเป็นทายาท หรือเป็นโอรสของพระพุทธเจ้า จึงสมควร
 บริโภคของที่ญาติโยมนำมาถวายด้วยจิตใจที่เลื่อมใสในพระ
 รัตนตรัยนั้น เหมือนกับเป็นทายาทมาบริโภคของของพ่อแม่

พระสงฆ์ที่จะมีคุณสมบัติสมเป็นทายาทนี้ ท่านว่าได้แก่พระ
เสขะทั้ง ๗ คือพระอริยบุคคลระดับต่ำกว่าพระอรหันต์ลงมา ซึ่ง
หมายถึง พระอริยบุคคลที่เหลือจากพระอรหันต์ทั้งหมด ท่าน
เหล่านี้เป็นทายาทของพระพุทธเจ้า ถ้าได้รับของเขามาบริโภครแล้ว
แล้วฉัน ก็จะมีคามหมายว่าเป็นผู้บริโภครอย่างเป็นทายาท

แม้ไม่เป็นพระอริยบุคคล แต่เป็นพระปุุณฺณที่มีความ
ประพฤติดี ดำรงอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา กำลังฝึกฝนตน เพื่อจะ
เจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ท่านสงเคราะห์คือจัดให้ว่าเป็น
ทายาทของพระพุทธเจ้าได้ เมื่อฉันของที่เขานำมาถวาย จึงถือเป็น
การบริโภครอย่างเป็นทายาท เป็นลูกหลานของพระพุทธเจ้า

ต่อไป *ประเภทที่ ๓* เรียกว่า อธิบริโภคร บริโภครอย่างเป็นหน้
อันนี้คือ พระปุุณฺณทั้งหลายผู้บริโภครของที่ญาติโยมมาถวายด้วย
ความเลื่อมใส เมื่อเขาถวายแล้ว พระจะฉัน ก็ต้องฉันให้บริสุทธี
การฉันที่บริสุทธี คือฉันด้วยความรู้เท่าทัน ด้วยการพิจารณาว่า
ของนี้ควรฉันเพื่ออะไร เพื่อดำรงชีวิตรักษาร่างกายให้เป็นอยู่
เป็นไปได้ จะได้มีกำลังที่จะประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรม เป็น
ต้น ถ้าฉันด้วยความรู้ตระหนัก เข้าใจ ด้วยการพิจารณาอย่างนี้
การฉันของพระองค์นั้น ก็บริสุทธี

แต่ถ้าฉันด้วยเห็นแก่เอร็ดอร่อย เป็นต้น หรือใช้ของโดยไม่ได้
คำนึงถึงว่าญาติโยมนำมาถวายโดยมีความมุ่งหมายอะไร อย่างไร
ในทางที่เป็นคุณ ท่านว่าการบริโภครไปเท่ากับเป็นการก่อกวนไว้
อย่างที่ไม่ควรว่า ถ้าบริโภครแบบก่อกวนอย่างนี้ เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ก็
จะไปเป็นควายให้ชาวบ้านใช้ นี่คนไทยว่ากันมาแต่โบราณ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนพระสงฆ์ให้คอยเตือนตนเองว่า ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ ต้องฉันอาหารด้วยมีปัญญาพิจารณา ฉันด้วยสติ ที่นี้กันได้ทันความจริง โดยตระหนักรู้ว่า ฉันเพื่อยังชีพให้เป็นไปที่จะได้ทำกิจหน้าที่ของตน จะได้บำเพ็ญสมณธรรม ประพฤติปฏิบัติการทั้งหลายให้ถูกต้องเป็นไปด้วยดี นี่เป็นประเภทที่ ๓

ต่อไป ประเภทที่ ๔ เรียกว่า ไถยบริโภก แปลว่า บริโภคอย่างเป็นของที่ขโมยเขามา ข้อนี้สำหรับกรณีที่เป็นพระพุทฺธศิล ไม่มีคุณสมบัติ ไม่มีคุณธรรม คือเป็นพระที่ไม่ดีนั่นเอง พระที่ประพฤตินอกวิธินอกกรอบ ฉันของที่โยมถวายด้วยความเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย โดยมีเจตจำนงที่จะให้แก่ผู้บริสุทธิ์ เมื่อฉันอาหารนั้นไปพระองค์นั้นก็ฉันอย่างเป็นขโมย เป็นการฉันที่ถือว่าต่ำทรามที่สุด ไม่ดีไม่งามเลย เพราะฉะนั้น การดำรงตนเป็นพระภิกษุที่ดี จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่ง่ายนัก การที่จะก้าวหน้าไปในพระธรรมวินัย จึงต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกหลัก

ที่นี้ สำหรับพระพุทฺธเจ้านั้น พระองค์เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้ที่มีพระคุณสูงสุด พรั่งพร้อมด้วยพระเมตตา มีพระมหากรุณาธิคุณกับทั้งพระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเป็นผู้สมควรแก่การบูชา และสมควรแก่ปัจจัย ๔ ที่พุทธศาสนิกชนและชาวโลกทั้งหลายนำมาถวายเป็น

อันนี้เป็นความหมายข้อ ๔ ที่ว่า ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะเป็นผู้สมควรแก่การบูชา และควรแก่ปัจจัย ๔ เป็นต้น ที่เขานำมาถวาย

ต่อไปประการที่ ๕ อรหันต์ มาจากคำว่า “รห” (ระ-หะ) รห แปลว่า ที่ลับ อรห (อะ-ระ-หะ) จึงแปลว่า เป็นผู้ไม่มีสถานที่ลับ ในการที่จะแอบจะหนีไปทำความชั่ว หมายความว่า พระพุทธเจ้า เป็นผู้บริสุทธิ์แท้จริง ตรงไปตรงมา เปิดเผย

พระพุทธเจ้าปรากฏพระองค์แก่ชาวโลก หรือประกาศ พระองค์ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติ มีความดีงามอย่างไร พระองค์ก็เป็น เช่นนั้น ทั้งในที่ลับ และในที่เปิดเผย ไม่เหมือนกับบุคคลบาง ประเภทที่ประพฤติตนเสมือนว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม แสดง อาการปรากฏภายนอกเป็นผู้ที่ดีงาม แต่เมื่อถึงสถานที่ลับ กลับ กระทำความชั่ว พระพุทธเจ้าไม่กระทำเช่นนั้น แต่ทรงเป็นผู้มีความดี งามสม่ำเสมอโดยตลอด ทั้งในที่ลับและในที่เปิดเผย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงได้พระนามว่าเป็นพระอรหันต์

พระอรหันต์มีความหมายดังที่ได้กล่าวมานี้ ๕ ประการ ด้วยกัน ซึ่งคิดว่าคงเป็นประโยชน์ในการที่จะนำมาพิจารณาให้เกิด ศรัทธาเลื่อมใสในพระองค์บ้าง หรือให้เกิดความเข้าใจในคำสอน ของพระองค์บ้าง ตลอดจนให้มีการนำมาเป็นแบบอย่างในการที่ จะประพฤติปฏิบัติ โดยน้อมเข้ามาไว้ในใจในตัวของตนเอง

อรหันต์ ถือเป็นพระคุณส่วนที่เกี่ยวกับความบริสุทธิ์ แสดง ถึงความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าที่หมดกิเลส ไม่มีบาป เป็นต้น

วันนี้ อาตมาพำนักความหมายของพุทธคุณข้อที่ ๑ มาแสดง แก่โยม คิดว่ายาวพอสมควรแล้ว หวังว่าจะได้ประโยชน์ ขอ อนุโมทนาเพียงเท่านี้

พุทธคุณ บทที่ ๒

สัมมาสัมพุทธ

(เรื่องที่ ๑๒ บรรยายในช่วงวันที่ ๒๖ ตุลาคม - ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

ขอเจริญพร เมื่อวานนี้ อาตมภาพได้พูดถึงพุทธคุณข้อที่ ๑ คือข้อ อรหฺ ซึ่งแปลว่าพระอรหันต์

คำว่า อรหันต์นั้น เป็นคำที่ใช้ได้ทั่วไป มิใช่เฉพาะพระพุทธเจ้า เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงมีการแยกว่า อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า กับ อรหันตสาวก ถ้าเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถ้าเป็นพระอรหันตองค์อื่น เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ เรียกเป็นพระอรหันตสาวก

จะเห็นว่า คำที่ทำให้ต่างกัน คือคำว่า สัมมาสัมพุทธะ กับคำว่า สาวก

สาวก แปลว่า ผู้ฟังตาม คือเป็นลูกศิษย์ ส่วน สัมมาสัมพุทธะ หรือ สัมมาสัมพุทธเจ้า คือคำที่หมายถึงพระพุทธเจ้า ที่เป็นพระศาสดา คำที่แสดงถึงความแตกต่าง คือคำว่า สัมมาสัมพุทธะ

สัมมาสัมพุทธะ เป็นพุทธคุณบทที่ ๒ อย่างที่เราสวดกันว่า อรหฺ สัมมาสัมพุทธโ เพราะฉะนั้น พุทธคุณบทที่ ๒ นี้ที่กำลังจะพูดในวันนี้ คือบทที่แสดงถึงความเป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง

เมื่อวานนี้เป็นการกล่าวถึงพุทธคุณ บทที่เป็นคุณสมบัติเหมือนๆ กัน สำหรับพระอรหันตองค์อื่นๆ ด้วย

พระพุทธเจ้าเคยตรัสแสดงความแตกต่างไว้ ระหว่างพระองค์กับพระอรหันต์องค์อื่นๆ ที่เป็นสาวก ซึ่งอาตมภาพเคยพูดครั้งหนึ่งแล้ว แต่จะนำมาทบทวน

พระอรหันต์นั้นมีหลากหลาย โดยมีความสามารถไม่เหมือนกัน มีคุณสมบัติพิเศษต่างกัน พระอรหันต์ที่ถือได้ว่าเป็นระดับสามัญ หรือเป็นมาตรฐาน ได้แก่ท่านที่เรียกว่าพระปัญญาวิมุต ซึ่งหลุดพ้นด้วยปัญญาล้วนๆ มีสมาธิเพียงแค่นี้ใช้เป็นฐานสำหรับการเจริญปัญญาเท่านั้น ไม่มีคุณสมบัติพิเศษอย่างอื่น

พระอรหันต์ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ นอกจากมีปัญญากำจัดกิเลสได้หลุดพ้นแล้ว ยังมีสมาธิที่มีกำลังแข็งแกร่งมาก คือได้ฌานระดับสูงๆ จนกระทั่งเป็นผู้มีความสามารถทำอะไร ได้เป็นพิเศษ เช่นที่เรียกว่ามีฤทธิ์ มีหุทิพย์ ตาทิพย์ เรียกว่าเป็นผู้ทรงอภิญญา บ้าง ทรงไตรวิชชาบ้าง เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ แต่ไม่ทรงถือเป็นมาตรฐาน

พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ถึงความแตกต่างระหว่างพระองค์กับพระอรหันต์ระดับสามัญ ที่เรียกว่าพระปัญญาวิมุต

พระองค์ตรัสว่า พระปัญญาวิมุตนั้นเป็นผู้ที่หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ยึดติดถือมั่นในขันธทั้ง ๕ ส่วนพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดติดถือมั่นในขันธ ๕ เช่นเดียวกัน

แล้วอะไรเล่าเป็นข้อแตกต่าง ที่ทำให้พระองค์มีความเป็นพิเศษออกไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยต่อไปว่า พระองค์คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้ยังมรรคา หรือทางที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น เป็นผู้ประกาศให้ประชุมชนได้รู้จักมรรคา คือทางปฏิบัตินี้ และเป็นผู้ฉลาดในทาง เป็นผู้เชี่ยวชาญชำนาญในทางนั้น ส่วนพระอรหันตปัญญาวิมุต เป็นผู้ดำเนินตามมรรค หรือดำเนินมรรคา เป็นผู้เข้ามาสมทบในภายหลัง เป็นสาวก นี่คือข้อแตกต่าง

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้านั้น มีฐานะเป็นผู้ประกาศทาง เป็นผู้ชี้ทาง หรือเป็นผู้ค้นพบ นี่คือข้อแตกต่าง

ที่นี้ การที่จะเป็นผู้ค้นพบได้ และบอกได้ ประกาศได้ นี่แหละคือความสามารถพิเศษ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาเยี่ยมยอดจริงๆ คุณสมบัตินี้จึงมาอยู่ในข้อที่ ๒ คือชื่อว่า สัมมาสัมพุทธโ

พุทธคุณบทที่ ๒ คือ สัมมาสัมพุทธโ นั้น แปลตามศัพท์ว่า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ หรือผู้ตรัสรู้เองโดยถูกต้องสมบูรณ์ หมายความว่า ไม่มีครูอาจารย์สั่งสอน และเมื่อตรัสรู้แล้ว ก็ออกมาสอนผู้อื่นได้

บางท่านอาจจะแย้งว่า พระพุทธเจ้าตั้งแต่พระองค์ประสูติมา ก็มีครูนี้ เช่นตอนที่ เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ยังทรงพระเยาว์อยู่ ก็ได้ทรงเล่าเรียนศึกษากับครู ที่ชื่อว่า วิศวามิตร และหลังจากนั้นมา แม้แต่ออกผนวชแล้ว ยังได้ไปเรียนในสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร จะว่าไม่มีครูได้อย่างไร

เฉลยได้ว่า สำหรับสิ่งที่รู้แล้วทำให้เป็นพระพุทธเจ้านั้นแหละ ที่ไม่มีครู

เจ้าชายสิทธัตถะอาจจะมิครุ แต่พระพุทธเจ้าไม่มีครุ ไม่มีคนตรัสรู้ก่อนพระองค์ ถ้ามีคนสอนให้พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าได้ อย่างนั้นเรียกว่ามีครุ แต่พระองค์ตรัสรู้ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าเอง เพราะฉะนั้น ความเป็นพระพุทธเจ้านี้ ไม่มีครุ จึงเรียกพระองค์ว่าได้ตรัสรู้เองโดยชอบ คือโดยถ่องแท้ถ้วนทั่ว

การตรัสรู้เองโดยชอบนั้น เป็นลักษณะของการค้นพบ คือค้นพบความจริง ที่มีอยู่แล้ว แต่ยังไม่มีใครรู้ พระองค์มีปัญญาสูงสุด คือได้ฝึกอบรมปัญญามา จนกระทั่งรู้ได้ ลักษณะที่พระองค์ได้รู้นี้ เราเรียกง่ายๆ ว่า การค้นพบ (อภิสัมย์)

เรื่องนี้ต่างจากลัทธิศาสนาทั้งหลาย ในลัทธิศาสนาต่างๆ เขาอ้างว่า พระศาสดาได้รับการดลบันดาลใจจากเทพเจ้า หรือว่าพระผู้เป็นเจ้ามาสั่งแดงพระองค์ มาไขความรู้ให้ มาบอกแจ้งให้ แต่พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า พระองค์ได้ฝึกอบรมพัฒนาพระปัญญาของพระองค์ตลอดมา จนกระทั่งมีปัญญาความรู้แจ่มแจ้งสูงสุด และได้ค้นพบสัจธรรมด้วยพระองค์เอง

ตามทีว่านี้ สัจธรรมนั้น ว่าที่จริง เป็นสิ่งที่มีอยู่ ดำรงอยู่ตามธรรมดา ถ้าใครมีปัญญา ได้ฝึกอบรมสร้างสมพัฒนาจนสมบูรณ์แล้ว ก็จะมีรู้เข้าใจและค้นพบธรรมนั้นเอง และเมื่อนั้น ผู้นั้นก็จะเป็นพระพุทธเจ้า นี่คือลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

อุปปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตาณํ, อุปปาทา วา ตถาคตาณํ...

ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติขึ้นหรือไม่ ก็ตาม ภาวะที่เป็นธรรมนั้น ก็คงอยู่เป็นธรรมดา

อย่างเช่นในไตรลักษณ์ ที่ว่า

สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง (อนิจจา)

สังขารทั้งปวง คงทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขา)

ธรรมทั้งปวง ไม่เป็นไม่มีชัฏตา (อนตตา)

สภาวะเหล่านี้ พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมาหรือไม่ก็ตาม มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้น ถึงแม้พระพุทธเจ้าไม่เกิดขึ้น สังขารก็ไม่เที่ยงของมันอยู่อย่างนั้นเอง เมื่อพระองค์เกิดขึ้น มันก็ไม่เที่ยงของมันอยู่อย่างนั้นแหละ แต่พระองค์ทรงรู้ และเพราะคนทั้งหลายไม่รู้ ว่ามันเป็นอย่างนั้น ทั้งๆ ที่สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างนั้น พระองค์จึงทรงนำมาประกาศสั่งสอนให้รู้กัน ให้รู้ทันกันไปทั่วๆ

หลักธรรมที่พระองค์ค้นพบที่สำคัญๆ อันแตกต่างจากลัทธิอื่นๆ อย่างเรื่องไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอนัตตานี้ และหลักธรรมสำคัญอื่นๆ อย่างเช่น ปฏิจจสมุปบาท พุทธรวมๆ ว่าอริยสัจ ตลอดจนข้อปฏิบัติอย่างวิปัสสนานั้น เป็นธรรมพิเศษ มีเฉพาะในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งสำหรับค้นพบ ซึ่งทำให้เป็นพระพุทธเจ้า

เป็นอันว่า นี่คือลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ความเป็นปัญญาพิเศษ ที่ได้ฝึกอบรมพัฒนามาอย่างดี จนกระทั่งรู้แจ้งสภาวะความเป็นจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา ซึ่งคนอื่นทั้งหลายไม่รู้ไม่เข้าใจ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงนำเอาธรรมเหล่านี้มาสั่งสอน

ทีนี้ สิ่งหนึ่งที่แสดงถึงพระปัญญาความสามารถพิเศษที่มากับความรู้จริงอันนี้ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษ คือการไม่ติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายที่คนอื่นพากันติดอยู่ และเพราะเหตุที่ไม่ติดนี้เอง จึงทำให้สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

ความตึ้นนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความหลับใหล คือคนจำนวนมากหลับใหลอยู่กับสิ่งที่เคยรู้เคยอบรมกันมา แต่พระพุทธเจ้าทรงตื่นขึ้นมาจากความหลับนั้น

เขาหลับกันอย่างไร เช่นว่า ในสมัยก่อนสืบกันมา คนมีปัญญา คือปัญญาในระดับที่ใช้กันทั่วไปของคนที่ไม่ว่าจะเป็นปราชญ์หรือเป็นคนสามัญ ซึ่งมีกันเป็นอันมาก คือปัญญาที่จะเล่าเรียนศึกษา ทำมาหาเลี้ยงชีพต่างๆ เขาสอนกันมาให้ขยันหมั่นเพียร และรู้จักใช้ปัญญาในการที่จะแสวงหาทรัพย์ สามารถตั้งตัวตั้งหลักฐาน แล้วมีชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย ด้วยวัตถุเครื่องบำรุงบำเรอปรนเปรอต่างๆ

พระพุทธเจ้าได้พ้นขึ้นไปเหนือความสามารถขั้นนี้ คือพระองค์มีความพร้อมทั้งทางวัตถุ ที่เรียกว่าความสุข แต่พระองค์ไม่ติดอยู่กับความสุขนั้น ทรงมีพระปัญญาตื่นขึ้นจากความหลับด้านนี้ แล้วทรงค้นพบภาวะที่สูงขึ้นไป

พร้อมกันนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงพ้นขึ้นไปเหนือพวกนักบวชสมัยโบราณ ที่สละทรัพย์สมบัติออกไปอยู่ป่า พวกนี้ประพฤติตัวเป็นฤาษีชีไพร ไปบำเพ็ญตบะทรมานตนด้วยประการต่างๆ ซึ่งมีมากมาย ดังที่ได้เคยยกตัวอย่างมาแล้ว เช่นไปอดอาหาร กลั้นลมหายใจ นอนในกลางแดด ลงอาบน้ำในฤดูหนาว แม้กระทั่งนอนบนหนาม ยืนขาเดียวบนพื้นดินบ้าง งอขาเหยียดกึ่งไม่เหยียดศีรษะลงมาบ้าง พวกนักตบะเหล่านี้ก็สั่งสอนบำเพ็ญพรตกันมา โดยถือกันว่ามีปัญญานั้นแหละ ล้วนได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ ได้สมาธิกล้า ได้ฌานชั้นสูงกันเยอะ แต่พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นว่าการถือพรตบำเพ็ญตบะเหล่านั้น ไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง พระองค์ทรงทราบเหนือกว่านั้น จึงไม่ติด เรียกว่า เป็นผู้ตื่นจากความหลับใหลในเรื่องพวกนี้

อีกด้านหนึ่ง อย่างที่พวกพราหมณ์ ซึ่งเป็นชนชั้นในวรรณะสูงที่ถือว่าเลิศที่สุด เป็นผู้รู้ เป็นนักปราชญ์ เป็นนักวิชาการยอดเยี่ยมในสมัยนั้น ถือกันมา เขาสอนให้นับถือว่า เทพเจ้าเป็นผู้ดลบันดาลสิ่งต่างๆ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ลิขิตชีวิต ให้บรรดามนุษย์เอาใจเทพเจ้าด้วยการบูชาัญญ แต่พระพุทธรเจ้าทรงรู้ความจริงแท้ที่พ้นไปจากนั้น ทรงสอนว่า ความเชื่อถือและประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นไม่ถูกต้อง จะไปมัดเอาใจเทพเจ้าอ่อนวอนขอให้บันดาลโน่นบันดาลนี่ อย่างนั้นไม่ถูกต้อง พระองค์ทรงตื่นจากความหลับไหล ไม่มัวหลงหมกมุ่นอยู่ในลัทธิทฤษฎีของพวกพราหมณ์ ทรงถอนพระองค์ออกมา โดยตรัสรู้ความจริงแห่งสภาวะที่มีอยู่ตามธรรมดา ในความสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลาย แล้วก็ทรงนำมาสั่งสอน ให้คนอยู่ในความรู้เข้าใจที่เป็นเหตุเป็นผล

เมื่อพระพุทธรเจ้ามีปัญญาที่ทำให้พระองค์เองตื่นจากความหลับแล้ว ก็ทรงนำเอาธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นมาสอนคนอื่น เรียกว่าปลุกคนอื่นให้ตื่นตามไปด้วย

คำว่า “สัมมาสัมพุทธะ” นั้น นอกจากแปลว่า ตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว คำว่า “พุทธะ” จะแปลว่า “ตื่น” ก็ได้

ดังนั้น ในอีกความหมายหนึ่ง “พุทธะ” จึงแปลว่า เมื่อรู้ความจริงโดยแจ่มแจ้งสมบูรณ์แล้ว พระพุทธรเจ้าก็เป็นผู้ตื่น คือตื่นจากความหลับไหลอยู่ในความไม่รู้ คืออวิชชา กลายมาเป็นผู้รู้แจ่มแจ้ง ตื่นขึ้นมามีจิตใจเป็นอิสระ ไม่หลงยึดติดถือนั่นอยู่ในสิ่งที่เชื่อกันมาโดยไม่ถูกต้อง แล้วพระองค์ก็ทรงนำเอาความรู้นั้นมาสั่งสอนผู้อื่น เรียกว่าปลุกผู้อื่นให้ตื่นตามด้วย

ในการที่ทรงสั่งสอนนั้น พระพุทธเจ้าทรงนำธรรมมาจำแนกแยกแยะ สอนให้เหมาะกับบุคคล และเหตุการณ์ ให้ตรงกับพื้นเพ อธิบายที่จะให้เขาเข้าใจได้ เพราะฉะนั้น ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนจึงมีมากมายอย่างที่เรารู้กันว่า ในพระไตรปิฎกนั้น มีการนับบอกจำนวนกันว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ดูให้เห็นง่าย ๆ อย่างที่ตีพิมพ์ในอักษรไทย ก็มากมายถึง ๔๕ เล่ม

พระพุทธเจ้าทรงทำหน้าที่ปลุกคนทั้งหลายให้ตื่นจากความหลับใหลอย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยกตัวอย่างเช่น ทรงปลุกแม้แต่พระราช

โดยปกติ พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน ย่อมนับถือตามความเชื่อถือที่มีมาแต่โบราณ อย่างในพุทธกาล มีการบูชาัญญเป็นต้น ตามที่พวกพราหมณ์สั่งสอน พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนทรงปลุกให้กษัตริย์หลุดพ้น เลิกพิธีบูชาัญญแบบนั้น

จะขอเล่าเหตุการณ์ครั้งหนึ่ง คือพระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล พระนามว่าพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงนับถืออย่างพราหมณ์ โดยมีปุโรหิตเป็นที่ปรึกษา ราตรีหนึ่งพระองค์บรรทมหลับไป และได้ยินเสียงร้องไหยหวนน่ากลัวเป็นระยะ ๆ จึงตกพระทัยเป็นอันมาก กลางคืนนั้นไม่เป็นอันจะได้บรรทมหลับ เพราะความหวาดกลัว ทรงรอจนกระทั่งสว่างแล้ว รีบปรึกษากับปุโรหิตประจำราชสำนักว่า พระองค์ได้บรรทมหลับแล้วได้ยินเสียงน่ากลัวนี้ ขอให้ทำนายทายทักว่าจะมีปัญหอะไรเกิดขึ้น

ปุโรหิตไม่มีความรู้จริงแต่อย่างใด ทำที่คำนวณไปคำนวณมา แล้วทำนายว่า จะมีอันตรายต่อพระชนมชีพของพระองค์

พระราชาราชจึงทรงปรึกษาว่า จะแก้ไขได้อย่างไร บุโรหิตกราบทูลว่า จะต้องทำการบูชาด้วยสัตว์ชนิดต่างๆ อย่างละ ๕๐๐ ตัว ประมาณสัก ๔ หรือ ๕ ชนิด ถ้า ๔ ชนิด จะเป็น ๒,๐๐๐ ตัว ถ้า ๕ ชนิด จะเป็น ๒,๕๐๐ ตัว โดยมีโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคเมีย ๕๐๐ มีแพะ มีแกะ หรือสัตว์อื่นอีก อย่างละ ๕๐๐ ตัว

พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงให้จัดการบูชาขึ้น โดยต้องระดมกำลังคนมากมายเพื่อเตรียมการ ตั้งแต่เอาสัตว์มาผูกมัดกับเสาหลัก เสี่ยงร่อนกันระงมไปหมด เป็นที่น่าหว่นหวาดเสียวใจ พระสงฆ์มาบิณฑบาตในเมือง และได้เห็นเหตุการณ์นี้ จึงนำความกลับไปเล่าถวายแด่พระพุทธเจ้า และพระองค์ก็ได้ทรงรับทราบไว้

ที่นี้ ทางฝ่ายในพระราชวังนั้น พระนางมัลลิกาเทวีเป็นพุทธสาวกที่มีสติปัญญามาก เป็นมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ทรงเห็นว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลจะทำการที่ไม่ถูกต้อง จึงหาทางโน้มน้าวพระทัย ขอให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทำพิธีบูชาในที่สุด พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตกลงที่จะไปเฝ้าพระพุทธองค์ และได้ทรงเล่าเรื่องราวถวายแด่พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้เห็นว่า เป็นการไม่ถูกต้องที่จะทำเช่นนั้น การที่จะต้องเอาชีวิตสัตว์จำนวนมากถึง ๒,๐๐๐ หรือ ๒,๕๐๐ ตัว มาแลกกับชีวิตของพระองค์ เพื่อให้พระองค์มีพระชนม์ชีพคงอยู่นั้น ไม่มีเหตุผลสมควรเลย พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนต่างๆ จนในที่สุด พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตกลงล้มเลิกพิธีบูชานั้นไป และทรงกลับมาปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง

เหตุการณ์นี้เป็นตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปลูกผู้คนให้
ฟื้นขึ้นจากความหลับใหล ให้มาอยู่ในวิถีทางของความเป็นเหตุเป็น
ผล ให้รู้เข้าใจแจ้งในสภาวะที่เป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม

พวกเรานี้ ถึงจะเกิดมาภายหลัง แต่ถือตนว่าเป็นพุทธสาวก
ได้มีโอกาสมาเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างทีกล่าวแล้วว่า ธรรมของพระองค์นั้นมี
มากมายเหลือเกิน พระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ให้เหมาะสมกับจิต
อัธยาศัยของบุคคล หรือตามที่จะมีเหตุการณ์ปรารภเกิดขึ้น

ในเมื่อพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราผู้เป็นสาวกก็
พึงพยายามดำเนินตามพระองค์ ด้วยการศึกษาศีลธรรมคำสั่ง
สอนเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงสืบต่อไป ก็จะได้รับประโยชน์ตามสมควร
แก่การศึกษาและการปฏิบัติ

ถาม: พระสุกขวิปัสสกะ เป็นพระอรหันต์ระดับใด?

ตอบ: พระสุกขวิปัสสกะนับได้ว่าเป็นพระอรหันต์ระดับปัญญาวิมุต
เหมือนกัน แต่เป็นปัญญาวิมุตขั้นต้นที่สุด

ถาม: แล้วปัญญาวิมุตมีกี่ระดับ?

ตอบ: ปัญญาวิมุตมี ๕ ขั้น ระดับต้นสุด คือพระสุกขวิปัสสกะ ใน
พระบาลี ปกตินั้นไม่แยก ท่านเรียกว่ารวมๆ ว่า ปัญญาวิมุตเฉยๆ
แต่ในอรรถกถามาแยกออกไป เริ่มด้วยพระสุกขวิปัสสกะ

พระสุกขวิปัสสกะนั้น แปลกันตามศัพท์ว่า ผู้เห็นแจ้งอย่าง
แจ้งแจ้ง หมายความว่าเมื่อวิปัสสนาล้วนๆ คือ เมื่อเจริญวิปัสสนา
ยังไม่ได้ฌานแม้แต่ระดับเดียว เป็นพระปัญญาวิมุตระดับต้นสุด มี
ชื่อเรียกต่างหากว่าพระสุกขวิปัสสกะ

ส่วนพระปัญญาวิมุตนอกนั้น เจริญสมาธิได้ฌานต่างๆ บ้างถึงฌาน ๔ ก็มี แต่ไม่ได้อรุณฌาน เรียกรวบๆ ว่าพระปัญญาวิมุต

พุทรวรรณความอีกที่ พระอรหันต์ที่ได้ฌานระดับต้นๆ ที่เป็นรูปฌาน เรียกว่าพระปัญญาวิมุต แยกเป็น ๔ ตามระดับของฌานที่ ๑ - ๒ - ๓ - ๔ ที่ท่านได้ ส่วนท่านที่ไม่ได้เลยสักฌานเดียว เรียกว่าพระสุกขวิปัสสก รวมเป็นพระปัญญาวิมุต ๕

ถาม: ไม่ได้ฌานนี้ ก็สามารถหลุดพ้นได้หรือ?

ตอบ: เจริญวิปัสสนาได้ แต่ได้สมาธิแค่ขั้นต้น คือสมาธิขั้นที่ยังไม่เป็นฌาน เรียกว่า สมาธิขั้นขณิกสมาธิ จนถึงอุปปจารสมาธิ เหล่านี้ยังไม่เป็นสมาธิระดับฌาน แล้วเจริญไปจนกระทั่งถึงสุดท้าย เมื่อจะบรรลุมรรคผล จึงจะได้ฌาน ได้จิตเป็นอัปปนา จิตถึงขั้นเป็นฌาน แต่ก็แค่ระดับปฐมฌาน

ถาม: นอกจากพระอรหันต์ในกลุ่มปัญญาวิมุตแล้ว ยังมีพระอรหันต์ประเภทไหนอีกบ้าง?

ตอบ: นอกจากปัญญาวิมุตแล้ว ก็มีประเภทอุกโตภาควิมุต ซึ่งแบ่งย่อยออกไปอีกเป็น ๕ ชั้น

อุกโตภาควิมุต แปลว่า ผู้ได้ทั้งปัญญาอย่างพระปัญญาวิมุตนี้ด้วย และได้ฌานสมาบัติด้วย คือได้สมาธิขั้นสูง เรียกว่าได้ทั้ง ๒ ด้าน ไม่ใช่ได้เฉพาะปัญญาอย่างเดียว

อุกโตภาควิมุตนี้ มีความสามารถต่างๆ กันอีก เป็นอุกโตภาควิมุตที่ได้เฉพาะวิชา ๓ เรียกว่าไตรวิชา เป็น เทววิชชะ กับอุกโตภาควิมุตที่ได้อภิญา ๖ เป็น จปภิญา นี่คือความแตกต่างกัน

ที่ว่ำนั้นหมายความว่า ในอุภโตภาควิมุตก็มีความแตกต่าง แต่เรียกรวมๆ กันไว้ คือ ท่านที่มีความสามารถพิเศษในด้านสมาธิ จนถึงขั้นฌานสมาบัติด้วยนี้ เรียกว่าเป็นอุภโตภาควิมุตทั้งหมด รวมกันก่อน ยังไม่แยก

เพราะฉะนั้น ถ้าพูดง่าย ๆ ที่สุด พระอรหันต์ก็มี ๒ ประเภท คือ ปญฺญาวิมุต กับอุภโตภาควิมุต อันนี้เป็นหลักใหญ่ แล้วใน ๒ ฝ่ายนั้น จึงแยกช่อยออกไปอีก

ถาม: ได้ฌานสมาบัติ หมายถึงได้ฌาน ๔ หรือ?

ตอบ: ได้ฌาน ๔ แล้ว ต้องรวมไปถึงอรุปลฌานด้วย เป็นฌาน ๘ คือ ได้ฌาน ๘ ไม่ใช่แค่ฌาน ๔

สำหรับพระอรหันต์ที่ได้ฌาน ๘ เหล่านั้นครบ เป็นสมาบัติ ๘ ถือเป็นอุภโตภาควิมุตขั้นสูงๆ เป็นเตวิชชะ เป็นฉฬภิกฺขุญะ

ที่พูดมานี้ ยังไม่จบพุทธคุณบทว่า สัมมาสัมพุทธโ

ได้บอกว่า พระพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนพระอรหันต์องค์อื่นๆ เช่น พระมหากัสสปะ และพระมหากัจจายนะ เป็นพระอรหันตสาวก เรียกสั้นๆ ว่าเป็นพระสาวก คือไม่ได้ตรัสรู้เอง แต่โดยได้มาสดับฟังคำตรัสสอนแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า จึงได้ตรัสรู้ตาม จึงเป็นพระสาวก

แต่ที่นี้ ยังมีพระอรหันต์อื่นอีก ซึ่งไม่ได้เป็นสาวก แต่ก็มีใช่ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือเป็นผู้ที่ตรัสรู้ได้เอง จึงมิใช่เป็นพระสาวก แต่ก็มีได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อตรัสรู้ได้เอง ไม่เป็นพระสาวก ทำไมจึงไม่เป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ในกาลเวลายุคสมัยที่ไม่มีพระพุทธรูปเจ้ามา
แสดงธรรม เป็นไปได้ที่บางที่มีบุคคลพิเศษผู้มีปัญญาล้ำเลิศเพียร
พยายามศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จนบรรลุโพธิ์ตรัสรู้ได้ แต่เมื่อตนเองรู้
แจ้งธรรมแล้ว ก็รู้เฉพาะตัว ไม่มีความสามารถที่จะสั่งสอนให้คนอื่น
ตรัสรู้ตามได้ บุคคลอย่างนี้ เรียกว่าเป็นปัจเจกสัมพุทธะ หรือเรียกว่า
เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แปลว่า ตรัสรู้จำเพาะตัวผู้เดียว

ดังว่าแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงมีพระปรีชาล้ำเลิศ
พิเศษยิ่งนัก นอกจากตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เองแล้ว ยังทรงสามารถ
เที่ยวสั่งสอนชี้แจงแสดงธรรมแจ่มแจ้งเจาะจุดจับขยายบรรยายให้
ผู้เรียนผู้ฟังมากมายรู้เข้าใจ นำไปปฏิบัติ แล้วตรัสรู้ตามได้ด้วย

มิใช่แค่ทรงสามารถในการสั่งสอนชี้แจงอธิบายให้คนอื่น
ทั้งหลายมากมายรู้เข้าใจตามที่มีพระประสงค์เท่านั้น ที่สำคัญ
ใหญ่ยิ่งล้ำ ก็คือทรงสามารถจัดตั้งชุมชนเป็นสังฆะขึ้นมา โดยวาง
ระบบชุมชนจัดระเบียบชีวิตกิจกรรมและปฏิบัติวิธานทั้งหลาย เป็น
วินัยบัญญัติ ให้บุคคลมากมายที่แตกต่างกันหลากหลายมาอยู่
ร่วมกันเสมอสมานเกื้อกูลหนุนกันให้เจริญงอกงามไปด้วยกันใน
ธรรมานุธรรมปฏิบัติ แห่งไตรสิกขา ที่จะบรรลุจุดหมายตามธรรม
ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ และทรงนำมาสอนแสดงให้มัน

สังฆะนั้น โดยพื้นฐาน เป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตรที่ทุก
บุคคลตั้งแต่อาจารย์กับนิสิตมาอยู่ร่วมกันเกื้อกูลหนุนนำกันให้
ก้าวหน้างอกงามขึ้นไปในธรรมวินัย แห่งการเจริญไตรสิกขา
จนกระทั่งสำเร็จวิชา เป็นอริยชน ที่เป็นคนผู้เจริญอย่างแท้จริง

ในเวลาเดียวกันนั้น สังฆะก็เป็นแหล่งที่รวบรวมเก็บรักษาสืบทอดธรรมเนียมทั้งปวง ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์พระศาสดา ได้ตรัสเทศนา และทรงบัญญัติจัดตั้งไว้ ให้ดำรงคงมีอยู่ยั่งยืนสืบไป

พร้อมกันนั้น สังฆะก็เป็นศูนย์กลางที่จะเผยแผ่แพร่ขยาย อริยธรรมออกไปในสังคมใหญ่ และอำนวยประโยชน์สุขแก่โลก

พระพุทธเจ้าทรงพระปรีชาชาญฉลาด ทั้งในสมมติ และในปรมาตม พร้อมด้วยสมมติโกศล และปรมาตมโกศล จึงทรงสามารถสื่อสารแสดงธรรมอันเป็นสภาวะ ออกมาเป็นโลกโวหารให้ชาวโลกทั่วไปรู้เข้าใจได้ประโยชน์ เข้าถึงความจริง

พร้อมกันนั้น โดยความรู้ทันชัดทั้งข้างสมมติ และข้างสภาวะ ด้วยวิธีการแห่งสมมติ และบัญญัติ ก็ได้ทรงดำเนินการจัดตั้งวางระบบชีวิตและกิจการของหมู่ชนให้อยู่ดีมีสุขเจริญงอกงามในวินัยนิยมของสมมติ ที่สมจริงตามสภาวะ โดยพระคุณพิเศษนี้ จึงทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ

พุทธคุณบทที่ ๒ คือ สัมมาสัมพุทโธนี้เป็นข้อที่ยิ่งใหญ่มาก จะบรรยายต่อไป ก็จะยืดยาวเกินควรแก่เวลา อาตมภาพขอยุติไว้เท่านี้ก่อน ขอตั้งความปรารถนาดี ขอให้โยมทุกท่านประสบความสำเร็จ มีความก้าวหน้างอกงามในการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทว่ากันทุกท่าน ขออนุโมทนา

พุทธคุณ บทที่ ๓

วิชาจรณสัมปันโน

(เรื่องที่ ๑๓ บรรยายในช่วงวันที่ ๒๖ ตุลาคม - ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

วันนี้จะพูดเรื่องพุทธคุณข้อต่อไป คือข้อที่ ๓ ได้แก่ชื่อว่า วิชาจรณสัมปันโน แปลว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

เมื่อวานนี้ ได้พูดหัวชื่อว่า สมุมาสมุพุทธโธ แปลว่า ผู้ตรัสรู้เอง โดยชอบ อันนั้น แสดงคุณสมบัติว่าพระองค์ได้ค้นพบพระธรรม หรือสัจธรรมความจริงด้วยพระองค์เอง ไม่ได้ความเป็นพุทธะนี้โดยการสอนของผู้อื่น แต่ยังไม่ได้ออกชัดเจนว่าตรัสรู้ธรรมะอะไร

วันนี้ มาถึงหัวข้อวิชาจรณสัมปันโนนั้น เข้าไปในเนื้อหา มากยิ่งขึ้น คือจะบอกชัดเจนว่าธรรมะที่ตรัสรู้นั้นเกี่ยวข้องกับอะไร

วิชาจรณสัมปันโน ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จะเห็นว่า มีคำอยู่ ๒ คำ คือคำว่า “วิชา” กับคำว่า “จรณะ” วิชานั้นปกติ เรามักแปลกันว่าความรู้ และจรณะ แปลกันว่าความประพฤติ วิชาจรณะ จึงแปลว่า ความรู้และความประพฤติ

วิชาจรณสัมปันโน ถ้าแปลง่ายๆ อย่างนี้ ก็หมายความว่า ถึงพร้อมหรือสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ แล้วก็มีข้อสงสัยว่า ความรู้อะไร และความประพฤติอย่างไร

ถ้าไม่เอาความหมายอะไรลึกซึ้ง พูดถึงว่ามีความรู้ คือมีปัญญาเข้าใจสิ่งทั้งหลายมากมาย และมีความประพฤติดีงาม เรียกว่าใช้ในความหมายง่ายๆ จะเห็นว่าถ้อยคำนี้บางที่เราเอามาใช้กับคนทั่วไป ก็มี คือ ไม่ต้องเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือ แม้แต่คนทั่วไปก็พูดกันว่า ถ้าใครมีพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ ก็ถือว่าเป็นคนดี เพราะฉะนั้น วิชาจรณสัมบันโนนี้ เมื่อแปลว่า ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ ก็จึงเป็นคำที่สรรเสริญยกย่องคนที่นับถือกันว่าเป็นคนดีในโลกนี้ได้ทั้งหมด เพราะถ้าเรียนรู้พร้อมแล้ว มีความประพฤติดีด้วย ก็ถือว่าเป็นคนดีครบสมบูรณ์ทุกอย่าง

แต่ความหมายที่ท่านต้องการในที่นี้ ลึกซึ้งกว่านั้น คือ ไม่ใช่หมายถึงความรู้และความประพฤติทั่วไป อย่างที่ว่าเล่าเรียนหนังสือจบชั้นนั้นชั้นนี้ และมีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในศีลธรรม ทว่า ท่านมีความหมายพิเศษในทางธรรม มีการขยายความบอกว่า วิชานั้น สำหรับในพุทธคุณข้อนี้ หมายถึงวิชา ๓ ซึ่งได้แก่

๑. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ แปลว่า ญาณเป็นเครื่องระลึกถึงขั้นที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้ หมายถึง ระลึกชาติได้

๒. จุตูปปาตญาณ ญาณรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย อันนี้หมายถึงการรู้ว่า สัตว์ทั้งหลายที่จุดอุบัติกันอยู่นี้ เป็นไปตามกรรม คือจะไปเกิดอย่างไร ก็แล้วแต่กรรมที่ตนทำไว้ ถ้าทำกรรมดี ก็ไปเกิดในที่ดี ทำกรรมชั่ว ก็ไปเกิดในที่ไม่ดี เป็นการมองเห็นความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปตามกรรมอย่างนั้น นี้เรียกว่า จุตูปปาตญาณ

๓. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะหมดกิเลส อันนี้หมายถึงความรู้ในอริยสัจ ๔ หรือถ้าพูดอย่างง่ายๆ คือได้เจริญวิปัสสนาจนรู้เห็นเข้าใจไตรลักษณ์ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้าใจตลอดในอริยสัจ ทำให้กิเลสหมดสิ้นไป เป็นญาณประการที่ ๓ หรือวิชาที่ ๓

นี่คือวิชาที่ท่านมุ่งหมายในที่นี้ ที่ว่าพระพุทธเจ้าสมบูรณ์ด้วยวิชานั้น คือวิชา ๓ ซึ่งบางที่ท่านขยายความออกไปอีกว่าหมายถึงวิชา ๘

วิชา ๘ ก็เพิ่มไปจากวิชา ๓ นั้นเอง แต่ในที่นี้จะไม่พูดถึง เพราะจะทำให้พันเพ้อ จำยากขึ้น เพราะเพียง ๓ อย่างนี้ก็เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายอยู่แล้ว และวิชา ๘ นั้นก็ขยายออกไปจาก ๓ นี้เอง วิชา ๓ นี้จึงเป็นหลัก เป็นแกนกลาง แต่จะยังไม่อธิบายในวิชา ๓ จะขอพูดเลยไปถึงจรรณวก่อน

นอกจากวิชา ๓ แล้ว พระพุทธเจ้ายังประกอบด้วยจรณะ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๕ ประการ จรณะนั้นแปลว่า ความประพฤติกิเลส หรือแปลว่ากรรมเครื่องดำเนินก็ได้

ที่ว่าประพฤติกิเลส ก็คือเป็นไป ที่ว่าเป็นไป ก็คือดำเนิน จรณะจึงแปลว่า ธรรมเครื่องดำเนิน แล้วดำเนินอย่างไร ก็บอกว่าดำเนินให้ถึงวิชา เพราะฉะนั้น จรณะ ก็คือธรรมเครื่องดำเนินไปให้บรรลุวิชา พูดง่ายๆ ว่า ความประพฤติปฏิบัติที่จะให้บรรลุวิชานั้นเอง

ตามที่ว่านี้ ก่อนจะพูดถึงวิชา จึงควรพูดถึงจรรณวก่อน เพราะจรณะเป็นเหตุให้บรรลุวิชา

จรรณะนั้นมี ๑๕ ประการ เมื่อมีจรรณะ ๑๕ แล้ว จะทำให้ถึงซึ่งวิชา ๓ วิชานั้นเป็นเรื่องความรู้ จึงอยู่ฝ่ายปัญญา ส่วนจรรณะเป็นธรรมเครื่องดำเนิน จึงเป็นด้านความประพฤติ หมายเอาศีลและสมาธิ เพราะฉะนั้น วิชาจรรณะนี้ จึงมีทั้งศีล สมาธิ ปัญญาครบถ้วนบริบูรณ์

จรรณะ ๑๕ ที่ว่าเป็นฝ่ายศีลและสมาธินั้น มีอะไรบ้าง จะค่อยๆ นำมาชี้แจงแบบย่อๆ ดังนี้

ประการที่ ๑ **ศีลสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยศีล คือความมีศีลบริบูรณ์ ประพฤติถูกต้องเต็มในศีล ถ้าเป็นพระสงฆ์ ก็คือประพฤติตามพระบัญญัติของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระวินัย ซึ่งในปาติโมกข์มี ๒๒๗ ข้อ และนอกปาติโมกข์อีกมากมาย ความประพฤติให้ถูกต้องหลักของปาติโมกข์ เกรงครัดในสิกขาบทต่างๆ เรียกว่าสำรวมในปาติโมกข์ โดยสำรวมระวังไม่ละเมิดบัญญัติต่างๆ นี่เป็นส่วนหนึ่งของพระ

ที่นี้ในฝ่ายของญาติโยม ตามปกติหมายเอาศีล ๕ ถ้าโยมประพฤติอยู่ในศีล ๕ ถูกต้องดี ก็เรียกได้ว่ามีศีลสัมปทาสบรูณ์ หรือถึงพร้อมด้วยศีลได้ พุทธเอาความหมายที่ง่ายๆ คืออย่างนี้

ว่าโดยสาระ คือใจความของเรื่อง **ศีลสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยศีลนี้ ก็คือการวางพื้นฐานของการดำเนินชีวิตให้พร้อมดี คนเรานี้อยู่ในสังคม พระก็อยู่ในสังฆะ เมื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นทั้งหลาย ก่อนจะทำอะไรๆ ให้สะดวกเรียบร้อยเดินหน้าไปด้วยดี ก้าวกันต่อไป หมู่คนชุมชนนั้นมีกฎเกณฑ์กติกามีระเบียบข้อบังคับในการอยู่ร่วมกัน ทำกิจ ดำเนินการอะไรๆ ไปด้วยกัน อย่างไร ก็ทำให้ได้ปฏิบัติให้เป็นไปด้วยดี อยู่กันได้ ไปกันได้ อยู่ในวิถีชีวิตที่ไม่แปลกแยก ดำเนินในวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ เป็นการเตรียมความพร้อมให้เรียบร้อยราบรื่นไว้ก่อน นี่คือนิสัยสัมปทา

ประการที่ ๒ เรียกว่า **อินทรีย์สังวร** ความสำรวมอินทรีย์ คือ หือปกครองอินทรีย์ได้ ใช้อินทรีย์เป็น

อินทรีย์ หมายถึงสิ่งที่เป็นเจ้าการในการรับรู้ต่างๆ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เอง เป็นอินทรีย์ที่รับภายนอก ๕ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ส่วนใจนั้นรับอยู่ข้างใน

สำรวม แปลว่าระมัดระวัง หรือควบคุมได้ สำรวมอินทรีย์ คือ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย พร้อมทั้งใจ มิใช่ไม่ให้ดู ไม่ให้ฟังอะไรๆ ก็มองดู รับฟังอะไรต่างๆ ไปอย่างปกติมันแหละ แต่เห็น ได้ยิน รับเข้ามาแล้ว มีสติ ไม่ให้กิเลสตั้งแต่ชอบชังเข้ามาครอบงำใจ เรียกว่าใจไม่เสียตุล ไม่เสียท่า และมีปัญญารู้เข้าใจ เรียกว่าสำรวม ก็คือใช้อินทรีย์เป็น

นี่คือ เมื่อตาเห็น หูได้ยิน ลิ้นรับรส เป็นต้น ไม่ปล่อยให้กิเลส เข้ามาครอบงำจิตใจ ไม่ให้ใจถูกความยินดียินร้าย ชอบหรือชัง มา ชักพาลากlungไป แต่รักษาใจให้เป็นปกติอยู่ได้ ผ่องใสดี มีสติตั้งหลักได้ ใจอยู่กับตัว ใช้ปัญญาเรียนรู้เข้าใจ รู้ทันดีร้าย มองเห็น คุณ-โทษ จะทำให้เกิดผลดี ไม่มีโทษ ให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ได้ อย่างไร ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็เรียกได้ว่าสำรวมอินทรีย์

เรื่องสำรวมอินทรีย์นี้สำคัญนัก เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น คนเรานั้นแต่ละวันๆ ชีวิตอยู่กับอินทรีย์ที่รับรู้ ดู-ฟัง ได้เห็น-ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส สัมผัส จับต้องอะไรต่างๆ ถ้าไม่สำรวมไม่รู้จักใช้อินทรีย์ ก็จะถูกอารมณ์ต่างๆ เข้ามากระทบกระทั่ง ถูกกิเลสเข้ามาครอบงำใจ ถูกมันลากพาไปทำอะไรๆ เกิดความทุกข์ความเสียหายเสื่อมเสียหรือเศร้าหมองไปต่างๆ แต่ถ้ารู้จักสำรวมอินทรีย์แล้ว จิตใจจะเป็นอิสระอยู่ได้ สามารถใช้สติปัญญาทำอะไรๆ ที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์

เป็นอันว่า การสำรวจอินทรีย์นี้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นที่จะไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจเมื่อรับรู้อารมณ์ภายนอก และเป็นต้นทางของการเรียนรู้ การศึกษา ให้เจริญปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป

ประการต่อไป *โกชเนมัตตัญญูตา* แปลว่า ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือการบริโภคด้วยปัญญาที่รู้ความพอดี หรือรู้จักบริโภคให้พอดี นี่ก็เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นที่สำคัญมาก คู่เคียงกับอินทรีย์สังวร

สำหรับพระนี้ ท่านให้ฝึกตั้งแต่เริ่มเข้ามาบวช ในสมัยโบราณนั้น ยังไม่ทันบวชเลย พอมายูวัดเตรียมตัวบวช หลวงพ่อก็ให้ท่องบทสำหรับพิจารณาในเวลาใช้ปัจจัย ๔ ทุกอย่าง โดยเน้นที่การฉันอาหาร คำพิจารณานั้นเรียกกันมาง่ายๆ แบบชาวบ้าน ตามคำขึ้นต้นว่า “ปฏิสังขา-โย”

บท “ปฏิสังขา-โย” สำหรับพิจารณาอาหาร มีสาระสำคัญว่า เมื่อจะบริโภคอาหาร ให้พิจารณารู้เข้าใจว่า ที่เรารับประทานอาหาร หรือเรียกอย่างพระว่าฉันภัตตาหารนี้ ฉันเพื่ออะไร ก็คือฉันเพื่อให้ร่างกายมีกำลังมั่นคงดำรงอยู่ได้ ให้เกื้อหนุนการดำเนินชีวิตที่ดีงามมีการศึกษาที่จะทำให้ชีวิตให้ประเสริฐ ตลอดจนมีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก ไม่ใช่แค่จะได้เอร็ดอร่อย ใกล้เคียง สนุกสนาน มัวเมา

เป็นอันว่า การกินเสพบริโภคโดยมีปัญญาพิจารณารู้เข้าใจอย่างนี้ เป็นการฝึกการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ที่จะปฏิบัติจะทำอะไรๆ ให้ถูกต้องพอดี ที่จะเป็นประโยชน์ ไม่เกิดโทษ และก้าวหน้าไปในการพัฒนาชีวิต อย่างในการฉันภัตนี้ ก็ได้ทั้งรักษาสุขภาพของตนเอง และเกื้อกูลแก่การที่จะปฏิบัติก้าวหน้าต่อไป

โดยเฉพาะเป็นพระอยู่ในสงฆ์นั้น ถ้ามีแต่เห็นแก่การได้เสพอาหารแล้ว ก็จะมุ่งแต่แสวงหาลาภ ไม่เป็นอันตั้งใจปฏิบัติธรรม ถ้าตั้งใจปฏิบัติธรรม จะต้องไม่เห็นแก่การกินเสพรับประทาน เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนไว้ เป็นหลักปฏิบัติสำคัญประการหนึ่ง เพื่อจะได้บำเพ็ญกิจทำหน้าที่ของตนได้เต็มที่

ประการที่ ๔ *ชาครียานุโยค* แปลว่า การประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่ หรือการประกอบความเพียรทำกิจของผู้ตื่น ถ้าแปลง่ายๆ ก็บอกว่า ขยันทำงานไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน คือ คนเรานี้ ถ้าเห็นแก่หลับแค้นนอน ก็เป็นคนเกียจคร้าน ถ้าไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน ก็จะได้ใช้เวลาในการทำกิจทำหน้าที่ของตนได้เต็มที่

ที่นี่ สำหรับความหมายของพระนี้ ไม่ใช่แค่นั้น คือไม่ใช่แค่ว่าไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน แต่ยังมีความหมายไปถึงว่า ในเวลาที่ตื่นทำกิจอยู่นั้น ถ้ามีจิตใจขุ่นมัวเศร้าหมอง เป็นต้น ก็ยังไม่ได้ ยังไม่ถูกต้อง จะต้องทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใสด้วย

ถ้าเพียงแค่ว่าไม่เห็นแก่หลับแค้นนอน ให้ตื่นทำกิจหน้าที่ให้มากไว้ แต่ตื่นแล้วจิตใจขุ่นมัวเศร้าหมองวุ่นวายหรือเบื่อหน่าย เครียดกังวล ก็ยังใช้ไม่ได้

ทางที่ถูกคือ เมื่อตื่นอยู่นั้น ต้องชำระจิตใจให้ผ่องใส ปลอดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองด้วย เรียกว่าชำระจิตใจให้ปราศจากนิวรณ์

ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้สำหรับพระภิกษุ นั้น ถึงขั้นว่า ภิกษุเพียรทำกิจของผู้ตื่น

ตอนกลางวัน จะเดิน จะนั่ง ก็ชำระจิตใจให้ปลอดจากนิวรณ์ (อกุศลที่กดทับจิต ปิดกั้นปัญญา)

ตอนกลางคืน ยามแรก จะเดิน จะนั่ง ก็ชำระจิตให้ปลอดจากนิวรณ์, ยามกลาง นอนสืงไสยา โดยมีสติสัมปชัญญะ หมายใจไว้ที่จะตื่น, ยามท้าย ลูกขึ้นมาแล้ว จะเดิน จะนั่ง ก็ชำระจิตให้ปลอดจากนิวรณ์

ที่นี่ สำหรับคนทั่วไป ซึ่งไม่เคร่งครัดเต็มทีอย่างนั้น ก็จับความเอวว่า ไม่เห็นแก่นอน แต่หลับน้อย ตื่นมาก โดยมีกำหนดเวลา และเมื่อตื่นทำงานทำกิจหน้าที่อย่างขยันหมั่นเพียรอยู่นั้น ไม่ว่าจะยืน จะเดิน จะนั่ง ก็ให้มีจิตใจที่สงบโปร่งโล่ง ไม่ขุ่นมัว ไม่หม่นหมอง ไม่ซึมเศร้า ไม่เหงาหงอย ไม่หดหู่ ไม่ท้อแท้ ไม่เชื่องซึม ไม่เครียด ไม่เบื่อหน่าย ไม่รอนร่นกระวนกระวาย ไม่ขี้กังวล ไม่แค้นเคือง ไม่หงุดหงิด ไม่หวาดระแวง ไม่กังวล มีแต่ความแจ่มใสสดชื่นเบิกบานอยู่ด้วยสติตลอดเวลา

เป็นอันว่า เรื่องการตื่นอยู่นี้ ไม่ใช่ตื่นเฉยๆ แต่ว่าตื่นด้วยจิตใจที่ปลอดโปร่งผ่องใสด้วย การที่จะปลอดโปร่งผ่องใส นั้น ก็คือไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองเข้ามากดทับครอบงำ ตัวเศร้าหมองที่ครอบงำจิตใจของคนอยู่เสมอ หรือบ่อยที่สุด คือสิ่งที่เรียกว่านิวรณ์

นิวรณ์ แปลว่า สิ่งที่เกิดกั้นขัดขวางจิต ปิดบังปัญญา ทำให้จิตติดขัดอ่อนแอ ไม่สามารถก้าวหน้าไปในคุณธรรมความดีงามและความรู้ แปลสั้นๆ ว่า กิเลสที่กีดกั้นจิต ปิดกั้นปัญญา มี ๕ อย่าง คือ

- ๑) กามฉันทะ ความคิดอยากได้นอนอยากได้นี้
- ๒) พยาบาท ความคิดร้ายชดเคืองคนโน้นคนนี้
- ๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่เชื่องซึมท้อแท้ระย่อท้อถอย และความง่วงเหงาซึมเซา
- ๔) อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่าน ความเดือดร้อนใจต่างๆ
- ๕) วิวิกิจจนา ความลังเลสงสัย คลางแคลงใจ ตัดสินไม่ได้

นิรโรคนี้ เป็นตัวขวางกั้น ทำให้จิตไม่ก้าวหน้า ไม่สามารถ
เดินเข้าไปในความดี และปิดบังไม่ให้เกิดปัญญา คิดอะไรก็ไม่
แล่นไม่โปร่ง เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้มีสติตั้งอยู่ที่ชำระจิตให้
ผ่องใสสะอาดปราศจากนิรโรค

ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักชาคริยานุโยค โดยมีสติตั้งอยู่ที่ชำระ
จิตใจให้ผ่องใสสะอาดปราศจากนิรโรคดังที่ว่านี้ นอกจากทำงาน
ทำกิจหน้าที่ได้สำเร็จผลอย่างดีแล้ว ก็ทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ด
เหนื่อย ไม่ท้อทรมาน ทำงานอย่างมีความสุข และมีชีวิตที่เจริญอก
งามก้าวหน้าไปในธรรมทุกเมื่อทุกเวลาด้วย

ความสามัคคีอินทรีย์ ความรู้จักประมาณในการบริโภค และ
การประกอบความเพียรเครื่องตั้งอยู่ สามอย่างนี้ มีศัพท์เฉพาะ
เรียกว่า “อปัณณกปฏิบัติ” แปลว่า ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด คือ
เป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแน่แท้ หมายความว่า ถ้าใครดำเนิน
ตามหลักที่เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น ๓ ประการนี้ ก็แน่นอนว่าจะ
ก้าวหน้าในธรรม จะเดินไปถึงความสำเร็จของชีวิตที่ดี

ต่อจากนี้ ลึกเข้าไปข้างใน ใจมีคุณธรรมสำคัญประจำอยู่ ๗
ประการ เรียกว่า สัทธิธรรม ๗ ต่อท้ายจรรยานี้ ได้แก่

๑. **ศรัทธา** ความเชื่อความมั่นใจ เป็นพุทธศาสนิกชนก็มี
ความมั่นใจในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อมีความมั่นใจ
ในพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ เราก็จะมั่นใจในคำสอนของ
พระองค์ และมั่นใจในการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ตามมา ใน
ความหมายอย่างง่าย ๆ คือ มั่นใจในการทำความดี ถ้าไม่มั่นใจ ก็
จะไม่มีกำลังใจที่จะทำ จึงขึ้นต้นเป็นข้อหนึ่งว่ามีศรัทธามั่นใจ

๒. **หิริ** ความละอายแก่ใจ ละอายต่อบาป พุดง่าย ๆ ว่าอายบาป

๓. **โศติดตัปปะ** ความกลัวบาป คือเกรงกลัวต่อความชั่ว โดยมองเห็นว่ามันไม่ดี จะก่อผลร้าย พอนึกถึงความชั่ว ใจไม่เอาด้วย จะแต่ง หรือกระดองออกมา ไม่ยอมทำบาป

๔. **พาหุสัจจะ** ความเป็นพหูสูต คือได้ศึกษาศาสดับมาก มิใช่แค่เป็นแหล่งใหญ่ของข้อมูลเรื่องราว แต่รู้เข้าใจชัดเจน สามารถชี้แจงอธิบายนำออกใช้การทำประโยชน์ได้

๕. **วิริยะ** มีความเพียร ใจสู้ เข้มแข็งแกล้นกล้า เดินหน้ามุ่งแน่วที่จะทำการคือปฏิบัติให้สำเร็จ

๖. **สติ** มีสติระลึกรู้ได้ตื่นตัวทันการ ทำได้ตามจังหวะที่จะยังจะหยุดจะก้าวต่อไป ระวังไม่ให้พลาด ทันการที่จะไม่เสียโอกาสให้เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท

๗. **ปัญญา** มีความรู้ความเข้าใจ รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้คุณโทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้ทันความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย รู้จักคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

รวมเป็น ๗ ข้อด้วยกัน เรียกว่า สัทธรรม ๗ ประการ

หมวดสุดท้าย เป็นเรื่องของสมาธิ ที่เจริญขึ้นไปได้ถึงขั้นแน่วสนิทเป็นฌานสูงขึ้นไปตามลำดับ ๔ ขั้น เรียกว่า ฌาน ๔ คือปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน

เป็นอันครบถ้วนในการสร้างความพร้อมที่จะพัฒนาปัญญาให้ถึงวิชา ๓ ประการที่กล่าวข้างต้น รวมเป็น จรณะ ๑๕

ที่ได้พูดมาในตอนนี้เป็นคุณสมบัติที่เรียกว่า วิชา และจรณะ

เมื่อพร้อมด้วยจรณะ ๑๕ แล้ว ก็เรียกว่ามีข้อปฏิบัติของพระ
เสขบุคคล คือเป็นผู้ที่ศึกษา หรือเป็นนักศึกษาในพระพุทธศาสนา
ซึ่งทำให้พร้อมที่จะถึงวิชา ที่ออกชื่อไว้แล้วข้างต้น

เรื่องวิชาจรณะนี้ ท่านแสดงไว้ในพระสูตรที่เรียกว่า *เสข
ปฏิบัติสูตร* ที่พระอานนท์เป็นผู้แสดง และมาพอดีตรงกับเรื่องพระ
คุณสมบัติของพระพุทธเจ้าข้อนี้ เป็นอันว่า เมื่อบำเพ็ญหลักธรรม
ที่เรียกว่าจรณะ ๑๕ ประการแล้ว ก็จะพร้อมที่จะบรรลุวิชา

เมื่อบรรลุวิชา ก็กลายเป็นผู้พร้อมหรือสมบูรณ์ด้วยทั้ง
วิชาและจรณะ เป็นวิชาจรณสัมปันโน โดยมีพระพุทธเจ้าเป็น
แบบอย่างของผู้ที่สมบูรณ์แล้วด้วยวิชาและจรณะ

พระพุทธศาสนาสรรเสริญผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
ในที่ทั่วไป มิใช่เฉพาะพระองค์ที่เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น เราจะเห็น
ว่าในที่อื่นๆ ดังที่อาตมภาพกล่าวไว้ในเสขปฏิบัติสูตร และ
ในอัคคัญญสูตร พระพุทธเจ้าตรัสไปถึงข้อความที่ว่า

วิชาจรณสมปันโน โส เสฏโฐ เทวมานุโส

แปลว่า: ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐ
สุดในหมู่มนุษย์และทวยเทพ

หมายความว่า พระพุทธศาสนานี้ ถือเอาความสมบูรณ์ด้วย
วิชา หรือความรู้ที่กล่าวมา และจรณะ คือความประพฤติหรือ
วิถีทางดำเนินของชีวิตนั้น เป็นเครื่องวัด ไม่ได้เอาชาติกำเนิดมา
เป็นเครื่องวัด คือ จะเป็นมนุษย์ ก็ไม่ได้วัดด้วยกำเนิด ว่าเกิดสูง
หรือเกิดต่ำ

อย่างในอินเดีย ก็ไม่ได้วัดว่าจะเกิดในวรรณะกษัตริย์ หรือ พราหมณ์ หรือแพศย์ หรือศูทร แต่วัดด้วยการถึงพร้อมด้วยวิชา และจรรยา หรือแม้จะเกิดเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นเทวดา เป็นพระ พรหม ก็ไม่ได้วัดกันด้วยกำเนิด แต่วัดด้วยความสมบูรณ์ของวิชา และจรรยา

เพราะฉะนั้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา จึงต้อง เป็นที่เคารพแม้แต่ของเทวดา ตลอดจนพระพรหมทั้งหมด พระพุทธศาสนาถือเอาหลักแห่งความสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา นี้ เป็นเกณฑ์ จึงกล่าวไว้ในหลักคำสอน อย่างเรื่องพุทธคุณที่ว่านี้

พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะว่าสมบูรณ์ด้วยวิชาและ จรรยา ในคำสรรเสริญทั่วไปจะบอกว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและ จรรยา เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์และเทวดา ดังได้มาแล้ว

ที่นี้ สำหรับความหมายทั่วไป เราก็เอามาใช้พูดกันได้ว่า คนเรานั้น จะต้องดีทั้งความรู้และความประพฤติ จึงจะนับว่าเป็น คนที่สมบูรณ์ นี่เป็นความหมายที่ใช้อย่างสามัญ

เป็นอันว่า ในตอนนี้ ให้เข้าใจว่า ตามความหมายที่แท้จริงนั้น ที่ว่ามีวิชา ๓ และจรรยา ๑๕ ประการ หมายถึงคุณสมบัติของ พระพุทธเจ้าทีเดียว รองลงมาก็ได้แก่ผู้ดำเนินตามพุทธปฏิปทานั้น ซึ่งจะเป็นพระอรหันต์ ผู้มีวิชาและจรรยานี้ได้เหมือนกัน แล้วไล่ลง มาถึงความหมายสามัญ จึงได้แก่คนที่มีความรู้และความประพฤติ พร้อมบริบูรณ์ ดังที่อาตมภาพได้กล่าวมา

คิดว่า พุทธคุณข้อวิชาจรณสัมปันโนนี้ คงจะช่วยให้เกิด
ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธานุภาพ และเป็นแนวทางที่จะ
ช่วยให้เกิดคติในการดำเนินชีวิตในทางความประพฤติแก่ท่านผู้
เป็นพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้พอสมควร

วันนี้ อาตมาพาขออนุโมทนาโยม และขอจบเรื่องพุทธคุณ
ข้อวิชาจรณสัมปันโน เพียงเท่านี้

พุทธคุณ บทที่ ๔

สุคติ

(เรื่องที่ ๑๐ บรรยายในช่วงวันที่ ๑๘-๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๘)

ขอเจริญพร วันนี้ โยมห่มอัฐญปรารภเรื่องการเดินทางไปประเทศออสเตรเลีย และประเทศนิวซีแลนด์ และได้นิมนต์อาตมาพามาฉันภัตตาหาร แล้วก็จะมีการรับประทานอาหารร่วมกันในหมู่ญาติสนิทมิตรสหายด้วย โดยที่โยมมีใจเป็นกุศล เมื่อมีเหตุการณ์เรื่องราวอะไรสำคัญขึ้นมา ก็ปรารภให้เป็นโอกาสที่จะทำบุญทำกุศลไปด้วย

ในโอกาสนี้ อาตมาก็เลยจะขออัญเชิญพุทธคุณสักบทหนึ่ง มาเป็นเครื่องอวยพร

พุทธคุณที่ตรงกับเหตุการณ์นี้ ก็มีอยู่ คือบทว่า “สุคติ”

พระพุทธานุญาตมีพุทธคุณที่เราเรียนกันในบทอิติปิโส ๙ ประการ ตามบทสวดว่า อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจรณสมปนโน แล้วก็ “สุคติ” เป็นข้อ ๔ ที่แปลว่า ผู้เสด็จไปได้แล้ว ซึ่งแสดงว่าเกี่ยวข้องกับการเดินทาง

ตามเรื่องในพุทธประวัติ เห็นได้ชัดว่า พระพุทธานุญาตเจ้าเสด็จจาริกไปไหนมาไหนอยู่เสมอ ถ้าพูดอย่างภาษาสมัยนี้ ก็เรียกว่าทรงเป็นนักเดินทางอย่างแท้จริง ไม่ทราบว่ามีปีหนึ่งๆ ก่อนที่จะถึงจำพรรษา กว่าที่จะทรงหยุดพักประจำที่ ทรงจาริกเป็นระยะทางเท่าไร

พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ไหนๆ ก็เพื่อจะโปรดเวไนยชน คือไปสั่งสอนธรรมะเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ให้คนมีความสุข ให้เขาได้ความสงบ ทั้งทางกายและทางใจ ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมที่อยู่ร่วมกัน พระองค์จึงได้พระนามว่า สุกโต แปลว่า ผู้เสด็จไปได้แล้ว

ที่นี่ “สุกโต” นั้น มีความหมายลึกซึ้ง ไม่ใช่เฉพาะเพียงว่าได้เสด็จไปที่โน้นที่นั่นเท่านั้น แต่มีความหมายลึกซึ้งลงไปทางจิตใจด้วย จะขอลองแยกดู “สุกโต” ที่ว่าเสด็จไปได้แล้วนั้น มีความหมายว่าดีถึง ๗ ดีด้วยกัน ๗ ดีนั้น มีอะไรบ้าง

“ดี” ข้อที่ ๑ คือ เสด็จไปได้แล้ว ในความหมายว่า เสด็จไปโดยทางที่ดี คือทางที่ถูกต้อง ที่ไปสู่ความสำเร็จ บรรลุจุดหมายทางที่ดีที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปนี้ ได้แก่ทางที่เรียกว่า ทางสายกลาง เรียกตามคำพระว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือทางที่ไม่ไปสุดโต่ง ไม่ใช่องแวนที่สุด ๒ อย่าง ซึ่งได้แก่

๑) กามสุขัลลิกานุโยค ทางที่หย่อนเกินไป มุ่งหน้าจะปรนเปรอบำรุงบำเรอตัวเอง เห็นแก่การบริโภค เอาแต่จะกินจะเสพ

๒) อัสตกิลมถานุโยค ทางแห่งการทรมานบีบคั้นตนเอง ทำตัวเองให้ลำบาก อย่างพองลัทธิบำเพ็ญตบะทั้งหลายในสมัยพุทธกาล ที่นิยมกันต่างๆ มากมาย

ตัวอย่างแรงๆ ก็เช่นที่ว่า นอนบนหนาม อดอาหารจนแทบจะตาย กลั้ล้มหายใจ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนปวดศีรษะไปหมด หรือยืนขาเดียว อาบน้ำในฤดูหนาว ในเวลาหนาวที่สุดก็ลงไปอาบน้ำในแม่น้ำ หรือยืนกลางแดดทั้งวัน นอนบนตะปู ตลอดจนกระทั่งเอาเท้าเหยียบงูไม้ เอาหัวห้อยลงมา ซึ่งเป็นทางที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นการทรมานตัวเองให้ลำบากเปล่า

พระพุทธเจ้าทรงละเลิกทางสุดโต่งทั้งสองนั้น และทรงค้นพบ
วิถีทางที่เรียกว่า สายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา^๑ ซึ่งได้แก่มรรคมี
องค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ เป็นต้น ไปจนถึงข้อ
สุดท้าย คือ สัมมาสมาธิ สมาธิที่ถูกต้อง หรือตั้งจิตมั่นชอบ

นี่คือทางที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไป เรียกว่าเสด็จไปโดยทางที่
ดีงามถูกต้อง ได้ในความหมายที่ ๑

ที่นี่ เมื่อเสด็จไปโดยทางที่ดีแล้ว ก็ไปบรรลุถึงผลสำเร็จที่ดี
งาม เรียกว่าไปสู่สิ่งที่ดี หรือไปถึงจุดหมายที่ดี เป็นความหมายที่ ๒

“ดี” ข้อที่ ๒ เสด็จไปสู่ภาวะดีงามที่เป็นจุดหมาย คือนิพพาน
หรือการได้บรรลุโพธิญาณ อันเป็นจุดหมายของพระองค์

การที่ได้ถึงนิพพานนี้ ทำให้พระหฤทัยของพระองค์พ้นไป
จากทุกข์ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย พระองค์จึงได้พระนามว่า
พุทธो แปลว่า ผู้ตื่นแล้ว โดยตื่นจากความหลับใหล พ้นไปจาก
กิเลสทั้งหลาย มีความสุข มีความเบิกบาน มีความผ่อนคลายได้
ตลอดเวลา คำว่า พุทธ นอกจากแปลว่า ตรัสรู้ หรือว่าตื่นแล้ว จึง
แปลว่าเบิกบานได้ด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระหฤทัยเบิกบาน
ผ่อนคลายตลอดเวลา ซึ่งถ้าไม่หมดกิเลสแล้ว ยากที่จะทำได้

พร้อมกันนั้น เพราะการที่หมดกิเลส จึงทำให้พระองค์เป็นผู้
บริสุทธิ์ ดังที่ว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงไว้ซึ่งพระวิสุทธิคุณ คือความ
บริสุทธิ์นี้ด้วย

นี่เป็นเรื่องของความหมายที่ว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปสู่ ไป
ถึงภาวะที่ดีงาม ถือว่าเป็นความหมายอย่างหนึ่งของสุคโต

“ดี” ข้อที่ ๓ ต่อไป นัยที่ ๓ ว่าเสด็จไปแล้วด้วยดี มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไป คือได้บรรลุผลสำเร็จอะไรแล้ว พระองค์ไม่กลับหวนหลัง คือไม่ร่วงหล่นลงมาจากผลสำเร็จนั้น เช่นว่า บรรลุโพธิญาณ บรรลุนิพพาน ได้ถึงความหมดทุกข์หมดกิเลสแล้ว พระองค์ไม่หวนกลับมาหากิเลส ไม่ทรงกลับมามีความทุกข์อีก นี่เรียกว่าเสด็จไปด้วยดีแล้ว ไม่หวนหลังกลับมาจากผลสำเร็จที่ได้บรรลุนั้น ไม่กลับมามีกิเลสมีทุกข์อีก

“ดี” ข้อที่ ๔ นี้ต่อไป นัยที่ ๔ ว่าเสด็จไปดี ขอให้นึกถึงถิ่นที่อยู่ เมื่อมีคนแปลกหน้ามา ก็จะมีการสงสัยว่า เขามาดี หรือมาร้าย พระพุทธเจ้านั้นเสด็จไปดีอย่างเดียว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงไหน ที่นั่นคนก็สบายใจว่าพระองค์เสด็จมาดี มิได้มาเพื่อความประสงคร้าย หรือจะมาเป็นภัยอันตรายแก่ใคร แต่มาเพื่อทำให้เกิดประโยชน์และความสุข พระองค์เสด็จมาเพื่อจะช่วยเหลือเขา ดังที่ทรงได้พระนามว่าเป็นโลกนาถ คือเป็นที่พึ่งของชาวโลก

เพราะเหตุที่เสด็จไปเพื่อช่วยเหลือ เพื่อให้ความสุขแก่คนทั้งหลาย จึงมีคำแสดงพระจริยาของพระพุทธเจ้าว่า ทรงบำเพ็ญอรรทประโยชน์ต่างๆ ที่เป็นพระจริยา หรือพระอรรถจริยา ๓ ประการ

พระจริยาข้อสำคัญคือ “โลกัตถจริยา” แปลว่าทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ไม่ว่าจะเสด็จไปที่ไหน ก็ทรงนำเอาคำสอนคำแนะนำที่ถูกต้องดีงามไปตรัสแสดงให้คนรู้จักที่จะประพฤติปฏิบัติ ดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง และให้รู้เข้าใจเข้าถึงสัจธรรมความจริงแท้

ในวงแคบเข้ามา พระองค์ทรงบำเพ็ญ “ญัตตถจริยา” คือ ทรงทำประโยชน์แก่พระญาติวงศ์ แก่หมู่คนที่เป็นพระญาติชน เช่น เมื่อพวกโกถียะ กับพวกศากยะ ซึ่งเป็นเผ่าชนญาติพี่น้องของพระองค์ จะทำสงครามแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี จะรบราฆ่าฟันกัน พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปโปรด ทรงเทศนาให้เขาระงับโกรธา เลิกพิพาท กลับสมัครสมานกันได้ นี่คือเสด็จไปดี

อีกด้านหนึ่ง เพื่อพระศาสนา หรือสำหรับหมู่พระสงฆ์ที่ทรงตั้งขึ้น พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญประโยชน์ ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า “พุทธัตถจริยา” คือทรงบำเพ็ญประโยชน์สมตามที่เป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ทรงตั้งสังฆะขึ้นมา ทรงบัญญัติพระวินัย ทรงสั่งสอนพระสงฆ์ให้ดำรงอยู่ในสมณธรรม ประพฤติตนตามธรรมวินัย ทำให้พระสงฆ์มีสมณวัตรเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส และดำรงพระพุทธานุศาสน์ให้ยั่งยืนมาได้ เรียกว่าเป็น พุทธัตถจริยา

เรื่องเสด็จไปดีนี้ มีมากมาย เพราะเป็นปกติของพระพุทธเจ้า ที่เสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ทั่วทุกถิ่นทุกที่ ไม่ว่ายากดีมีจน ราชามหาเศรษฐี ชวานากรรมกร ผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้เฒ่าชรา จนถึงเด็กทารก โดยไม่ทรงคำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก โดยทรงมีพระคุณสมบัติที่เรียกว่าทรงมีฉันทะไม่ลดถอยเลย (นตฺถิ ฉนฺทสฺส หานิ) ในการที่จะทรงบำเพ็ญกิจเพื่อช่วยเหลือหรือทำประโยชน์แก่คนทั้งหลาย จึงเป็นพระมหากรุณาคุณอันประมาณมิได้

คนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแก้ไขหรือช่วยเหลือนั้น ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่วเลวจนถึงคนโหดร้ายทารุณแค่ไหน ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นสูงชั้นต่ำยากดีมีจนแค่ไหน เมื่อทรงพิจารณาเห็นพื้นเพและปัญหาแล้ว ถึงจะห่างไกลเสี่ยงภัยลำบากยากเย็นแค่ไหน ก็เสด็จไปโปรดทั้งนั้น

อย่างเรื่องมหาโจรของคฤมาล ที่ทรงปราบพยศ ทำให้ทั้งองคฤมาลเองก็เปลี่ยนเป็นคนดีมีความสุขความเจริญอย่างสูง และประชาชนทั้งบ้านเมืองก็พ้นทุกข์พ้นภัยได้อยู่เป็นสุขสงบ

อีกเรื่องหนึ่งที่เคยเล่าให้ฟังแล้ว ก็เป็นตัวอย่างที่ทำให้มองเห็นว่าพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร คือเรื่องที่พระองค์เสด็จด้วยพระบาทเปล่าดำเนินหนทางกันดารถึง ๓๐ โยชน์ ไปโปรดสอนคนเชื้อใจคนหนึ่งในแดนไกลให้ได้ปัญญารู้เข้าใจธรรม

เรื่องมีว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเชตวัน ในพระนครสาวัตถี เช้าวันหนึ่ง ได้ทรงพิจารณาว่า มีคนเชื้อใจคนหนึ่งอยู่ในเมืองอาฬวี มีอินทรียก้านล้านน่าจะได้ฟังธรรม ควรจะเสด็จไปโปรด แล้วตอนสายวันนั้น พระองค์ก็เสด็จเดินทางไปยังเมืองอาฬวี ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปประมาณ ๔๘๐ กิโลเมตร

เมื่อเสด็จถึงเมืองอาฬวี ชาวเมืองก็ต้อนรับ และได้จัดสถานที่เตรียมฟังธรรมกัน แต่จุดมุ่งของพระพุทธเจ้านั้น เสด็จไปเพื่อจะโปรดคนคนเดียวที่เป็นคนเชื้อใจนั้น พระองค์จึงทรงรอไว้ก่อน

ฝ่ายนายคนเชื้อใจได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา เขามีความสนใจอยู่แล้วอยากจะฟังธรรม แต่พอดีว่าวัวตัวหนึ่งของเขาหายไป เขาก็คิดว่า เอ! เราจะฟังธรรมก่อน หรือหาวัวก่อนดีนะ คิดแล้วก็ตัดสินใจว่าหาวัวก่อน หาวัวเสร็จแล้วค่อยไปฟังธรรม

ตกลงเขาก็ออกเดินทางเข้าป่าไปหาวัว และในที่สุดก็ได้พบวัวนั้น และต้อนกลับมาเข้าฝูงของมันได้

แต่กว่าจะจัดการเรื่องวัวสำเร็จ เขาก็เหนื่อยมาก แล้วเขาก็คิดว่า เอ! เวลาล่วงไปมากแล้ว ถ้าเรากลับไปบ้านก่อน ก็จะไม่เสียเวลา เราจะไปฟังธรรมเลยทีเดียวนะ แล้วเขาก็เดินทางตรงไปยังสถานที่ซึ่งมีการจัดเตรียมเพื่อการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เขาเข้าไปฟังธรรม แต่เขาเหนื่อยและหิวมาก

พระพุทธเจ้า เมื่อทอดพระเนตรเห็นนายคนเข็ญใจนี้มา พระองค์ทรงทราบดีว่าเขาเหนื่อยและหิว จึงได้ตรัสบอกให้คนจัดแจงทาน จัดอาหารมาให้ นายคนเข็ญใจนี้กินเสียก่อน

เมื่อคนเข็ญใจนี้กินอาหารอิ่มสบายใจดีแล้ว พระองค์จึงทรงแสดงธรรม นายคนเข็ญใจนี้ฟังธรรมแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล ก็เป็นอันว่าบรรลุความมุ่งหมายในการเดินทางของพระพุทธเจ้า

เมื่อแสดงธรรมเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าก็ลาชาวเมืองอาฬวีเสด็จกลับยังพระเชตวัน แต่ในระหว่างทางนั้น พระภิกษุสงฆ์ที่เดินทางไปด้วย ก็วิพากษ์วิจารณ์ว่า เอ๊ะ! วันนี้เรื่องอะไรนะ พระพุทธเจ้าถึงกับทรงให้คนจัดอาหารให้คนเข็ญใจรับประทาน

พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ ก็ทรงหันมาตรัสชี้แจงแก่พระภิกษุเหล่านั้น โดยตรัสในตอนหนึ่งว่า คนที่ถูกความหิวครอบงำ มีทุกข์จากความหิว แม้จะแสดงธรรมให้เขาฟัง เขาก็จะไม่สามารถเข้าใจ แล้วพระองค์ก็ตรัสต่อไปว่า ชีขจนา ปรมมา โรคา เป็นต้น แปลว่า ความหิวเป็นโรคร้ายแรงที่สุด สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ที่หนักหน่วงที่สุด เมื่อทราบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว จึงจะเข้าถึงนิพพานที่เป็นบรมสุข

เป็นอันว่า รวมเป็นพระจริยา ๓ ประการ แสดงว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปได้ เสด็จไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนทั้งหลาย

“ดี” ข้อที่ ๕ นี้ต่อไป นัยที่ ๕ มีความหมายว่า เสด็จไปโดยสวัสดิ์ เมื่อเสด็จไปโดยสวัสดิ์ คือเสด็จไปไหน มีแต่ความปลอดภัย ไม่มีใครคิดทำร้ายพระองค์ เพราะอำนาจพระมหากษัตริย์ เป็นต้น แต่ถึงจะมีคนคิดร้ายบ้าง พระองค์ก็ปลอดภัย เสด็จไปโดยสวัสดิภาพ อย่างทรงไปเจอช้างนาฟ้าศิริที่พระเทวทัตปล่อยมา นั้นเรียกว่า จะให้พระองค์ไม่มีสวัสดิภาพ จะให้เป็นอันตรายถึงสิ้นพระชนม์เสด็จปรินิพพานที่นั่น ช้างกำลังดุร้ายเมามันมา แต่ด้วยอำนาจพระมหากษัตริย์ ช้างก็หยุด ไม่ทำร้ายพระองค์

อีกครั้งหนึ่ง เสด็จไปบนภูเขากษัตริย์ที่พระเทวทัตจ้างนายขมังธนูมา ชุ้มยิง นายขมังธนูเตรียมจะยิงพระพุทธเจ้า แต่พอเห็นพระองค์มีพระลักษณะที่ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตาคุณ ก็ยังไม่ลง แล้วเลยกลับเป็นว่าเข้ามากราบขอประทานอภัยโทษ พระองค์ก็พินัย

ในคราวเสด็จไปพบโจรของคูลิมาลที่พูดถึงเมื่อครั้งนั้น พอเสด็จถึงปากทางเท่านั้น ชาวบ้านก็บอกว่าทางนี้ไม่ปลอดภัย มีโจรร้ายอยู่ อย่าว่าแต่คนเดียวเลย มากันหลายสิบคน แม้แต่มาเป็นกองทัพ เจ้าโจรจอมร้ายก็ทำร้ายได้ มันฆ่าคน ตัดเอานิ้วมือไปแขวนคอ ร้อยเป็นพวงมาลัย นี่คือน้องคูลิมาล ขอพระองค์อย่าได้เสด็จไปเลย พระองค์ว่าไม่เป็นไร จะเสด็จไปโปรดเขา แล้วพระองค์ก็เสด็จไปจนพบของคูลิมาล และในที่สุดก็โปรดของคูลิมาลสำเร็จ โจรของคูลิมาลแทนที่จะทำร้าย ก็กลับกลายเป็นสาวก เป็นลูกศิษย์มาบวช ได้บำเพ็ญสมณธรรม จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ไป นี่เรียกว่าพระองค์เสด็จไปโดยสวัสดิ์ ไปที่ไหน ก็ปลอดภัยหมด

“ดี” ข้อที่ ๖ นัยต่อไปว่า เสด็จไปประสบความสำเร็จ อันนี้หมายความว่า พระองค์จะทำกิจอะไร ทรงตั้งความมุ่งหมายว่าจะไปทำเรื่องนั้น ที่นั่น แล้วก็เสด็จไป เมื่อเสด็จไปแล้ว พระองค์ก็ทำการจนสำเร็จทั้งนั้น ที่สำคัญคือตอนเริ่มประดิษฐานพระพุทธศาสนา ตอนนั้นพระองค์ไม่มีกำลังเลย คนจำนวนมากไม่รู้จักพระองค์ แต่พระองค์เสด็จไปทำ และทำให้สำเร็จจนได้

พระพุทธเจ้าเสด็จไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาเริ่มที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยทรงไปพบชฎิลก่อน ชฎิลตั้งพัน พระองค์ก็โปรดสำเร็จ ตอนแรก พวกชฎิลถือตัวว่าเก่งกว่าพระพุทธเจ้า เขาไม่ยอม พระองค์จึงต้องทรงแก้ปัญญิมานะ ใช้ศัพท์พระว่า “ทมนะ” แปลว่า ทรมาน คือฝึกหัดดัดจิตใจ พระองค์ก็ทรมานฝึกชฎิล ทำให้เขากลับใจมานับถือพระองค์ได้ จากนั้นจึงเสด็จเข้าเมืองราชคฤห์โปรดพระเจ้าพิมพิสาร ก็สำเร็จอีก

พระพุทธเจ้าจะทรงทำงานทำการอะไรๆ ก็ทรงทำสำเร็จไปทั้งนั้น เรียกว่าประสบความสำเร็จที่ดี ไม่เป็นความสำเร็จในทางที่ร้ายอย่างใดๆ ทั้งสิ้น

“ดี” ข้อที่ ๗ เสด็จไปดีข้อที่ ๗ คือเสด็จผ่านพ้นไปด้วยดี ตอนไป ก็ไปได้แล้ว แต่พอผ่านพ้นไป ยังได้ทั้งสิ่งที่ดีงามไว้ให้กับคนที่นั่นอีก ที่สำคัญคือว่า ทั้งธรรมะคำสอนไว้ให้ ทำให้คนที่นั่นได้รับรสพระธรรม มีความร่มเย็นเป็นสุข หรือพูดในระยะยาวคือ การที่พระองค์ได้ทั้งพระพุทธศาสนาไว้เบื้องหลัง ให้พุทธศาสนิกชนได้รับพระธรรมวินัย และสืบต่อกันมาจนกระทั่งบัดนี้

อันนี้คือประโยชน์ที่เกิดจากการเสด็จไปด้วยดีของพระพุทธรเจ้า
รวมเป็นความหมายของสุคติ แยกเป็นดี ๗ อย่าง ขอบทพจน

ข้อที่ ๑ เสด็จไปโดยทางที่ดี ได้แก่มัชฌิมาปฏิปทา หรือ
อริยมรรคมีองค์ ๘

ข้อที่ ๒ เสด็จไปสู่ที่ดี ได้แก่เสด็จไปสู่สัมโพธิญาณ หรือพระ
นิพพาน

ข้อที่ ๓ เสด็จไปด้วยดี หมายความว่า ได้บรรลุถึงจุดหมาย
แล้วก็ไม่ถอยหลังกลับ เป็นอันว่าเรียบร้อยดี

ข้อที่ ๔ เสด็จไปดี เสด็จไปเพื่อประโยชน์สุขของคนในที่นั้นๆ

ข้อที่ ๕ เสด็จไปโดยสวัสดิ คือมีความปลอดภัย แล้ว

ข้อที่ ๖ เสด็จไปประสบความสำเร็จที่ดี ทำความมุ่งหมายที่
พระองค์ต้องการทำ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นอย่างดี เพื่อประโยชน์สุข
ของคนทั้งหลาย อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

และประการสุดท้าย **นัยที่ ๗** คือ เสด็จผ่านพ้นไปด้วยดี แม้
พ้นไปแล้ว ในที่นั้นๆ ยังได้สิ่งที่เป็นประโยชน์เอาไว้ใช้ได้ต่อไป
รวมถึงว่ามีพระพุทธรศาสนาไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังตลอด
มาเป็นเวลาถึง ๒๕๐๐ กว่าปี จนบัดนี้

นี่เป็นพุทธคุณในข้อ “สุคติ” อาตมาถือโอกาสนำมาชี้แจง
อธิบายไว้ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจาริก หรือการเดินทาง แต่
ในการเดินทางครั้งหนึ่งๆ นั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้ได้ผลสำเร็จ
เป็นการไปที่ดีทั้ง ๗ ประการ นั้นก็แล้วแต่เรื่องที่เราเสด็จไปทำแต่ละครั้ง

รวมความว่า อย่างน้อยได้ ๒ ประการ อันหนึ่งคือได้สวัสดิ คือไปโดยสวัสดิ มีความปลอดภัย และประการที่ ๒ คือประสบความสำเร็จที่ดี หมายความว่า การเดินทางครั้งนั้น มีความมุ่งหมายอย่างไร เช่นว่า จะไปเพื่อการพักผ่อน ไปเพื่อรู้ได้เห็น ได้สบายจิตสบายใจ ให้ได้ความสุขความสำเร็จอะไร ก็ได้สมตามนั้น

อาตมาพำนักเอาพุทธคุณมาแล้วให้ฟังในวันนี้ เพราะว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่เคารพสักการะ จึงจะได้ขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย โดยเฉพาะพระคุณข้อสุคโตนี้ มาเป็นเครื่องอภิบาลรักษาคุ้มครองคุณโยมหมอบทั้งสองท่าน ในการเดินทางครั้งนี้ ขอให้ดำเนินไปโดยสวัสดิภาพ และประสบความสำเร็จสมความมุ่งหมายของการเดินทางนั้น จะเป็นการงาน ก็ให้สำเร็จด้วยดี จะเป็นการไปพักผ่อนเปลี่ยนบรรยากาศ ก็ขอให้ทั้งกายทั้งใจมีความสุข เบิกบาน ผ่องใส เมื่อกลับมา จะได้ทำกิจทำหน้าที่ ตลอดถึงดำเนินชีวิตให้มีความสุข มีความก้าวหน้า ทั้งในด้านทั่วไป และในด้านของธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้งอกงามในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าตลอดกาลนาน

ขออนุโมทนาโยมในพุทธคุณข้อสุคโต โดยเชื่อมกับการเดินทางของคุณโยมหมอบ ขอให้พุทธคุณนั้นจงประสิทธิ์ผลสำเร็จแก่คุณโยม สมดังที่กล่าวมานี้ทุกประการ

พุทธคุณ บทที่ ๕

โลกวิทู

(เรื่องที่ ๑๔ บรรยายในช่วงวันที่ ๓-๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

วันนี้ จะพูดเรื่องพุทธคุณต่อ ได้พูดมา ๓ หรือ ๔ บทแล้ว คือ พุทธที่ ๓ บท ได้แก่ บท อรหํ บท สมมาสมพุทโธ บท วิชาจรรณ-สมปโน และอีกบทหนึ่ง คือ สุกโต ได้พูดเป็นพิเศษไปก่อนแล้วที่บ้านโยมหมอ รวมเป็น ๔ บท คราวนี้ มาถึงบทที่ ๕ คือ “โลกวิทู”

“โลกวิทู” แปลว่า ผู้รู้แจ้งโลก รู้อย่างไร?

คำว่า โลก นั้น ตามปกติ หมายถึงโลกที่เราอยู่อาศัยกันนี้ แต่ในพระพุทธศาสนา คำว่า โลก มีความหมายกว้าง บางที่เท่ากับคำที่เราพูดกันว่าจักรวาล* หรือสิ่งทั้งปวงบรรดามี เรียกว่าโลก จึงแบ่งคำว่า “โลก” ออกเป็น ๓ อย่าง (เช่น วินย.๑/๑๒๔) ได้แก่

๑. สังขารโลก คือโลกแห่งสังขาร หมายถึงบรรดาสังขารทุกสิ่งทุกอย่างทั้งหมดเท่าที่มี สังขารนั้นแปลว่า สิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง หรือสภาพที่ปัจจัยสร้างขึ้นมา จึงได้แก่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราจะรู้จักได้ จะเป็นรูปธรรมก็ตาม นามธรรมก็ตาม ยกเว้นอย่างเดียวคืออนิพพาน นอกนั้นเป็นสังขารทั้งหมด

๒. สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ หมายถึงบรรดาสัตว์ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทวดา มาร พรหม รวมทั้งสัตว์ดิรัจฉาน จนถึงสัตว์นรกเท่าที่มีที่เป็น

* เขียนตามคำบาลีเดิม คือ “จกกวาฬ” (ในพจนานุกรมภาษาไทย เขียน “จักรวาล”)

แม้ในภาษาไทยเรา เวลาพูดถึงโลก เช่นว่า “เรื่องนี้รู้กันไปทั่วโลก” บางทีเราหมายถึงคน คือหมายถึงมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในโลก ดังนั้น ความหมายของโลกอย่างนี้ ๒ คือสัตว์โลกนี้ จึงได้แก่ชาวโลกนั่นเอง แต่ในพระพุทธศาสนา คำว่าชาวโลก ไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แต่หมายถึงสัตว์ทุกชนิด คือประดาสัตว์เท่าที่มี แต่ที่เกี่ยวข้องมากที่สุด คือหมู่มนุษย์

๓. โอกาสโลก คือโลกในอวกาศ คำว่า “โอกาส” เป็นภาษาบาลี แปลว่าที่ว่าง ตรงกับอวกาศ ซึ่งเป็นคำสันสกฤต ถ้าพูดอย่างชาวบ้าน ก็บอกว่าโลกที่ลอยอยู่ในอวกาศ คล้ายอย่างพระจันทร์และพระอาทิตย์ หรือโลกที่รวมอยู่ในจักรวาลนี้ คือโลกที่เป็นวัตถุเป็นแผ่นดิน เป็นที่อาศัย ตลอดจนธรรมชาติสิ่งทั้งหลายที่มีที่นั่น

อย่างนี้ ๑ รู้แจ้งสังขารโลก รู้แจ้งโลกคือสังขาร รู้อย่างไร? ประดาสังขารเท่าที่มีอยู่ทั้งหมดนั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งตามเป็นจริง ตามหลักความเปลี่ยนแปลง ที่เรียกว่า *ไตรลักษณ์* และตามหลักความสัมพันธ์แห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า *ปฏิจจสมุปบาท* โดยเป็นไปตามธรรมดาของมันอย่างนั้นเอง แต่เวลาบอกกัน เราพูดเหมือนกับว่ามีกฎธรรมชาติคุมอยู่ ทำนองว่าเป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล ก็ให้รู้กันว่ามันเป็นวิธีสื่อสารของมนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงรู้ธรรมดาที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดมีขึ้นแล้วก็ดับหายไป เรียกว่าไม่เที่ยง คือ อนิจจัง จึงคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ หรือคงทนอยู่ไม่ได้ เรียกว่าเป็น ทุกข์ และก็จึงไม่มีไม่เป็นอะไรๆ ยืนตัวตายตัวแน่แท้อยู่ได้ เรียกว่า อนัตตา (ไม่มีไม่เป็นตัวเป็นตน) เรียกว่า ไตรลักษณ์ มันจึงเป็นไปตามปรากฏเป็นอย่างไรๆ ตามปัจจัยที่สัมพันธ์กัน เรียกว่าเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย

นี่คือพระพุทธรู้แจ้งสังขารโลก เรียกว่ารู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็น

เมื่อรู้ตามที่มันเป็นแล้ว พระองค์ก็ทรงมีจิตเป็นอิสระหลุดพ้นด้วย เพราะว่า เมื่อรู้จริงแล้ว ใจก็ไม่ติดไม่ยึด เรียกว่าจิตหลุดพ้นเป็นอิสระ ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน แล้วก็นำความรู้ความจริงนั้นมาสอนมนุษย์ทั้งหลายให้รู้ตาม ให้รู้ตามที่มันเป็นว่า สังขารทั้งหลายโลกทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่เที่ยงไม่แท้ คงสภาพอยู่ไม่ได้ เกิดขึ้นมาปรากฏเป็นไปตามปัจจัยที่สัมพันธ์กัน ไม่มีไม่เป็นไม่คงอยู่ ไม่เป็นตัวจริงตัวแท้ยืนตัวตายตัวอย่างที่ปรากฏ (อนัตตา)

ดังมีนักปราชญ์สมัยนั้นไปทูลถามพระพุทธรู้ว่า “เป็นอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น?” พระพุทธรู้เจ้าตรัสตอบว่า “งมงายเห็นโลกเป็นสภาพว่างเปล่า (สุญญโต) แล้วมัจจุราชจะแลไม่เห็น”

นี่หมายความว่า ถ้าเราเข้าใจเรื่องสังขารทั้งหลายจนมองเห็นความเป็นอนัตตาได้ ก็หลุดพ้นเป็นอิสระ จิตจะไม่ยึดติดถือนั่น จะปล่อยวางว่างโล่งไป แล้วจะไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบงำของมัจจุราช ถึงแม้ร่างกายแน่นอนว่าจะต้องตายไป ต้องแตกทำลาย ก็แค่ว่าเป็นธรรมดาของธรรมชาติ แต่จิตใจที่ไม่ยึดติดถือนั่นเป็นอิสระนั้น จะทำให้เราไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัจจุราช เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่กลัวต่อมัจจุราช เมื่อถึงกาลจะสิ้นสิ้นชีวิต ก็ไม่หวั่นไม่หวาด เพราะมองเห็นแค่เป็นวาระที่จะหลุดพ้นไปจากการครอบงำของมัจจุราชนั้น นี่เป็นเรื่องในด้านสังขารโลก

อย่างที่ ๒ รู้แจ้งสัตว์โลก พระพุทธรู้เจ้าทรงรู้เข้าใจแจ้งชัดเรื่องของสัตว์โลกด้วย ทรงรู้หลายแง่หลายมุม เช่นรู้สัตว์โลกทั้งหลายว่ามีสุข มีทุกข์เป็นอย่างไร ที่ดำรงชีวิตเป็นอยู่กันนั้น มีปัญหาในชีวิตส่วนตัวบ้าง มีปัญหาส่วนรวมในความสัมพันธ์กันบ้าง เป็นอย่างไร

ในแง่ส่วนตัวนั้น มนุษย์มีทุกข์ด้วยประการต่างๆ เกิดมาแล้ว ประสบปัญหาในการดำรงชีวิต ในการที่จะพ้นจากภัยเบียดเบียน ทั้งธรรมชาติ ทั้งภัยเบียดเบียนจากจิตใจของตนเองที่มีกิเลสเข้ามาครอบงำ พระองค์ได้ทรงรู้เข้าใจโลก คือมนุษย์นี้ตามความเป็นจริง

แล้วมนุษย์ที่เข้ามาสัมพันธ์กัน ก็มีปัญหาอีก เกิดความกระทบกระทั่งระหว่างบุคคล ขยายกว้างไกลออกไปจนถึงขั้นเป็นระหว่างประเทศ จนถึงทั่วทั้งโลกนี้ ที่แบ่งเป็นหมู่เป็นพวก เป็นฝ่าย เป็นค่าย มีการขัดแย้งกันต่างๆ เกิดเป็นการพิพาทขัดแย้ง จนถึงเป็นสงครามใหญ่น้อย ดังที่ได้เป็นไปเป็นมาแล้ว ก็ยังเป็นอยู่ตลอดเวลาในหมู่มนุษย์นั้น ไม่มีที่จะว่างเว้นในทุกยุคทุกสมัย

พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นหมู่มนุษย์วุ่นวายกันอยู่ในทุกข์ภัยใหญ่น้อยทั้งหลายอย่างนี้แล้ว จากความหยั่งรู้เข้าใจลึกลงไปถึงปมปัญหาก็ทรงมีพระมหากรุณา ที่คนไทยแปลกันว่าสงสาร พยายามที่จะช่วยเหลือด้วยวิถีทางที่ทรงสั่งสอนมากมาย นี่คือพระองค์ได้ทรงเจริญพระมหากรุณาคุณ ซึ่งเกิดขึ้นมาจากพระปัญญาคุณที่ยิ่งใหญ่

โดยพระมหากรุณาคุณนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปบำเพ็ญพุทธกิจมากมายนานัปการ ที่เรียกกันว่าโปรดสัตว์ เพื่อช่วยเหลือชาวโลกให้พ้นจากทุกข์ภัย จากทุกข์เพราะการบีบคั้นของกิเลสในจิตใจของตนเอง จากทุกข์ในการผจญความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักธรรมที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม และในการอยู่ร่วมกัน ก็สอนให้มีความสัมพันธ์กันในทางที่ดีที่เกื้อกูลให้อยู่ร่วมกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ให้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งต่างๆ ให้สำเร็จด้วยดี นี่เป็นแง่หนึ่งของโลกวิทู ในแง่สัตว์โลก

นอกจากนั้น พระองค์ทรงทราบว่าสัตว์โลกทั้งหมดนั้นเป็นไปตามกรรม อย่างคำที่ว่า กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก แปลว่า ชาวโลกเป็นไปตามกรรม โลกในที่นี้หมายถึงสัตว์โลก หมายความว่า กรรมคือการกระทำนั่นเอง เป็นตัวสร้างสรรค์ เป็นตัวปรุงแต่งชีวิต แต่ละคนมีกรรม คือการคิดนึกที่เรียกว่ามโนกรรม คิดอย่างไร ก็แสดงออกทางวาจา พูดออกมาเป็นวจีกรรม แล้วแสดงออกทางกาย เป็นกายกรรม คือทำการต่างๆ ในการเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก

จากกรรมของตนเองนั้น ก็ทำให้ชีวิตของคนทั้งหลายเป็นไปต่างๆ กัน แล้วมนุษย์เหล่านั้น แต่ละคนๆ ทำกรรมของตนๆ ไป ก็รวมกัน ทำให้วิถีของสังคมเป็นไป สังคมจะมีความเป็นไปอย่างไร ก็คือผลรวมของบรรดามนุษย์ที่กระทำกรรมกันไปต่างๆ นั้น

นี่คือบอกว่า สัตว์โลกหรือชาวโลกนี้เป็นไปตามกรรม แล้วจากกรรมของมนุษย์นั่นเอง ก็ทำให้เกิดเป็นความสุขความทุกข์ อย่างที่กล่าวมาข้างต้น

พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้มนุษย์ทำแต่กรรมที่ดีงาม เพื่อจะได้ประสบแต่ความสุข ไม่มีความทุกข์ พระองค์จึงทรงเทียวสั่งสอนไป

ในการสั่งสอนนี้ พระองค์ทรงรู้จักสัตว์โลกในอีกแง่หนึ่ง ในความหมายที่ ๓ ของสัตว์โลกนั้น คือทรงรู้ความแตกต่างของมนุษย์ คนที่มาอยู่รวมกันนั้น มีพื้นเพภูมิหลังคุณสมบัติต่างๆ กัน พระองค์ทรงทราบว่าเขาได้ปรุงแต่งจิตใจบุคลิกลักษณะนิสัยต่างๆ กันมาอย่างไร เรียกว่ารู้ภูมิ คือความโน้มเอียง ความสนใจที่ต่างกันไป อย่างเป็นประโยชน์มากในการสั่งสอน

ยกตัวอย่างที่เราจะเห็นได้ง่าย เช่นว่า ถ้าเป็นพราหมณ์ ก็จะสนใจทางวิชาการ สนใจปรัชญา เรื่องหลักศาสนา เรื่องพิธีกรรม ถ้าเป็นกษัตริย์ ก็สนใจเรื่องการปกครอง เรื่องการรบการสงคราม ถ้าเป็นพ่อค้า ก็สนใจเรื่องสภาพเศรษฐกิจ เรื่องสินค้าในกระแสนิยม เรื่องทำเลถิ่นที่ที่จะค้าขาย จะเดินทางไป ฯลฯ

พระพุทธเจ้าทรงทราบความแตกต่างของมนุษย์ รู้ความแปลกแปรต่างเรื่องต่างแง่ของพื้นเพ ความโน้มเอียง ความถนัด ความสนใจที่ต่างๆ กันไปของคนทั้งหลายอย่างนี้ เรียกว่าทรงมี นานาธิมุตติญาณ

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ทรงรู้ทันหยั่งเห็นระดับคุณสมบัติ ความเก่งกล้าสามารถของบุคคลและเหล่าชนที่ทรงพบทรงเกี่ยวข้อง ในการที่จะทรงสั่งสอน เรียกว่ารู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย เช่น รู้ว่าคนนี้มีศรัทธามาก คนนี้มีศรัทธาน้อย คนนี้เชื่องมงาย คนนี้เชื่อมีเหตุผลในระดับนี้ๆ คนนี้มีวิริยะคือความเพียรมาก คนนี้มีใจสู้ เอาจริง คนนั้นจับจด คนนั้นขี้เกียจ คนนี้มีสติดี คนนี้ขี้เผือก คนนี้มีสมาธิแน่น คนนั้นฟุ้งซ่าน คนนี้มีปัญญามาก คนนี้โง่เขลาเบาปัญญา เรียกว่าทรงมี อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ คือรู้ความแตกต่างยิ่งหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย

โดยพระคุณเท่าที่พูดมาแค่นี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสามารถทำการสั่งสอนได้ผลสำเร็จอย่างดีแล้ว แต่มิใช่แค่นั้น พระองค์ยังมีพระญาณอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า เจโตปริยญาณ คือญาณที่หยั่งรู้ใจของผู้อื่นได้ เมื่อมีใครมาพบ พระองค์ทรงดักใจเขาได้ จึงทรงสามารถสอนให้ตรงกับความคิดความสนใจของเขา ทำให้การสอนสัมฤทธิ์ผลเต็มที่

รวมแล้วเป็นอันว่า ในแง่ของสัตว์โลกนั้น พระองค์ทรงรู้เข้าใจเป็นอย่างดีทั้ง ๓ แง่ ดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างที ๓ รู้แจ้งโอกาสโลก คือรู้แจ้งโลกในอวกาศ หรือโลก ซึ่งเป็นโอกาสที่สัตว์ทั้งหลายจะได้อาศัยอยู่ โลกที่คนทั่วไปพูดถึง คือดาวดวงหนึ่ง ซึ่งเป็นดาวพระเคราะห์ แต่ในความหมายที่กว้าง เป็นอย่างที่ว่าไปแล้ว คือหมายถึงจักรวาลทั้งหมด ที่เวลานี้บัญญัติให้เรียกว่าเอกภพ

โลกคือจักรวาลทั้งหมดหรือเอกภพนี้ ในแง่หนึ่งมันเป็นสังขารอยู่แล้ว รู้ความเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา นั่นคือรู้ในแง่สังขาร แต่ถ้ารู้ในแง่สภาพของมันว่าโลกนี้รูปร่างเป็นอย่างไร กว้างใหญ่เท่าใด เหล่านี้ เรียกว่าเป็นการรู้จักโอกาสโลก

พระพุทธเจ้าตรัสถึงการปรากฏขึ้นและการสลายหายไปของโลกหรือจักรวาลทั้งหมดหรือจะเรียกว่าเอกภพก็แล้วแต่ ว่าเป็นการหมุนเวียนไปเรื่อยๆ ดังที่ตรัสว่า “โลโก สัมภูติ” โลกมันวนหมดหาย และเมื่อเวลาอีกยาวนานผ่านล่วงไป “โลโก วิวภูติ” โลกก็คลี่ขยายกระจายออกไป (เช่น ที.ป.๑๑/๕๖/๙๒) พูดง่ายๆ ว่าเป็นเรื่องของสังวัฏฏน-วิวัฏฏนาการ*

* ที่ว่านี่เป็นการแปลตามศัพท์ แต่อรรถกถา แปล “สังวัฏฏ” ว่า พินาศ และแปล “วิวัฏฏ” ว่า วัฒนะ, แถมอรรถกถา (เช่น อภ.๒/๓๘๔) บอกด้วยว่าสังวัฏฏ คือ ความพินาศของโลกนั้น มี ๓ อย่าง คือ อาโปสังวัฏฏ – พินาศด้วยน้ำ, เตโชสังวัฏฏ – พินาศด้วยไฟ, และวาโยสังวัฏฏ – พินาศด้วยลม ซึ่งไม่มีในพุทธพจน์, ที่จริง ม้วนหด และคลี่ขยาย เป็นคำแปลที่ตรงตัว และชัดพออยู่แล้ว

ครั้งหนึ่ง โรหิตัสสเทวบุตรเข้าไปเฝ้าและได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า ที่ไหนหนอ สัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ที่สุดแห่งโลก จะเห็น จะรู้ จะถึง ด้วยการไป ได้ไหม?

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า (อง. จตุกก. ๒๑/๔๕/๖๐) ที่ที่สัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ที่สุดแห่งโลกนั้น เราไม่กล่าวว่า จะเห็น จะรู้ จะถึงได้ ด้วยการไป

โรหิตัสสเทวบุตรกราบทูลว่า อัจฉรยน์ก ที่พระพุทธเจ้าตรัส นั้นดีแท้ทีเดียว ที่ว่า...“ที่สุดแห่งโลกนั้น เราไม่กล่าวว่า จะเห็น จะรู้ จะถึงได้ ด้วยการไป” ตัวเขาคือโรหิตัสสเทวบุตรนั่นเอง ในอดีตเคย เป็นฤาษี ชื่อว่าโรหิตัสสะ มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ มีความเร็ว อย่างลูกศรผ่าเงาตาล อย่างเท้าก้าวหนึ่งก็ข้ามทั้งมหาสมุทร จึงได้มีความปรารถนาจะไปให้ถึงที่สุดแห่งโลก และโดยไม่กินไม่ดื่มใดๆ ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ไม่นอนไม่พักใดๆ ทั้งสิ้น เหาะลี้วไปตลอด ร้อยปี ไม่ทันถึงที่สุดแห่งโลก ก็สิ้นชีพเสียก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ที่ที่สัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ที่สุดแห่งโลกนั้น เราไม่กล่าวว่า จะเห็น จะรู้ จะถึงได้ ด้วยการไป และเราก็มิได้กล่าวว่า ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก จะทำ ความจบสิ้นทุกขได้ ก็แต่ว่า เราย่อมบัญญัติทั้งโลก โลกสมุทัย โลก นิโรธ และปฏิบัติทำให้ถึงโลกนิโรธ ในเรือนร่าง ที่ยาวแค่หาหนึ่ง ซึ่งมี สัญญา มีใจ นิ่งแหละ

ที่สุดโลก จะพึงถึงด้วยการไป หาได้ไม่ ไม่ว่าในกาล ไหนๆ แต่ยังไม่ถึงที่สุดโลก ความหลุดพ้นจากทุกข ก็มีไม่ได้

เพราะฉะนั้นแล ท่านผู้สุเมธา รู้แจ้งโลก ถึงที่สุดแห่ง โลก อยู่จบชีวิตประเสริฐแล้ว สงบกิเลส รู้ที่สุดแห่งโลกแล้ว ย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกอื่นใด

คำว่า “จักรวาล” ในพระไตรปิฎก มีใช้ในคำเล่าเรื่องของพระอาจารย์ผู้เรียบเรียงคัมภีร์ แต่ไม่มีในพุทธพจน์ หมายความว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงใช้คำว่าจักรวาล แต่พระองค์ตรัสคำว่า “โลกธาตุ” มีตั้งแต่ สหสสิโลกธาตุ (พันโลกธาตุ) ไปจนถึง สตสหสสิโลกธาตุ (แสนโลกธาตุ)

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า โลกธาตุ ก็คือจักรวาลนั่นเอง โดยทั่วไป โลกธาตุหนึ่ง ก็คือจักรวาลหนึ่ง แต่เฉพาะในบางแห่ง โลกธาตุหนึ่ง หมายถึงหมื่นจักรวาล ก็มี จักรวาล หรือโลกธาตุนั้น มีเป็นอนันต์ (เช่น วินย.ป.๑/๑๒๗; ที.ป.๒/๒๗๒)

การรู้จักโอกาสโลก ไม่ค่อยมีความสำคัญในทางธรรม จะมีประโยชน์ก็คือเมื่อมองเห็นโดยภาพรวม เป็นสภาวะ ซึ่งก็คือเป็นสังขารโลก ที่เกิดจากส่วนย่อยปรุงแปรกันขึ้นมา มีความเปลี่ยนแปลง เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่เที่ยง คงสภาพอยู่ไม่ได้ ยืนตนคงตัวอยู่ไม่ได้ เป็นไปตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

ความรู้เข้าใจเท่าทันสังขาร ที่เป็นเรื่องโลกทั่วไปนั้น เราอาจจะมองเพ่งไปที่ข้างนอก แต่ความจริง สังขารโลกนั้น ก็อยู่ที่ตัวเราด้วย ตัวเราทุกๆ คนนี้เป็นสังขาร ร่างกายทั้งหมด ตลอดไปถึงจิตใจของเรา อย่างที่รวมเรียกว่าขันธ ๕ นั้น ล้วนเป็นสังขารทั้งสิ้น

หากว่าเราจะดำเนินตามพระพุทธานุญาต ก็ให้รู้จักตัวเองตามความเป็นจริง อย่างพุทธพจน์ที่ตรัสว่า พระองค์ทรงบัญญัติโลกอยู่ที่กายยาววา หนาคืบ กว้างศอกนี้เอง หมายความว่า ตัวเราแต่ละคนๆ นี้แหละ คือโลก สำหรับเราแต่ละคนนี้ โลกทั้งหมดก็อยู่ที่ตัวเราแต่ละคน เพราะเรา รู้จักโลกทั้งหมด ก็รู้จักด้วยตัวเรานี่ เพียงแค่เราหลับ ก็ไม่รู้ที่โลกหายไปไหนหมด เราตื่นขึ้นมา เราจึงจะมองเห็นโลก โลกทั้งโลกปรากฏขึ้นมาแก่เรา ตามอายตนะที่ใส่นั่นๆ

ฉะนั้น ในการที่จะรู้จักโลก แต่ละคนจะต้องรู้จักตัวเองเป็นสำคัญ เมื่อรู้จักตัวเองตามความเป็นจริง รู้จักความเป็นสังขารที่มีอยู่ในตนแล้ว จะเกิดความรู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตนี้ เป็นการปฏิบัติที่จะดำเนินให้งอกงามในธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้าได้

เพราะฉะนั้น หลักแม่แต่เรื่องโลกวิทูนี้ จึงเป็นเครื่องเชื่อมโยงเข้ามาสู่ธรรม ถ้าเราพิจารณาให้เข้าใจโดยถูกต้องแล้ว จะเป็นความเกื้อกูลในการที่จะปฏิบัติธรรม เช่น การบำเพ็ญวิปัสสนา ให้รู้เข้าใจหลักเรื่องไตรลักษณ์ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ตลอดจนว่า ในแง่ของการดำเนินชีวิตทั่วไป ก็จักรู้จักตนเองตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นหลักธรรมข้อหนึ่ง เรียกว่า อัตตัญญูตา

เมื่อรู้จักตัวเอง รู้จักสังขารที่ประกอบกันปรุงแต่งเป็นตัวตนว่า ตัวเรามีลักษณะนิสัยอย่างไร มีความชอบอย่างไร มีความถนัดอย่างไร มีความสามารถมากน้อยแค่ไหนในแนวทางใด จะได้ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมและทำในสิ่งที่เหมาะสมกับตน ทำให้เกิดความอยู่ดีมีความเจริญก้าวหน้างอกงามในการดำเนินชีวิตได้

ตกลงว่า การรู้จักโลก ถ้าน้อมเข้ามาในขอบเขตที่แคบคือตนเองแล้ว จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชีวิตของตน ทั้งในการอยู่ในโลก และในการที่จะงอกงามในทางธรรม ดังที่อาตมภาพได้กล่าวมานี้

วันนี้ ขอจบพุทธคุณข้อโลกวิทูเพียงเท่านี้ ขออนุโมทนาเจริญพร

พุทธคุณ บทที่ ๖

อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ

(เรื่องที่ ๑๕ บรรยายในช่วงวันที่ ๓-๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

ขอเจริญพร รายการเล่าเรื่องให้โยมฟังวันนี้ จะขอต่อในเรื่อง
พุทธคุณ วันนี้เป็นข้อที่ ๖ คือ อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ ซึ่งแปลว่า
พระพุทธรูปเจ้านั้นเป็นผู้ฝึกคนที่ฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า ปุริสทัมม
สารถิ แปลว่า ผู้ฝึกคนที่ฝึกได้ มาจากคำว่า ปุริสทัมม กับ สารถิ

สารถินั้น ปกติแปลกันว่า สารถิ ในที่นี้มีความหมายว่าผู้ฝึก
เหมือนอย่างสารถิที่ใช้ในสมัยก่อนนั้น เขาฝึกช้าง ฝึกม้า ทำม้าทำ
ช้างให้วิ่งไปแล่นไป ให้เดินทางไปตามที่ต้องการ ในทิศในทางที่
ปรารถนา เดียวนี้เรามาใช้คำว่าสารถิ ในความหมายว่า ผู้ชั้บรด
ทั่วไป เลยมองไม่ออกกว่าเป็นการฝึก เดิมมีความหมายว่าเป็นผู้ฝึก
ด้วย ฝึกช้างฝึกม้าให้ทำงานได้

ส่วน ปุริสทัมม แปลว่า คนที่ฝึกได้ หรือคนที่ควรฝึก

อนุตตโร แปลว่า ไม่มีใครยิ่งกว่า คือยอดเยี่ยม

พุทธคุณข้อนี้มีความหมายว่า พระพุทธรูปเจ้านั้น ทรงเป็นนัก
ฝึกคนที่ยอดเยี่ยม ไม่มีใครจะฝึกได้ดีกว่า

พุทธคุณข้อนี้มีความหมายถึงหลักการอย่างหนึ่งของ
พระพุทธศาสนา ที่ถือว่ามนุษย์เราเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และถือการ
ฝึกเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

การฝึกฝนอบรมพัฒนานั้นเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสบ่อยๆ มีคำศัพท์หลายคำที่ใช้ในความหมายว่า การฝึก เช่น “ทม” (ทะมะ) ที่มีในคำว่า ปุริสทมม นี้ หรือ “สิกขา” ที่แปลว่า การศึกษา การฝึกฝนอบรม หรือ “ภาวนา” แปลว่า การเจริญ การอบรม การพัฒนา เช่น ฝึกอบรมจิตใจ พัฒนาปัญญา เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการฝึกนี้ ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก หมายความว่า มนุษย์นั้นมีความสามารถซ่อนอยู่ในตัว อย่างที่เรียกกันว่ามีศักยภาพ เมื่อฝึกแล้วจะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ แต่ถ้าไม่ฝึกแล้ว แค่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ก็ไม่ได้

มนุษย์นี้ ถ้าไม่ฝึก ก็อยู่ไม่รอด จะไปไหน จะทำอะไร ไม่ได้เลย แม้แต่จะยืน จะเดิน จะกิน จะพูดจา ถ้าไม่ฝึก ไม่หัด ก็ทำไม่ได้เลยสักอย่าง ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายที่อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ อย่างลูกเปิดออกจากไข่ตอนเช้า เดี่ยวก็วิ่งตามแมลงไปว่ายน้ำตามแม่ของมันไปหากิน แม่วิ่งเดินไปตามทางหากิน คลอดลูกออกมาลงไปพื้นดิน สักครู่ลูกวู้นั้นก็ลุกขึ้นเดินตามแม่ของมันไปได้ แต่เด็กน้อยลูกมนุษย์ เกิดมา ถ้าไม่มีใครเลี้ยงดู ก็ตาย จบชีวิตไปแค่นั้น ถึงแม้มีคนเลี้ยงดูแล้ว ก็ต้องฝึกต้องหัดให้รู้จักที่จะดำเนินชีวิตเป็นอยู่ได้ แค่ว่าจะยืนได้ ก็ต้องหัดตั้งไข่เกือบปี จะเดินได้ ก็ต้องหัดเดินแสนนาน แค่ว่าจะกินเป็น จะพูดได้ ต้องฝึกต้องหัดทั้งนั้น

สัตว์บางชนิดก็ฝึกได้บ้าง โดยเฉพาะ ช้าง ม้า ลิง สุนัข แต่มันฝึกตัวเองไม่เป็น ต้องให้คนฝึกให้ และก็ฝึกได้ในขอบเขตจำกัด กลายเป็นคนฝึกมันเพื่อเอามาใช้งานต่างๆ ของตนเอง เช่น เป็นสุนัขตำรวจ ช้างลากซุง ลิงเล่นละครสัตว์

ความพิเศษ หรือวิเศษของมนุษย์ ก็อยู่ที่ว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้นี้แหละ และเมื่อฝึกแล้ว ก็เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ จะทำคนให้ดีเลิศ ประเสริฐแค่ไหน ก็อยู่ที่การฝึกนี้แหละ แทบจะว่า จะให้เป็นอย่างไร ก็ฝึกให้เป็นได้อย่างนั้น จนถึงเป็นพระพุทธเจ้า ก็ด้วยการฝึก อย่างที่ได้ตรัสว่า ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ (พ.ป.๒๕/๓๓/๕๗) แปลว่า ในหมู่มนุษย์นั้น คนที่ฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนานี้กล่าวได้ว่าเป็นศาสนาแห่งการฝึก ก็คือเป็นศาสนาแห่งการศึกษานั่นเอง

สำหรับผู้ที่ฉลาดเป็นบัณฑิตนั้น ไม่ต้องรอให้คนอื่นมาฝึกให้ จะรู้จักคิดรู้จักพิจารณาปรับปรุงตัวเอง ถือเป็นผู้ฝึกตน มีพุทธภาษิตบทหนึ่งที่บอกว่า (พ.ป.๒๕/๑๖/๒๕)

อตตานิ ทมยนติ ปณฺธิตา

แปลว่า บัณฑิตย่อมฝึกตน

นี่คือ คนที่ฉลาดมีปัญญานั้น ไม่ต้องรอให้ใครมาแนะนำฝึกฝนเลย ตัวเขาเองรู้จักสังเกต รู้จักสำเหนียกพิจารณา แล้วนำเอาสิ่งที่ได้พบได้เห็นนั้น มาใช้ประโยชน์ในการฝึกฝนปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

รวมความว่า หลักการของพระพุทธศาสนาถือว่า คนจะต้องมีการศึกษา ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา โดยเฉพาะฝึกตน ครั้นเมื่อฝึกตนได้ดี ก็จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ

พระพุทธคุณข้อที่ ๖ นี้บอกว่า ในการที่จะฝึกคนนั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ฝึกได้ดียอดเยี่ยม

พระพุทธเจ้าฉันนั้น ทรงฝึกพระองค์เองจนกระทั่งเป็นพระพุทธเจ้า ส่วนคนทั่วไปนั้น ก่อนที่จะฝึกตัวเองได้ มักต้องอาศัยมีผู้มาแนะนำ มีคนที่มาเป็นมิตรที่ดีให้ อย่างที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร มาช่วยแนะนำให้เริ่มฝึกตน พระพุทธเจ้าเป็นยอดกัลยาณมิตร ทรงทำหน้าที่ในการช่วยผู้อื่นให้ฝึกตนได้อย่างดีเยี่ยม จึงได้พระนามว่า *ปุริสทัมมสารถิ* - เป็นผู้ฝึกคนที่ควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า หรือเป็นนักฝึกคนที่ยอดเยี่ยม

ความเป็นนักฝึกที่ยอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าฉันนั้น เราพิจารณาได้หลายแง่

แง่ที่ ๑. พระพุทธเจ้าฝึกพระองค์ก่อนแล้ว จึงฝึกผู้อื่น คือในการฝึกนั้น บางที่เราสั่งสอนแนะนำคนอื่น แต่ตัวเราเองยังทำไม่ได้ในเรื่องนั้นๆ ก็มี คนจำนวนไม่น้อยได้แต่สอนแนะนำคนอื่นในสิ่งที่ตัวเองยังทำไม่ได้ ได้แต่ฟังต่อๆ ตามๆ กันมา จำเขามา แล้วมาบอกมาสอนให้

แต่พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติยอดเยี่ยมที่ว่า ทรงฝึกพระองค์ก่อนแล้ว จึงมาฝึกผู้อื่น แลฝึกได้โดยไม่ต้องใช้การบังคับ ไม่ต้องใช้มีดใช้ไม้ใช้แฉะอะไรทั้งนั้น อย่างที่พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า (ม.ม.๑๓/๕๒๙/๔๘๓)

พระองค์ผู้เจริญ อัสจรรยนัก ไม่เคยมีมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกได้ซึ่งบุคคลที่ใครๆ ฝึกไม่ได้ ทรงทำบุคคลที่ใครๆ ให้สงบไม่ได้ ให้สงบได้ ทรงทำบุคคลที่ใครๆ ให้ดับกิเลสไม่ได้ ให้ดับกิเลสได้ ขณะที่หม่อมฉันไม่สามารถฝึกผู้ใดได้ แม้ด้วยอาชญา แม้ด้วยศาสตรา ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคทรงฝึกได้ โดยไม่ต้องใช้อาญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา

มีคำสรรเสริญพระพุทธรูปเจ้าว่า พระพุทธรูปเจ้านั้นทรงพุทโธ เป็นผู้ตื่นเอง หรือว่าตรัสรู้เองแล้ว จึงมาสอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่นตื่น ด้วย พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้ฝึกพระองค์แล้ว จึงสอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่นได้ ฝึกตนด้วย พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้สงบแล้ว จึงสั่งสอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่น ได้รับความสงบด้วย พระพุทธรูปเจ้าทรงข้ามพ้นความทุกข์แล้ว จึงสั่ง สอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่นได้ข้ามพ้นความทุกข์ด้วย ตลอดกระทั่งว่า พระองค์ปรินิพพานเองแล้ว จึงสอนผู้อื่นเพื่อให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุ ปรินิพพานด้วย

แม้คนทั่วไป ก็ควรดำเนินตามพุทธปฏิปทานี้ คือฝึกตนเอง ก่อน จะสอนอะไรแก่ผู้อื่น ก็พยายามฝึกตนเองให้ทำได้ก่อน มีภาสิต แนะนำตักเตือนอยู่บ่อยๆ ว่า ผู้ที่จะสอนผู้อื่นนั้น ตัวเองควรตั้งอยู่ใน คุณธรรมนั้นเสียก่อน เมื่อสอนผู้อื่นโดยที่ตัวเองได้ปฏิบัติเช่นนั้น แล้ว จะเป็นผู้ไม่มัวหมอง ดังคาถาธรรมบทว่า (ฐ. ๖. ๒๕/๒๒/๓๖)

ขตตานเมว ปจฺมํ ปฏิรูเป นิเวสเย
ขถณฺณมนุสาเสยุ น กิลิสุเสยุ ปณฺทิตो ฯ

พึงยังตนนั้นแลให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน แล้วจึงสั่ง สอนผู้อื่น บัณฑิตไม่ควรมัวหมอง

อันนี้แง่ที่ ๑ ของความเป็นนักฝึกที่ยอดเยี่ยม คือพระองค์ฝึก พระองค์เองบริบูรณ์ดีแล้ว จึงฝึกผู้อื่น

ต่อไป แง่ที่ ๒ พระพุทธรูปเจ้านักฝึกที่มีความสามารถมาก คือฝึกคนโดยไม่ต้องใช้อำนาจ ไม่ต้องใช้อำนาจ

คนจำนวนมากที่ฝึกสอนคนอื่น ต้องใช้อำนาจบังคับ ต้องใช้อาชญา เช่นการเขียนตี อย่างคนที่ฝึกสัตว์ อาจจะต้องใช้ไม้ตี หรือลงแรงทำโทษอะไรต่างๆ แม้กระทั่งครูอาจารย์ บางทีถ้าจะสอนให้ได้ผล บางท่านจำเป็นต้องใช้ไม้เรียวบ้าง มาในสมัยนี้ พยายามบ้าง ห้ามบ้าง ไม่ให้ใช้ไม้เรียว แต่บางทีกลายเป็นทำให้ครูอาจารย์บางส่วน เหม็นเฉยต่อนักเรียน หรือปล่อยไปเลย ในระบบนี้ บางทีก็สอนได้ดีบ้าง ไม่ได้ผลดีบ้าง ขอให้มองตลอดขึ้นไปถึงผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีกฎหมาย ก็ยังมีการลงโทษ มีการจำคุก ปรับอะไรต่าง ๆ

แต่พระพุทธเจ้าทรงมีความสามารถพิเศษที่ว่าฝึกคนได้โดยไม่ต้องใช้อำนาจ ใช้วิธีการแนะนำไถ่ถามมีขั้นตอนในการสอน ใช้อุบายและวิธีที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ ทำให้เขากลายเป็นคนดี หรือว่าเจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไปได้ อันนี้เป็นคุณสมบัติพิเศษของพระพุทธเจ้าที่ว่า ทรงฝึกคนได้โดยไม่ต้องใช้อาชญา หรือไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ เป็นคุณสมบัติที่พระองค์ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากคนที่ได้มองเห็นพระพุทธปฏิบัติ

ต่อไปอีก แง่ที่ ๓ ที่พระพุทธเจ้าทรงฝึกคนนั้น ฝึกเพื่อประโยชน์แก่เขาเอง ไม่ใช่ฝึกเพื่อประโยชน์แก่พระองค์

โดยทั่วไป อย่างคนที่ฝึกสัตว์เลี้ยง เขาก็มักฝึกเพื่อเอาไว้ใช้งาน เป็นการฝึกเพื่อจะใช้ประโยชน์ของเขาเอง แม้ในกิจการทั่วไป เขาก็ฝึกคนไว้ใช้งานของเขาในลักษณะต่างๆ การฝึกที่จะไม่ใช่เพื่อเอาประโยชน์ของตัวเองอย่างแท้จริง ก็คือในกรณีของครูอาจารย์

ครูอาจารย์นั้น ถ้าสอนตามหลักที่เป็นอุดมคติแท้ๆ ต้องดำเนินตามพุทธปฏิบัติ คือ สอนฝึกเขาเพื่อประโยชน์ของตัวเอง ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของผู้ฝึก

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของบุคคลที่ทำเช่นนี้ คือฝึกเขาเพื่อประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ให้เขามีความเจริญก้าวหน้าองงาม ให้เขาบรรลุลหรรณอันประเสริฐ โดยที่พระองค์ไม่ทรงมุ่งหวังผลอะไรเป็นการตอบแทน และผลที่จะให้เขาได้นั้น ก็เกิดจากการที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ เพราะฉะนั้น คุณธรรมสำคัญที่จะทำให้มีคุณสมบัติข้อนี้ได้แท้จริง ก็คือกรุณา ที่ปรารถนาจะช่วยผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จากความเสื่อมเสียหาย

ต่อไปแ่งที่ ๔ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการอันเหมาะสมที่จะให้ไ้ผลแก่บุคคลนั้นๆ การสอนที่จะให้ไ้ผลนี้ ขึ้นต่อวิธีการ อย่างที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความสามารถพิเศษเมื่อพระองค์ทรงสอนบุคคลผู้หนึ่งๆ ก็ทรงใช้วิธีการอย่างหนึ่งๆ ที่เหมาะสมกับเขา บางทีใช้วิธีการที่เรียกว่ารุนแรง แต่ที่ว่ารุนแรงคือการชี้โทษของความชั่วร้ายหรือการกระทำที่ไม่ดีไม่งาม หรือกรรมอันเป็นบาปว่า การกระทำนั้นไม่ดีอย่างนั้นๆ มีโทษอย่างนั้นๆ ทำแล้วเกิดความเสียหายแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นอย่างนั้น บางที ในทางตรงข้าม ก็ทรงสอนแบบนุ่มนวล ทรงแนะนำว่าการกระทำนี้ดี มีคุณอย่างนั้นๆ ทำแล้วจะเกิดประโยชน์แก่ตนเองอย่างนี้ เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างนั้น

บางที เสด็จไปสอนบุคคลที่มีมานะทิฎฐิมาก เขาถือว่าตัวเขาเก่งเยี่ยมยอด อย่างที่ทรงไปสอนชฎิล ๑,๐๐๐ องค์ มีอุรุเวลกัสสปเป็นต้น เขาถือว่าเขามีฤทธิ์ยิ่งยงนัก พระองค์ต้องทรงใช้วิธีเอาฤทธิ์เข้าไปปราบ ให้เขาเห็นว่า พระองค์สามารถแสดงฤทธิ์ไ้เหนือกว่าเขา เขาจึงยอมรับฟังธรรม

กรณีที่ได้ยินได้ฟังกันมาก ก็คือคราวเสด็จไปพบบองคุลิมาล พระองค์ทรงใช้วิธีการที่ทำให้เขาารู้คิดเกิดความสำนึก คือหาวิธีการที่จะสอนให้ได้เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ ทำให้เกิดผลสำเร็จขึ้นมา

ที่พูดในตอนนี ก็เป็นคุณสมบัติพิเศษซึ่งเข้ากับเรื่องที่อาตมาภาพได้กล่าวมาในพุทธคุณบทก่อนๆ ที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระญาณพิเศษที่เรียกว่า นานาธิมุตติกญาณ คือ ทรงหยั่งรู้แน่วโน้ม ความสนใจ อธิษาศัยของบุคคลนั้นๆ ว่าสนใจพอใจในแนวทางไหน หรือถนัดในเรื่องใด ก็ทรงสอนให้เหมาะกับพื้นเพจิตใจของเขา และทรงมี อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ คือ ทรงทราบว่าเขามีอินทรีย์อ่อน หย่อนหรือแก่กล้าในด้านไหน ก็ทรงสอนให้เหมาะกับอินทรีย์ของเขานั้น พระองค์จึงสามารถสอนได้ประสบความสำเร็จอย่างดี นี่เป็นลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้พระองค์เป็นผู้ฝึกที่ยอดเยี่ยม

แล้วประการสุดท้าย แง่ที่ ๕ พระองค์ทรงฝึกให้เขาได้บรรลุประโยชน์จนถึงยอดเยี่ยมสูงสุด

ประโยชน์นั้นมีหลายระดับ ประโยชน์เบื้องต้นเรียกว่า *ทิวฐฐัมมิกัตถะ* ได้แก่ประโยชน์ที่มองเห็นๆ กัน จำพวกประโยชน์ในทางวัตถุ ที่เป็นรูปธรรม เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ญาติมิตรบริวาร เกียรติยศชื่อเสียง อันนี้เป็นประโยชน์อย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั่วไป พระองค์ก็ทรงสอนมาก

แต่ประโยชน์เพียงเท่านั้นยังไม่พอ จะต้องมียุทธประโยชน์ทางจิตใจและทางปัญญาด้วย เช่น มีคุณธรรมความดี มีศรัทธา มีศีล มีความประพฤติดีงาม มีจิตใจที่เสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสุขจริต มีความรู้เข้าใจธรรม ทั้งความจริง ความถูกต้อง ความดี ความงาม ความเป็นคุณเป็นประโยชน์ มีความสุข มีความสงบใจ

ที่ว่ามานี้ เป็นประโยชน์ขั้นที่ ๒ เรียกว่า *สัมปรายิกัตถะ* แปลว่าประโยชน์ที่เลยมตาเห็น

ถ้ามีประโยชน์ขั้นที่ ๑ คือทางวัตถุและทางรูปธรรมพร้อม และ
มีอย่างที ๒ ด้วย จะเป็นบุคคลที่นับว่ามีความสมบูรณ์อยู่ในโลกนี้
ด้วยดี เป็นที่น่านับถือยกย่อง พระพุทธเจ้าตรัสว่าคนอย่างนี้แหละ
เรียกได้ว่าเป็น “บัณฑิต” ดังคาถาที่ว่า (ขง.ปญจก.๒๒/๔๓/๕๓)

ผู้ไม่ประมาท เป็นบัณฑิต ย่อมทำให้สำเร็จได้
ประโยชน์ที่หมายของชีวิตทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งประโยชน์
ชั้นทิฏฐุสัทธัมม และประโยชน์ขั้นสัมปรายะ, เพราะลุดถึง
ประโยชน์ที่หมายทั้งสองนั้น จึงเรียกว่าเป็นบัณฑิต

แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม ถ้ายังไม่พ้นจากกิเลสและความทุกข์
โดยสิ้นเชิง พระพุทธเจ้าจะทรงสอนประโยชน์ขั้นสูงสุด ที่เรียกว่า
ปรมาตถ คือ มีจิตใจที่ปลอดโปร่งผ่องใสด้วยปัญญาที่รู้แจ้งเท่าทัน
ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้
เป็นอิสระ หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสและความทุกข์ได้
หมดสิ้น นี้เรียกว่าประโยชน์ที่เป็น *ปรมาตถะ* คือประโยชน์ที่สูงที่สุด

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนคนนั้น เพื่อให้เขาได้รับประโยชน์ทั้ง
๓ ขั้นนี้ คนที่ยังอยู่ขั้นเบื้องต้น ก็ให้รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ มีความ
ขยันหมั่นเพียร ใช้ปัญญารู้จักจัดการ (วิธานทักษะ) เพื่อจะได้
ประสบประโยชน์ขั้นต้นที่เรียกว่า *ทิฏฐุสัทธัมมิกัตถะ* เมื่อจะมีชีวิตที่
ประณีตขึ้น เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปในธรรม ก็ให้มีสุจริต กาย วาจา
ใจ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจาคะ รู้จักสละให้ทานแบ่งปัน
ประพฤติดีตลอดจนเจริญภาวนา พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญา
และใคร่พร้อม ก็เจริญสมถวิปัสสนาที่เป็นตัวเต็มของภาวนานั้น
เพื่อให้ประสบประโยชน์สูงสุดถึงความหลุดพ้นดังที่กล่าวมาแล้ว

เป็นอันว่า คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีทุกระดับ จนถึงประโยชน์สูงสุด ที่เรียกว่า *ปรมัตถ์* ทำให้ผู้นั้นถึงวิมุตติความหลุดพ้นและถึงนิพพาน คือสอนให้เขาบรรลุประโยชน์จนถึงขั้นสูงสุด

นี่เป็นความหมายแง่หนึ่งของการที่พระองค์เป็นนักฝึกที่ยอดเยี่ยม

ได้แสดงความหมายของพุทธคุณข้อ *อนุตตโร ปุริสทมมสาวริ* มา โดยมีความหมายและเหตุผลต่างๆ ดังที่ได้บรรยายนั้น

การแสดงพุทธคุณนี้ มีความมุ่งหมายอย่างหนึ่งที่ว่า เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของเรา หรือในการที่เราจะได้ปฏิบัติ ดำเนินตามพุทธปฏิบัติด้วย เพราะว่าบุคคลเมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้น จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น อาจจะต้องแนะนำสั่งสอนเพื่อฝึกอบรมผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในความดีความงามความสุขความเจริญ ถ้าเราสามารถนำเอาหลัก *อนุตตโร ปุริสทมมสาวริ* นี้มาใช้ จะทำให้การฝึกอบรมนั้นได้ผลดี ตนเองก็มีความสุขสบายใจ มีความคล่องใจในการที่จะฝึกอบรมผู้อื่นให้ได้ผล และก็มีความสุข มีจิตใจปลอดโปร่งโล่งคล่อง และการสอนฝึกอบรมผู้อื่น ก็ก็จะสำเร็จผลดีสมหมายแก่ผู้ที่ได้มาฝึกด้วย

ที่พูดมา คิดว่าจะเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติได้พอสมควร ขออนุโมทนาโยมสำหรับวันนี้ เพียงเท่านี้

พุทธคุณ บทที่ ๗

สัตถา เทวมนุสสานัง

(เรื่องที่ ๑๖ บรรยายในช่วงวันที่ ๓-๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

วันนี้ อาตมาภาพจะพูดในพุทธคุณบทที่ ๗ คือบทว่า สัตถา เทวมนุสสานัง แปลว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาของเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย

ความจริงพุทธคุณบทนี้มีความสัมพันธ์กับบทก่อน คือบทที่ ๖ ที่ว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ แปลว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสารถีฝึกคน ที่ฝึกได้ ผู้ยอดเยี่ยม เพราะการที่พระองค์เป็นนักฝึก คือทรงสามารถในการสอนนั่นเอง เมื่อทรงสามารถในการสอนอย่างยิ่ง เป็นนักฝึกที่เก่งกาจยอดเยี่ยมแล้ว จึงเป็นพระศาสดาของเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย พุทธคุณบทที่ ๗ นี้ เป็นผลสืบเนื่องจากบทที่ ๖ นั้น

เพราะฉะนั้น ความหมายในข้อ สัตถา เทวมนุสสานัง นี้ หลายส่วนจึงอธิบายได้อย่างเดียวกับที่อธิบายมาแล้ว ในบทที่ ๖ คือ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ แต่มีข้อควรจะต้องเพิ่มเติมอยู่บ้าง

คำว่า สัตถา แปลว่า พระศาสดา หรือถ้าแปลเป็นภาษาไทย แท้ๆ แปลว่าครู แต่อีกนั่นแหละ พอแปลว่าครู คำว่า ครู ก็มาจาก ภาษาบาลีสันสกฤตอีก เลยตกลงแปลไปแปลมา ก็วนเวียนอยู่ใน ภาษาบาลีและสันสกฤตนี้เอง แปลสัตถาที่เป็นภาษาบาลีว่า ศาสดา ก็เป็นสันสกฤตอีก แปลศาสดาเป็นครู ก็เป็นการแปลเป็น บาลีสันสกฤตตามเดิม แต่ได้ความหมายอีกเยื้องไปอีกหน่อยหนึ่ง ถ้าแปลเป็นไทยแท้คงจะต้องแปลว่าผู้สอน

การที่พระองค์เป็นศาสดา เป็นครู หรือเป็นผู้สอนของเทวะ และมนุษย์ทั้งหลาย มีข้อที่น่าพิจารณา คือทรงสอนทั้งเทวดาและมนุษย์ สำหรับมนุษย์นั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดา ทรงสอนในฐานะที่เป็นศาสดาอย่างไร ลักษณะพิเศษของการสอนของพระพุทธเจ้าที่ควรจะยกมาเน้น คือ

ประการที่ ๑. ทรงสอนมนุษย์ให้เป็นมนุษย์จริงๆ คำว่า มนุษย์ หรือคน นั้น ในทางธรรมมีความหมายพิเศษว่าต้องเป็นผู้มีใจสูง อย่างที่มีวิเคราะห่ออกมาว่า มโน อุตฺโส อุตฺสนโน (ปญจิกา ๑/๕๗/๑๔๘) ชื่อว่ามนุษย์ เพราะว่าเป็นผู้มีใจสูง ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงสอนมนุษย์หรือคน ให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง จากมนุษย์ในความหมายที่เรียกทั่วไป ให้เป็นมนุษย์ในความหมายของธรรมคือให้มีคุณธรรมที่ว่ามีใจสูงนี้

คุณธรรมของมนุษย์นั้นมีมากมาย แต่อย่างเบื้องต้นที่สุด ท่านว่าให้มีศีล ๕ เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ศีล ๕ นั้นบางทีเรียกว่าเป็นปฏิบัติที่ทำให้เป็นมนุษย์ หรือข้อปฏิบัติที่ทำให้เป็นมนุษย์ และเมื่อเป็นมนุษย์แล้ว ก็มีธรรมที่ควรปฏิบัติสูงขึ้นไปอีก เรียกว่ามนุษยธรรม มนุษยธรรมนี้ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น ขอไม่กล่าวในที่นี้ เพราะว่าย่อมคงจะทราบกันมาบ้าง และอีกประการหนึ่ง ถ้านำมากล่าวมีมากถึง ๑๐ ประการจะเป็นการยืดยาว เอาเป็นหลักว่าให้มีคุณธรรมนั่นเอง เป็นเครื่องวัดความเป็นมนุษย์ และจากความเป็นมนุษย์ที่เป็นพื้นฐานนั้น ต่อไปก็ฝึกตนพัฒนาตนให้เจริญอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นประการต้น

ที่นี้ที่สำคัญ คือในการที่มนุษย์จะฝึกตนนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงมาสอนเตือนมนุษย์ให้รู้จักถึงความสามารถที่มีอยู่ในตนเอง คือมนุษย์ก่อนพุทธกาลนี้ บางทีก็ไม่เชื่อในความสามารถของตนว่า ตนนั้นมีสิ่งที่เรียกว่าศักยภาพ

ศักยภาพ หมายถึงความสามารถที่แฝงอยู่ในตัวเองซึ่งสามารถฝึกให้เจริญพัฒนาขึ้นได้ เมื่อมนุษย์ไม่เชื่อในความสามารถที่ซ่อนอยู่ของตนนี้ ก็พากันไปหวังพึ่งสิ่งภายนอก เรียกว่าปัจจัยภายนอกต่างๆ โดยเฉพาะไปหวังพึ่งเทพ พึ่งพระผู้เป็นเจ้าต่างๆ ขอให้มาดลบันดาลให้ เพราะฉะนั้น ในอินเดียก็จะมี การบวงสรวง บูชายัญอะไรต่างๆ มากมายเหลือเกิน เป็นสิ่งที่แพร่หลายมาก ก่อนที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์ได้ปลุกมนุษย์เหล่านี้ให้ตื่นขึ้นมา ให้สำนึกว่า ในตัวของตนนั้นมีความสามารถอยู่ ซึ่งถ้าฝึกขึ้นมาแล้ว จะมีความเจริญ มีความประเสริฐ ทดเทียมเทพเจ้าทั้งหลายที่ตนบูชาอยู่นั้น หรือแม้จะยิ่งกว่าด้วยซ้ำ ดังที่พระองค์ได้ประกาศคติอย่างที่เคยยกมาดูกันแล้วว่า ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ ในบรรดามนุษย์นั้น ผู้ที่ฝึกแล้วประเสริฐสุด หรือมีอีกคำหนึ่งว่า วิชชาจรณสมปนโน, โส เสฏโฐ เทวमानุเส (ที.ป/๑.๑๑/๗๒/๑๐๗) แปลว่า ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทพและเหล่ามนุษย์ นี่เป็นการยกความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้นไป แต่ว่าสูงด้วยการฝึกฝนพัฒนา และยังมีคำประกาศที่เรียกว่า อาสภิวาจา

“อาสภิวาจา” แปลว่า วาจาอาจหาญ ซึ่งถือว่าพระพุทธเจ้าเมื่อประสูติ จะตรัสออกมา (ที.ม.๑๐/๒๖/๑๗) ซึ่งมีข้อความว่า

อคุโหมตมิ โลกุตฺต, เชฏโฐหมตมิ โลกุตฺต, เสฏโฐหมตมิ โลกุตฺต

เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่แห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก

อันนี้เป็นคำประกาศของพระโพธิสัตว์เมื่อประสูติ บางท่านอาจจะมองว่า ทำไมพระพุทธเจ้าทรงประกาศตัวยิ่งใหญ่เหลือเกิน ความจริง จะต้องให้เข้าใจความมุ่งหมาย

พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้ เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ ตรงข้ามกับสภาพที่มนุษย์เคยเป็นอยู่ก่อนพุทธกาล ที่ว่ามัวแต่หวังพึ่งเทพเจ้าทั้งหลาย และคิดว่าตนเองไม่มีความสามารถ พระพุทธเจ้าประกาศนั้น ไม่ใช่เฉพาะตัวพระองค์เองเท่านั้น แต่หมายถึงความเป็นพระพุทธเจ้าโดยทั่วไป ว่ามนุษย์นี้ฝึกตนขึ้นไปให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก

การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าในแง่หนึ่งก็คือ การประกาศอิสรภาพของมนุษย์ ให้มนุษย์รู้ตัว สำนึกตน ในความที่มีศักยภาพหรือความสามารถดังกล่าวแล้ว แต่ข้อสำคัญอยู่ที่พระองค์ตรัสว่า เรายังจะต้องฝึกตนเองขึ้นไป ฝึกในศีล ในสมาธิ และในปัญญา จึงจะบรรลุความประเสริฐดังกล่าวนั้น ที่กล่าวมานี้เป็นแง่ของความ เป็นพระศาสดาที่สัมพันธ์กับความเป็นมนุษย์

ต่อไป ที่ว่าเป็นศาสดาของเทวะทั้งหลายด้วย เทวะ หรือ เทวดา นั้น ในทางธรรม แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท (พ.ร.๓๐/๒๔๔/๑๑๒)

ประเภทที่ ๑. **สมมติเทพ** แปลว่า เทพ หรือเทวดาโดยสมมติ คือโดยการยอมรับ โดยการตกลงกันว่าเอาอย่างนี้นะ ให้ถือว่าอย่างนี้ ให้เป็นไปตามที่ตกลงกัน มิใช่ตามสภาวะ แต่เมื่อสมมติคือตกลงยอมรับกันแล้ว ก็จริงตามที่ตกลงยอมรับกันนั้นแหละ

ประเภทที่ ๒. เรียกว่า **อุปปัตติเทพ** แปลว่า เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่เทวดาที่เกิดเป็นเทวดา เช่น เป็นพระอินทร์ พระพรหม เป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ยามา ดุสิต

ประเภทที่ ๓. **วิสุทธิเทพ** เทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือผู้ที่ชำระตนให้หมดจากกิเลสและความทุกข์ จึงกลายเป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ซึ่งได้แก่พระอรหันต์ รวมไปถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระพุทธรูปเป็นศาสดาของเทวดาหมดทั้ง ๓ ประเภทนี้ทั้งหมดอย่างไร?

ประเภทที่ ๑. **สมมติเทพ** เทวดาโดยสมมติ หมายถึงเจ้านาย โดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน พระราชากุมาร และพระราชาเทวี เหล่านี้โบราณถือว่าเป็นเทวดา แม้แต่เวลาพูดถึงพระเจ้าแผ่นดิน ในภาษาบาลี เขาใช้คำว่า “เทว” ถ้าเป็นพระราชินี จะใช้คำว่า “เทวี” ในเมืองไทยก็ยังมีใช้อยู่ เช่นว่า พระเทวองค์นั้นองค์นี้ หมายความว่า ชาวโลกยอมรับให้พระเจ้าแผ่นดินเป็นเทวดา เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาก็บอกว่า พระราชานั้น เป็นเทพเจ้า เป็นเทวดาโดยสมมติ

เทวดาโดยสมมตินี้ คือเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นผู้ครองแผ่นดิน พระพุทธเจ้าทรงสอนพระมหากษัตริย์ หรือผู้ครองแผ่นดินให้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงเป็นพระศาสดาซึ่งเป็นที่นับถือของพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย อย่างที่เราได้ยินกันบ่อยๆ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอุเทน พระเจ้าอชาตศัตรู พระราชาเหล่านี้เป็นกษัตริย์ที่มีความยิ่งใหญ่ในพุทธกาล ล้วนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น บางท่านก็ได้เป็นพระอริยบุคคล ดังเช่นพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นพระโสดาบัน

พระราชาเหล่านี้ ก่อนนับถือพระพุทธศาสนา ได้มีความเชื่อถือและประกอบพิธีต่างๆ ตามความเชื่อถือของศาสนาที่มีมาก่อนในยุคนั้น ซึ่งมีพราหมณ์เป็นใหญ่ อย่างพระเจ้าปเสนทิโกศลก็เคยทรงทำพิธีบูชาอัญญา ต่อมา เมื่อได้ทรงสดับพระดำรัสตรัสสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้ทรงเลิกประกอบพิธีบูชาอัญญา

การปกครองมักจะหมายมุ่งไปมองกันที่การแสดงควมใหญ่โตว่า ฉันทเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ มีอำนาจมาก มีโภคะมาก พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้นำเอาอำนาจและโภคะนั้นมาใช้เพื่อประโยชน์แก่ราษฎร เพื่อสร้างความสงบสุข หรือบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ประชาชน ให้พระราชาดั้งอยู่ในธรรม ให้ทรงทศพิธราชธรรม ทรงปฏิบัติจักรวรรดิวัตร และบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ รวมแล้ว กษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้นนับถือพระองค์ และปฏิบัติตามได้มาก บ้างน้อยบ้าง อย่างนี้เรียกว่า พระองค์เป็นศาสดาของสมมติเทพ

ประเภทที่ ๒. อุปัตติเทพ ทรงเป็นศาสดาของอุปัตติเทพ หรือเทวดาโดยกำเนิด อย่างที่บอกไปแล้วว่าได้แก่ เทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชั้นจาตุมุข ที่เรียกเต็มว่าจาตุมหาราชิกา ขึ้นไปชั้นดาวดึงส์ ยามา ดุสิต เป็นต้น เทวดาเหล่านี้ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา มาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน ที่เด่นก็คือพระอินทร์

พระอินทร์นี้ ผู้มีสายฟ้าเป็นอาวุธ เดิมนั้นเป็นเทพหัวหน้านักรบที่ใหญ่ยิ่งของพวกอารยัน ในยุคที่รุกรานเข้ามาครอบครองชมพูทวีป เวลาผ่านไปมาในศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์ลดความสำคัญลงไป กลายเป็นด้อยแม้กว่าพระวิษณุ มีชื่อเสียงเสียหาย กลายเป็นเทพผู้มีความประพฤติไม่ดี เทียวเสเพล แกล้งผู้อื่น จนถูกฤษีสาป มีเรื่องราวมาในวรรณคดีในทางที่ไม่งดงาม

แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระอินทร์ได้มานับถือ พระพุทธเจ้า เรียกกันว่าท้าวสกกะ เป็นเทวดาผู้ประพาศดีงาม เอาใจใส่ดูแลสุขทุกข์ของประชาชน ถึงกับไปอาสาช่วยเหลือคนที่ประสบทุกข์ภัย ถ้าใครทำความดีแล้วเกิดความเดือดร้อนหรือถูกรังแก อาสน์พระอินทร์จะกระด้างร้อนขึ้นมา ทำให้เส็งทึบย่นตรสอต่อ เมื่อรู้เหตุแล้ว ก็จะไปช่วยเหลือแก้ไข

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการนับถือเทวดา ไม่ถือว่าเทวดาเหนือกว่ามนุษย์ แต่ทั้งเทพและมนุษย์เป็นมิตรแก่กัน เอื้อเพื่อเอื้อกูลกัน ไม่วัดความยิ่งใหญ่ด้วยอำนาจ แต่วัดด้วยความดีมีคุณธรรม เทวดาก็ต้องประพฤติธรรม ถีธรรมเป็นใหญ่ เอาธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน แล้วการบำเพ็ญกิจหน้าที่ของเทวดาก็เปลี่ยนไป

แต่ก่อนโน้น ความสำคัญของเทวดาอยู่ที่ความมีอำนาจยิ่งใหญ่ มีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาล จะให้คุณให้โทษ คนต้องกลัวและคอยเอาอกเอาใจอ่อนน้อม ไม่ว่าจะหวังให้ตนพ้นภัยอันตราย ก็อ่อนน้อมเทพเจ้า บวงสรวงบูชาัญญ หรือจะต้องการผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็บวงสรวงอ่อนน้อมบูชาัญญ อย่างเช่น พระราชาต้องการความสำเร็จ จะเป็นราชาธิราชยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ใดๆ ก็ต้องทำพิธีอัศวเมธ คือฆ่าม้าบูชาัญญ ตลอดจนถึงบุริสเมธ คือฆ่าคนบูชาัญญ เป็นการฆ่าคนบูชาัญญเพื่อความยิ่งใหญ่ของตน โดยทำให้เทพเจ้าโปรดปราน แล้วจะได้มาดลบันดาลอะไรๆ ให้ตามที่ปรารถนา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นศาสดาของเทวดาที่เป็นอุปัติเทพด้วย พระองค์ได้เปลี่ยนคติของความเป็นเทวดา และเทพทั้งหลายก็ได้กลายเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

ประเภทที่ ๓. วิสุทธิเทพ ดังได้กล่าวแล้ว เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ก็คือพระอรหันต์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของพระอรหันต์ทั้งหลาย ข้อนี้ชัดอยู่แล้ว

นี่ก็คือว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาสอนมนุษย์มากมายให้ฝึกศึกษาพัฒนาตนเอง จนกระทั่งเขาได้บรรลุธรรมวิเศษ จนได้บรรลุธรรมสูงสุด เป็นพระอรหันต์ ทำให้คนกลายเป็นเทวดาได้โดยความบริสุทธิ์ และวิสุทธิเทพหรือเทวดาโดยความบริสุทธิ์นี้ ถือว่าประเสริฐกว่าเทวดาชนิดอื่นที่กล่าวมาทั้งหมด สมมติเทพ ก็ดี อุปัติเทพ ก็ดี นั้น ยังต่ำกว่าวิสุทธิเทพ ที่เป็นเทพสูงสุด

เพราะฉะนั้น มนุษย์ผู้ใดสามารถฝึกตนศึกษาพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าองงามในธรรมจนบรรลุอรหัตตผล ผู้นั้นแหละชื่อว่า เป็นเทพสูงสุด

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย ดังที่ได้กล่าวมานี้

ในการที่จะทำคนให้เป็นเทวดา หรือการที่จะทำให้เทวดามีความดีงาม และให้มนุษย์มีคุณธรรมสมความเป็นมนุษย์นั้น พระพุทธเจ้าต้องทรงมีความสามารถในการสอน

ความสามารถในการสอนของพระพุทธเจ้า เป็นอย่างไร ได้กล่าวมาแล้ว ในพุทธคุณบทว่า อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ แต่จะขอเน้นย้ำอีกนิตหนึ่งว่า พระองค์ได้ทรงใช้ปาฏิหาริย์ในการสอน

ปาฏิหาริย์ คือ การกระทำสำแดงให้เกิดผลเป็นอัศจรรย์ มี ๓ อย่าง คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ การท่ายใจได้เป็นอัศจรรย์ รู้ทำนายใจของผู้อื่นได้ ว่าจิตใจของผู้อื่นขณะ นั้นเป็นอย่างไร มีความคิดทำนองไหน จิตใจเศร้าหมองบริสุทธิ์เพียงใด เมื่อสามารถท่ายใจได้แล้ว จะสามารถสอนให้เหมาะกับความคิดความรู้สึกในขณะนั้น ๆ ทั้งหมดนี้ก็เป็นอุปการณ

๓. อนุศาสนิปาฏิหาริย์ คำสอนเป็นจริงมีผลจริงเป็นอัศจรรย์

พระพุทธเจ้า ในความเป็นพระศาสดาของพระองค์นั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า พระองค์ทรงยกย่องอนุศาสนิปาฏิหาริย์ ไม่ทรงยกย่องอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์

ฤทธิ์ พระองค์ไม่ทรงถือว่าเป็นสำคัญ ฤทธิ์ไม่ทำให้รู้ธรรมชาติความสามารถทำนายทายทักจิตใจของผู้อื่น ก็ไม่สำคัญ สองอย่างนั้นจะสำคัญได้บ้าง ต่อเมื่อนำมาใช้ประโยชน์เป็นเครื่องช่วยในการสอน ความสำเร็จของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นพระศาสดานั้น เป็นไปด้วยการสั่งสอน โดยเอาอนุศาสนีหรือคำสอนเป็นปาฏิหาริย์ ทำให้ชีวิตจิตปัญญาของคนสำเร็จการพัฒนาได้ดังประสงค์

การที่พระศาสดาทรงสามารถสอนด้วยพระโอษฐ์เปล่า ด้วยวาจาคำแนะนำให้สำเร็จประโยชน์ ให้คนนั้นเจริญก้าวหน้า ให้ละชั่ว ให้ทำดี ให้บรรลุคุณวิเศษต่างๆ ได้นี้ นับว่าเป็นความอัศจรรย์ยิ่งกว่าฤทธิ์ ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์อย่างอื่น เพราะฉะนั้น ความสำเร็จในความเป็นพระศาสดา ด้วยอนุศาสนิปาฏิหาริย์นี้ จึงเป็นความประเสริฐของพระพุทธเจ้าอีกประการหนึ่ง

วันนี้ อาตมภาพได้บรรยายมายืดยาว เรื่องเกี่ยวกับคำสอน ยังมีอีก จะขอข้ามไปก่อน แต่จะขอฟุดถึงความหมายของความ เป็นศาสดาอีกแง่หนึ่ง คือคำว่า ศาสดา นั้น ท่านให้ความหมายอีก แง่หนึ่งว่าเป็น “สัตถวาทะ”

สัตถวาทะ แปลว่า ผู้นำกองเกวียน ในสมัยโบราณนั้น คนจะ เดินทางกันไปเป็นหมู่ใหญ่ ต้องไปด้วยกองเกวียน ถ้าจะเรียกอย่าง ภาษาสมัยนี้ ก็คือเป็น คาราวาน ซึ่งไปกันเป็นหมู่ใหญ่

คาราวานนั้น เดินทางผ่านไปในที่ที่ทุรกันดารลำบากยาก เข็ญ ผู้ที่จะนำกองคาราวานไปได้ จะต้องมีความสามารถ มาก เพราะฉะนั้น จึงเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้นำกอง คาราวาน เป็นผู้นำหมู่ชนให้พ้นจากกันดารต่างๆ

“กันดาร” แปลว่าที่ที่ผ่านไปไดยาก ถิ่นทางที่ผ่านไปไดยาก นั้น มี ๔ อย่าง (พ.ม.๒๙/๘๘๕/๕๔๕) คือ

๑. ใจทุรกันดาร ผ่านไปไดยาก เพราะมีใจ ผู้ร้าย หรือคนร้าย
๒. วาพทุรกันดาร ผ่านไปไดยาก เพราะมีสัตว์ร้ายนานาชนิด
๓. ทุพภิกขทุรกันดาร ทุรกันดาร เพราะหาอาหารไดยาก หรือไม่มี อาหาร
๔. นิรุทธทุรกันดาร ทุรกันดารผ่านไปไดยาก เพราะไม่มีน้ำ เป็นที่ แห้งแล้ง เช่นในทะเลทราย

นี่คือการเดินทางในสมัยโบราณ อาจเจอทุรกันดารประการ ต่างๆ อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่างนี้ ผู้นำจึงต้องมีความสามารถ มาก สังเกตแม่น้ำ ละเอียด ไว ขำนาญทิศทาง เป็นต้น

กองคาราวานบางที่ไปตายกันในทะเลทรายทั้งหมด ก็มี เพราะว่าคุณนำไม่มีความสามารถเพียงพอ จึงพาไปผิดทาง หรือพาไปแล้วหลงทาง เข้า ออกจากที่หนึ่ง ถึงค่า กลับมาถึงที่เดิมที่ออกไป หรือไปแล้วไม่รู้ทางออก ไม่รู้ทางที่จะหลีกเลี่ยง หาทางไม่ถูก ไปไม่ได้ ก็พากันตายหมด บางที่ผ่านไปในแดนโจร ถูกโจรผู้ร้ายฆ่าฟันล้มตายไปบ้าง ลักสิ่งของไปบ้าง

พระพุทธเจ้านั้น ท่านเปรียบเหมือนสัตถวาทะ คือนายกองคาราวาน ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถที่จะพามนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เดินทางอยู่ในวิญญูสงสาร ให้ข้ามพ้นกันดารแห่งกิเลสและความทุกข์ไปได้

ด้วยความเป็นนายกองคาราวาน คือความเป็นผู้นำที่เก่งกล้านั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำของพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงทำหน้าที่ของผู้นำไว้เป็นอย่างดี เช่น ตั้งสังฆะขึ้น ได้บัญญัติพระวินัย ได้จัดระบบวางระเบียบข้อบังคับกฎเกณฑ์กติกากะไรต่างๆ ในทางแบบแผนความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต และความประพฤติไว้ นำสังฆะให้เจริญรุ่งเรือง ดำรงอยู่ได้ยั่งยืนสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

ความเป็นพระศาสดามีความหมายดังที่อาตมภาพกล่าวมาแล้ว โดยย่อคือว่า ความเป็นครูผู้สอน อย่างหนึ่ง และความเป็นผู้นำ อย่างหนึ่ง

วันนี้ ได้บรรยายมายาวนานพอสมควร คิดว่า มีอีกแห่งหนึ่งซึ่งจะเป็นคติแห่งแนวทางที่เราทั้งหลายจะได้นำมาใช้ประโยชน์ แก่ที่ว่ำนั่นก็คือ พระศาสดานั้น คู่กันกับสาวก

เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเป็นพระศาสดา เราทั้งหลายก็เป็นสาวก สาวกนั้น แปลว่าผู้ฟัง ท่านสอน เราฟัง แต่เมื่อฟัง ก็ไม่ฟังเฉยๆ ฟังแล้ว นำมาประพจน์ปฏิบัติด้วย ปฏิบัติตามด้วยการใช้ความคิดพิจารณาที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ก็จะทำให้สำเร็จประโยชน์ตามสมควรแก่กำลัง

อาตมาขออนุโมทนาโอมสำหรับวันนี้ และขอยุติการแสดงพุทธคุณบทที่ ๗ ในข้อ สตุถา เทวมนุสฺसानํ เพียงเท่านี้ ขออนุโมทนา

พุทธคุณ บทที่ ๘

พุทฺโธ

(เรื่องที่ ๑๗ บรรยายในช่วงวันที่ ๓-๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

วันนี้ จะพูดต่อในเรื่องพุทธคุณ ซึ่งมาถึงบทที่ ๘ ใกล้จะจบแล้ว บทที่ ๘ นี้คือบทที่ว่าพุทฺโธ ซึ่งเป็นคำที่เรานำมาใช้เรียกเป็นพระนามของพระพุทธเจ้า

คำว่า “พุทฺโธ” นั้น แปลว่า “ตรัสรู้” ก็ได้ แปลว่า “ตื่น” ก็ได้ แปลว่า “เบิกบาน” ก็ได้ ที่นี้ จะพูดในความหมายว่า “ตื่น” เพราะความหมายว่า “ตรัสรู้” นั้นได้พูดแล้วในบทที่ ๒

ท่านที่ท่องพุทธคุณ จะเห็นว่ามีพุทธคุณบางบทคล้ายๆ กัน คือ บทที่สองว่า “สมฺมาสมฺพุทฺโธ” และมาบทที่ ๘ นี้ก็ “พุทฺโธ” เพราะฉะนั้น คำทำนองนี้ตรงกัน

“สมฺมาสมฺพุทฺโธ” นั้น เน้นตรงที่ว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองถ้วนทั่วแล้ว มาถึงบทนี้จึงเน้นในความหมายว่า “ตื่น”

คำว่า “ตื่น” มีความหมายว่า ตื่นเองอย่างหนึ่ง และทำผู้อื่นให้ตื่นอย่างหนึ่ง ทำผู้อื่นให้ตื่นนั้น เรียกว่า ปลุก คือปลุกให้ตื่น คำว่า “พุทฺโธ” นี้ มีความหมายทั้งในแง่ที่ว่าตื่นเอง และปลุกผู้อื่นให้ตื่นด้วย

คำว่า ตื่น และปลุกให้ตื่นนั้น ตรงข้ามกับภาวะที่เรียกว่า หลับ ความหลับก็ดี ความตื่นก็ดี แยกได้ เป็น ๒ ด้าน คือทางกาย กับทางจิตใจ หมายความว่า หลับก็มี หลับทางกาย และหลับทางใจ ตื่นก็มี ตื่นทางกาย และตื่นทางใจ

ในทางพุทธศาสนานั้น จะพูดถึงต้นทั้งสองด้าน ทั้งต้นทางกายและต้นทางใจ ทางภายในที่นี้ หมายถึงกิจการงานภายนอกที่จะทำได้ จะเรียกว่าต้นภายนอก ก็ได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนขยัน เพราะฉะนั้น ในทางกาย หรือกิจกรรม การกระทำทั่วไป ก็ให้ตื่นมาก มีคำสอนบทหนึ่งที่เรียกว่า ชาคริยานุโยค แปลว่า การหมั่นประกอบความตื่นหรือหมั่นตื่น ไม่เห็นแก่นอน คือขยันนั่นเอง ตื่นขึ้นมาทางกายแล้ว ท่านยังประสงค์ให้พร้อมด้วยตื่นในใจด้วย

ที่ว่าตื่นให้มาก คือไม่เห็นแก่หลับแก่นอน ไม่เกียจคร้าน และเวลาตื่น ก็ไม่ตื่นเฉยๆ แต่ชำระจิตใจให้สะอาดหมดจด ทำกิจหน้าที่ของตนไปด้วยพร้อมด้วยสติ

บทชาคริยานุโยคนี้ ความจริงได้กล่าวมาแล้วในพุทธคุณข้อว่า วิชชาจรณสมุปปันโน เพราะว่าชาคริยานุโยคเป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในจรณะ คือปฏิบัติ หรือข้อปฏิบัติที่จะให้ได้บรรลุวิชชาความเป็นผู้หมั่นขยันตื่นไม่เห็นแก่นอน ตั้งใจปฏิบัติกิจหน้าที่ เป็นปฏิบัติหรือทางที่จะนำไปสู่การบรรลุวิชชาได้ เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญ เน้นอยู่เสมอว่าเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้น

พระพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นตัวอย่างในการที่ทรงตื่นหรือขยัน ดูจากพุทธกิจ เราจะเห็นว่าพระองค์ทรงจำวัด หรือบรรทมหลับไม่มากนักเลย พิจารณาได้จากพุทธกิจซึ่งพระอรหันตศาสดาจารย์รวบรวมไว้เรียกว่าพุทธกิจประจำวัน ๕ ซึ่งโบราณผูกไว้เป็นคาถาเลยทีเดียว คาถาภาษาบาลี พูดอย่างคนไทยชาวบ้านง่ายๆ ก็ว่ากลอนนั้นแหละ คาถานี้มีว่า

บุพพณฺเห ปิณฑปาตญจ สายณฺเห ธมฺมเทสนํ
 ปโทเส ภิกฺขุโสภาทํ อฑฺฒมรตเต เทวปณฺหนํ
 ปจฺจุสฺสเฬว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ

ท่านว่าไว้เสียงคล้องจองไพเราะ เป็นเสียง “เอ” ส่วนมาก
 แปลได้ความว่า

พุทธกิจประจำวัน ๕ ดังนี้

๑. บุพพณฺเห ปิณฑปาตญจ เวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาต
๒. สายณฺเห ธมฺมเทสนํ เวลาเย็น ทรงแสดงธรรม
๓. ปโทเส ภิกฺขุโสภาทํ เวลาค่ำ ประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔. อฑฺฒมรตเต เทวปณฺหนํ เที่ยงคืน ทรงตอบเทวปัญหา
๕. ปจฺจุสฺสเฬว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ เวลาเช้าตรู่ ทรงพิจารณา
 สอดส่องดูสัตว์ที่ควรจะเสด็จไปโปรด

สรุปทำยว่า

เอเต ปญฺจวิธํ กิจฺเจ วิโสธติ มุนิปฺภควา
 องค์พระผู้มีผู้ประเสริฐ ทรงยังกิจ ๕ ประการนี้ ให้หมดจด

ความจริง กิจเช้าตรู่ที่น่าจะมาวางไว้เป็นอันดับแรก คือแต่
 ละเช้า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จออกไปบิณฑบาต จะทรง
 พิจารณาก่อนว่าวันนี้ควรจะเสด็จไปโปรดใคร แม้แต่เป็นคนเล็กๆ
 น้อยๆ แต่พิจารณาแล้วเห็นว่าเขาสมควรจะบรรลुธรรม หรือได้
 ประโยชน์ในการเสด็จของพระองค์ พระองค์จะพยายามไปโปรด
 โดยไม่ทรงเห็นแก่เหน็ดเหนื่อย

ตัวอย่างเช่น ทรงเห็นว่า เด็กคนหนึ่งกำลังป่วยจะต้องสิ้นใจ
 ในวันนั้น แต่ถ้าได้เห็นพระองค์แล้ว เขาก็จะมีจิตใจผ่องใส จะได้ไป
 เกิดในที่ที่ดี พระองค์ก็ทรงโปรดเสด็จพระดำเนินไปจนถึงบ้านของ
 เด็กนั้น

อย่างนี้เรียกว่า ทรงมีพระจริยาซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างมาก จึงถือว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ยิ่งใหญ่

ควรทราบเป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ว่าเสด็จไปบิณฑบาตนั้น ไม่ใช่หมายความว่าเสด็จไปรับอาหาร แต่เป็นพุทธรกิจของพระพุทธเจ้าในกาลภาคเช้าทั้งหมดเลยทีเดียว คือเสด็จไปบิณฑบาตนั้น เรียกว่าไปโปรดสัตว์ เพราะเสด็จไปแสดงธรรม โดยจะไปตามที่ได้พิจารณานั้นเอง คือ เข้าสอดส่องตรวจดูว่ามีใครควรจะไปโปรด แล้วจึงเสด็จไปบิณฑบาต ซึ่งก็คือเสด็จไปโปรดผู้นั้น เพราะฉะนั้น การไปบิณฑบาตนั้น จึงเสด็จไปไกลๆ และไปเพื่อสั่งสอน การฉันภัตตาหารเป็นเพียงเครื่องประกอบ เป็นเครื่องยังอัตราให้เป็นไปในการที่จะทำกิจหน้าที่นั้น

ฉะนั้น ในสมัยโบราณ เวลาไปบิณฑบาต คือเวลาไปแสดงธรรม จึงเรียกว่าไปโปรดสัตว์ คำว่า “โปรดสัตว์” นั้น เล็งถึงการไปแสดงธรรมนี้

เอาเป็นว่า พุทธรกิจมี ๕ ประการดังที่กล่าวมา จนกระทั่งถึงเที่ยงคืนที่ว่ามีเทวดามาทูลถามปัญหา คำว่า เทวดาในที่นี้ อาจจะเป็นสมมติเทพ ได้แก่ พระราชามหากษัตริย์ เป็นต้น ก็ได้ ท่านเหล่านี้จะเสร็จภารกิจราชการเวลาค่ำ จึงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ในเวลาค่ำคืน โดยมักมาเพื่อทูลถามปัญหา

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าแทบไม่มีเวลาบรรทมเลย ทรงขยันมาก และในการที่ทรงบำเพ็ญพุทธรกิจด้วยความขยันนี้ พระองค์ทรงมีความตื่นพระองค์อยู่เสมอ ทรงสำนึกในพุทธรกิจหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ เป็นคุณสมบัติของพระศาสดาผู้นำของพระศาสนา ซึ่งผู้นำทั่วไปก็ควรจะเป็นอย่างนี้ คือเป็นผู้ที่ตื่นตัวอยู่เสมอในการที่จะทำกิจต่างๆ ดำเนินภารกิจให้ลุล่วงไป

ความเป็นผู้ตื่นตัวในการปฏิบัติกิจหน้าที่อย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของความไม่ประมาท

ความประมาทนั้น คือความปล่อยปละละเลย ทอดทิ้ง ไม่เอาใจใส่สิ่งทีควรจะทำ เอาใจใส่ สิ่งทีควรจะทำ เมื่อถึงเวลาจะทำ ก็ทอดทิ้ง ละเลย ปล่อยเวลาให้ผ่านไป แล้วก็เกิดความผิดพลาดเสียหายขึ้น หรือเมื่อโอกาสทีจะทำสิ่งทีตั้งงามให้สำเร็จมาถึง ก็ปล่อยทิ้งไปเสียอีก ไม่รีบใช้โอกาสนั้นทำสิ่งทีเป็นประโยชน์ ลักษณะสองอย่างนี้ เรียกว่าเป็นความประมาท ซึ่งเป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนประมาทนั้นเป็นคนหลับ บางทีถึงกับเรียกว่าตายแล้ว อย่างทีท่านว่า ปมาโท มัจจุโน ปทํ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย อย่างเบาๆ ก็เรียกว่าเป็นคนหลับไหล คือไม่ได้ทำสิ่งทีควรทำ เสียโอกาสทีจะเจริญก้าวหน้า

มีพุทธพจน์ในธรรมบทหนึ่งทีตรัสไว้ แสดงถึงคุณค่าของความตื่นตัวนี้ ขอยกบาลีขึ้นมาแสดงอีกบทหนึ่ง (ฐ.๖.๒๕/๑๒/๑๘) ว่า

อปปมตโต ปมตเตสุ สุตเตสุ พหุชาโคร
อพลลสฺสว สีสสฺโส หิตวา ยาติ สุขเมธโส

คนฉลาดมีความคิด เมื่อคนทั้งหลายมัวประมาทอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ประมาท เมื่อคนทั้งหลายหลับไหลอยู่ ก็เป็นผู้ตื่นมาก คนเช่นนี้ย่อมก้าวหน้าไปรวดเร็ว ละทิ้งคนอื่นไป เหมือนกับม้าฝีเท้าเร็ว ทิ้งม้าทีอ่อนแอไว้เบื้องหลัง ฉะนั้น

นี้เป็นพุทธพจน์ทีตรัสเตือนให้เป็นคนตื่นตัวอยู่เสมอ มีความไม่ประมาท เพื่อจะได้สร้างความสำเร็จก้าวหน้า

จะเป็นความเจริญก้าวหน้าในโลก ก็ตาม ในธรรม ก็ตาม อาศัยความไม่ประมาททั้งนั้น โดยมีหลัก ๒ อย่าง คือ

๑. ไม่ปล่อยตัวถลาลงไปในทางที่จะผิดพลาด
๒. เมื่อมีโอกาสจะทำการที่พึงงามเป็นประโยชน์ ก็รีบใช้โอกาสนั้นทำให้สำเร็จ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเสียเปล่า

นี่เป็นลักษณะของความไม่ประมาท และผู้ไม่ประมาทก็เป็นผู้ที่ตื่นตัวดังกล่าวนั้น

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างยอดเยี่ยม เป็นแบบอย่าง เป็นผู้นำในทางไม่ประมาท พระองค์เป็น พุทฺโธ - ผู้ตื่น นอกจากตื่นในแง่ที่กล่าวมาแล้ว คือ ตื่น ไม่หลับใหล ไม่ลุ่มหลงมัวยี้ดติดโดยไร้เหตุผลโดยมกต่าง ๆ นอกจากพระองค์เองจะเป็นผู้ตื่นแล้ว ยังทรงปลุกคนทั้งหลายให้ตื่นขึ้นมาด้วย การทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า คือการเป็นพุทฺโธ ในแง่ความหมายนี้เป็นสำคัญ

พระพุทธเจ้าตื่นจากอะไรบ้าง ที่มีความหลับใหลของผู้คน ในยุคนั้น จะลองพิจารณาตามลำดับของพุทธประวัติ

จะเห็นว่า เบื้องแรกพระองค์ทรงตื่นจากความหลับใหลลุ่มหลงในกามสุข ราชาสมาภักษัตริย์ คนมีอำนาจ ผู้เป็นใหญ่ มีทรัพย์มาก เป็นเศรษฐี ตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้น นิยมลุ่มหลงบำรุงบำเรอตนเองด้วยความสุขทางกามารมณ์เป็นอันมาก อย่างมหาราชในอินเดียมีฮาเริ่มกันใหญ่โต และเมื่อลุ่มหลงอยู่อย่างนั้น ก็เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเอง และเบียดเบียนผู้อื่น กับทั้งทำให้การปฏิบัติกิจหน้าที่บกพร่อง

พระพุทธเจ้าทรงได้รับการบำรุงบำเรอปรนเปรอมาอย่างนั้น แต่ทรงถอนพระองค์ออกมาได้ แล้วตรัสสอนพุทธิกชนไม่ให้ลุ่มหลงในกาม ในโลกธรรมเหล่านั้น และไม่ให้เบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนผู้อื่นด้วยเหตุนั้น แต่ให้รู้จักประมาณ ให้สามารถทำกิจหน้าที่โดยมิให้บกพร่องย่อหย่อนลงไป พระพุทธเจ้าทรงถอนพระองค์จากกามสุข ละเลิกความลุ่มหลงอันนี้ ซึ่งเป็นที่สุดข้างแรกออกมาแล้ว จึงได้เสด็จออกบรรพชา จนได้มาตรัสรู้ นี่คือพระองค์ทรงตื่นจากความหลับใหลในกามสุข

ประการต่อไป พระพุทธเจ้ายังทรงตื่นต่อไปอีก ในสมัยตั้งต่อก่อนพุทธกาลนั้น คนจำนวนมากมาย เมื่อเปื้อนชีวิตแห่งการบำรุงบำเรอแล้ว ก็สละโลกออกบวช ไปถือพรต บำเพ็ญตบะ ทรมานตน บ้างก็เข้าไปอยู่ในป่าในเขา ตามถ้ำที่วิเวกต่างๆ เป็นโยคี ฤาษีดาบส แล้วก็ได้อาน ได้สมาบัติ ตายแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก มีตัวอย่างมากมาย แม้พระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก็เคยนิยมปฏิบัติอย่างนั้น

พวกฤาษีดาบสเหล่านั้น ไปบำเพ็ญอาน ได้สมาธิขั้นสูง แล้วก็เพลิดเพลินในอานสมาบัติ มีความสุขในสมาบัติ เพลิดเพลินอยู่กับการเล่นอาน ดังมีศัพท์เรียกว่า อานกัมป์ มีความสุขกับการเล่นอานแล้ว ก็ไม่เป็นอันทำอะไร นับเป็นความหมกหมุ่นอย่างหนึ่งเหมือนกัน บ้างก็ได้ฤทธิ์ เก่งกาจ แล้วก็เพลิดเพลินลุ่มหลงมัวเมาในฤทธิ์ บางทีไปทำแข่งฤทธิ์กับพวกเทวดา เป็นต้น ถ้าอ่านเรื่องของอินดู จะได้ยินว่ามีฤาษีที่แข่งฤทธิ์กับเทวดาต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า พวกคนเหล่านี้ แม้จะเป็นคน ประเสริฐขึ้นมาแล้ว ได้บำเพ็ญเพียรทางจิต มีความเจริญก้าวหน้า แต่ยังมีมาติดมาลุ่มหลงอยู่ในฉนวนสมมติ ในอิทธิฤทธิ์ต่างๆ พระองค์ทรงทราบว่า คนพวกนี้ยังไม่หลุดพ้น จิตยังไม่เป็นอิสระ แท้จริง พระองค์แม้จะได้บำเพ็ญเพียรบรรลุลุณาสมาบัติ เช่นเดียวกัน เขามีฤทธิ์ พระองค์ก็ทำได้ แต่พระองค์ไม่ติดไม่ลุ่มหลง ทรงถอนพระองค์ออกมาได้ แล้วทรงปฏิบัติดำเนินหน้าต่อไป ในมัชฌิมาปฏิปทาจนตรัสรู้ นี่เรียกว่าเป็นความตื่นอีกอย่างหนึ่งของพระองค์

ต่อไป ตื่นจากอะไรอีก นักบวชอีกพวกหนึ่งสมัยโบราณนั้น นิยมบำเพ็ญตบะ ทรมานตนว่าจะเป็นการเผากิเลสให้เหือดแห้งไป พระพุทธเจ้าเคยไปทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ทำตบะเหล่านี้กับคน เหล่านั้นเหมือนกัน แต่พระองค์ทรงเป็นผู้สังเกตพิจารณาไม่ยึดติด ไม่ทรงสักแต่ทำตามเรื่อยเปื่อยไป แต่ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่ ทางหลุดพ้น แล้วก็ทรงถอนพระองค์ออกมาจากการบำเพ็ญตบะได้อีก ออกมาสู่มัชฌิมาปฏิปทา นี่ก็เป็นการตื่นขึ้นมามากอีกเช่นกัน

ต่อไป คนในสมัยนั้นมีความยึดถือในหลักลัทธิที่ถือว่า มี วรรณะสี่ ใครเกิดมาอย่างไร ก็ต้องเป็นอย่างนั้น ตั้งแต่เกิดจนตาย เกิดมาเป็นกษัตริย์ ก็เป็นกษัตริย์ เกิดมาเป็นพราหมณ์ ก็เป็นพราหมณ์ เกิดมาเป็นพ่อค้าหรือเป็นวรรณะแพศย์ ก็เป็นอย่างนั้น ใครเกิดมาในวรรณะศูทร เป็นคนชั้นต่ำ เป็นทาส เป็นกรรมกร ก็ต้องเป็นอย่างนั้นตลอดไป ตลอดจนกระทั่งว่าเกิดมาเป็นจันทาล คนนอกชั้นวรรณะที่เขาดูถูกมาก ก็ต้องเป็นอย่างนั้น เพราะว่าต้อง ยึดถือปฏิบัติตามที่พราหมณ์บอกว่าพระพรหมทรงสร้างทรงสั่งมา

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นการยึดถือที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นไปเพื่อความดีงามและประโยชน์สุขแก่มนุษย์แท้จริง มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกที่ศึกษาที่พัฒนาได้ ไม่ต้องขึ้นต่อระบบวรรณะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงสอนให้เลิกถือวรรณะเสีย เช่นว่าตั้งคณะสงฆ์รับคนจากทุกวรรณะเข้ามา เข้ามาแล้วก็มีสิทธิเสมอกัน ได้ฝึกอบรมตนเองจนกระทั่งว่าแต่ละคนจากทุกวรรณะนั้น สามารถบรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันตสาวกได้ทั้งสิ้น ในเรื่องนี้ พระองค์ก็ตื่นจากความเชื่อถือในเรื่องวรรณะ

ต่อไป คนสมัยนั้น มีแต่ความคิดที่จะหวังพึ่งเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ไม่เชื่อในความสามารถของตนเอง ต้องหวังพึ่ง อ้อนวอนบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าต่างๆ ตลอดกระทั่งทำพิธีใหญ่ๆ ที่เรียกว่า การบูชาญญ มีทั้งการบูชาญญด้วยสัตว์ต่างๆ เช่น เป็นจำนวนครั้งละ ๕๐๐ แม้จนกระทั่งบูชาญญด้วยมนุษย์ ชาวมนุษย์สังเวทยเทพเจ้าก็มี พระพุทธเจ้าตรัสว่าการปฏิบัติเหล่านี้เป็นความมมกาย ไม่เป็นประโยชน์ พระองค์จึงทรงสอนให้เลิกการบูชาญญ ตลอดจนการเช่นสรวงสังเวยที่เป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่นเสียหมดสิ้น นี่ก็เป็นความตื่น อีกอย่างหนึ่ง

ประการต่อไป คนสมัยนั้นเชื่อถือในพระเวท ถือว่าพระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ มาจากพระพรหม ทุกคนจะต้องเชื่อถือตามพระเวท จะสงสัยไม่ได้ จะสอนจะเขื่อนอกออกไปนอกจากนั้นไม่ได้ และมีการจำกัดผูกขาดการศึกษาเล่าเรียนพระเวทนั้นด้วย ว่าต้องคนชั้นสูงเท่านั้นจึงจะศึกษาพระเวทได้ คนชั้นต่ำเรียนไม่ได้ เรียกว่าเป็นการผูกขาดการศึกษา

มีการห้ามมีการบังคับรุนแรงในเรื่องเหล่านี้ ให้คนวรรณะต่ำ เป็นศูทรเรียนพระเวทไม่ได้ ถึงกับลงโทษอย่างแรง มีกฎว่า ถ้าคนวรรณะศูทรไปฟังพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหู ถ้าคนศูทรสาธยายพระเวท ให้ดึงลิ้นออกมาตัด ถ้าคนศูทรเรียนพระเวท ให้ผ่าร่างกายเป็นสองซีก อย่างนี้เป็นต้น เป็นการผูกขาดการศึกษาเล่าเรียน ไม่ให้คนที่ถูกตีตราว่าเป็นชั้นต่ำ มีโอกาสเจริญปัญญา เพื่อให้คนวรรณะพราหมณ์ หรือคนชั้นสูงเท่านั้น สามารถศึกษาเล่าเรียนมีความรู้ได้

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นมาแล้ว พระองค์ก็ตื่น ทรงเห็นว่า เรื่องเหล่านี้เป็นความไม่ถูกต้อง ทุกคนควรมีโอกาสฝึกอบรมพัฒนาตนเองให้เจริญขึ้นมา ควรจะมีความเจริญทางปัญญา เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงสอนมิให้ถือพระเวท มิให้เชื่อไตรเพท และทรงแสดงคำสอนใหม่ ถึงขั้นค้ำพระเวทเลยทีเดียว

เคยมีพระบางรูปที่มาจากวรรณะพราหมณ์ ไปเสนอต่อพระพุทธองค์ บอกว่าขอให้เอาคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือพุทธพจน์นี้ ยกขึ้นมาเป็นภาษาสันสกฤตอย่างคัมภีร์พระเวท เพราะว่าพระที่มาจากชาติตระกูลต่างๆ กัน มาเรียนพุทธพจน์แล้วอาจทำให้แปรผันไปได้ พระพุทธเจ้าตรัสห้าม ถึงกับทรงปรับอาบัติ คือปรับความผิดแก่ผู้ที่ยกเอาพุทธพจน์ขึ้นแสดงเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นการผูกขาดการศึกษา แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าให้เรียนพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน คนทั้งหลายจะได้รู้พุทธพจน์กันทั่วถึง โดยไม่มีการผูกขาดการศึกษา แต่เปิดการศึกษาเล่าเรียนให้โล่งคล่อง ให้คนมีโอกาสเล่าเรียน มีความรู้ พัฒนาสติปัญญาได้ทั่วกัน

นี่เป็นลักษณะด้านต่างๆ ของความตื่นของพระพุทเจ้า แล้ว
ขั้นสุดท้าย คือพระองค์ทรงตื่นจากความหลับใหลด้วยอำนาจกิเลส

คนเรานั้นถูกกิเลสครอบงำ ถูกโลภะบ้าง ถูกโทสะบ้าง ถูก
โมหะบ้าง ครอบงำ แล้วก็หลับใหลลุ่มหลงอยู่ในโลก ติดอยู่ใน
สังขารต่างๆ มีความยึดติดถือมั่นด้วยอุปาทาน

พระพุทเจ้าเสด็จมาทรงสั่งสอน พระองค์เองทรงตื่นก่อน
แล้ว ตื่นจากความหลับด้วยกิเลสเหล่านั้น ก็มาทรงสอน ปลุก
มนุษย์ให้ตื่นจากความหลับด้วยกิเลสเหล่านั้น และให้พ้นจากทุกข์
ให้มีความเป็นอิสระเสรีที่แท้จริงในจิตใจ และในปัญญา นี่เป็น
ความหมายถึงขั้นสุดท้ายของความเป็นผู้ตื่น

เป็นอันว่า พระพุทเจ้าเป็นผู้นำในการตื่น ทั้งทางกาย และ
ทางใจ จนถึงปัญญา ทางกายก็ให้มีความขยันหมั่นเพียร ทำกิจ
หน้าที่ ไม่เกียจคร้าน ไม่เห็นแก่นอน ให้เป็นคนตื่นตัว อยู่ด้วยสติ
และทางจิตใจ ก็ชำระจิตของตนให้สดใส ให้ฝึกอบรมตนเอง ให้
เป็นผู้ที่เจริญก้าวหน้าทั้งทางจิตใจ และในทางปัญญา จนกระทั่ง
เป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งหมด

พุทธคุณข้อนี้เป็นตัวอย่าง หรือเป็นแบบอย่าง ที่
พุทธศาสนิกชนพึงนำมาพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางที่จะน้อมเข้ามา
ในจิตใจของตนเอง เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทางนั้นสืบต่อไป

อาตมภาพได้พูดมาในพุทธคุณข้อที่ ๘ คือ พุทโธ เป็นผู้ตื่น
แล้ว พอสมควรแก่เวลา ขอยุติ และขออนุโมทนาโยมเพียงเท่านี้

พุทธคุณ บทที่ ๙

ภควา

(เรื่องที่ ๑๘ บรรยายในช่วงวันที่ ๓ - ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔)

เจริญพร วันนี้ มาถึงพุทธคุณข้อสุดท้าย คือข้อที่ ๙ ได้แก่บทว่า ภควา

“ภควา” นั้น เราแปลกันทั่วๆ ไปว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นคำเรียกพระพุทเจ้าด้วยความเคารพ

ความจริง คำว่า “ภควา” นี้ ในศาสนา หรือว่าลัทธิอื่นๆ ในอินเดีย เขาใช้กันมานานแล้ว จนถึงเวลานี้ เขาเรียกบุคคลที่เขาเคารพนับถือ เป็นชั้นศาสดา หรือว่าเป็นผู้นำที่สำคัญ ว่า “ภควัต” ว่า “ภควาน”

“ภควาน” กับ “ภควา” ก็คำเดียวกัน เดิมนั้นว่าเป็นชื่อเรียกเทพเจ้า เป็นเทพเจ้าแห่งโชค เป็นผู้มีโชคดี และเป็นผู้ประทานโชคลาภให้ ต่อมา คนเอาจำเรียกเทพเจ้า มาเรียกคนที่ตนเคารพนับถือ อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า เรียกพระศาสดา เรียกนักบวชที่เขาเคารพ เป็น “ภควาน”

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น คนที่มาเป็นพุทธศาสนิกชนเคารพนับถือพระพุทเจ้า ก็นำคำนี้มาใช้เรียกพระองค์ ว่า “ภควา” เรียกพระพุทเจ้ากันสืบมา แปลเป็นไทยว่า “พระผู้มีพระภาค” ก็คือเป็นคำแสดงความเคารพนั่นเอง ถ้าสืบความหมายตามรูปศัพท์ (ต้นศัพท์ = ภค) ก็แปลว่า ผู้มีโชค ผู้เจริญรุ่งเรือง ผู้มีความสุข ผู้เป็นที่เชิดชูบูชา

ตรงนี้พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ภควา” นี้ในหลายแง่หลายนัย ประมาณสักเกือบ ๑๐ นัย จะนำมาพูดในที่นี้ทั้งหมด ก็เป็นเรื่องพื้นเผื่อ จึงจะเลือกมาพูดเพียง ๒-๓ อย่าง

ในความหมายหนึ่ง “ภควา” มาจากศัพท์ว่า “ภาคฺย” แปลว่า สิ่งที่ดีงามล้ำเลิศ ที่เรียกว่า “ภควา” เพราะเป็นผู้ที่มีสิ่งที่เลิศล้ำดีงาม หรือคุณสมบัติที่ดีนั่นเอง เพราะพระพุทธรูปเจ้าทรงมีบารมี ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมา ซึ่งบารมีทั้ง ๑๐ นั้น เป็นคุณธรรม อย่างยอดเยี่ยมชั้นเลิศ

พระอรรถกถาจารย์ยังได้อธิบายต่อไปว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงมีรูปกายสมบัติ คือพระรูปโฉมซึ่งมีมหาบุริสลักษณะที่งดงามสง่า เป็นเครื่องช่วยให้คนต้องการจะเข้ามาใกล้ และยังมีคุณสมบัติต่อไป เข้ามาสนับสนุน คือมีธรรมกายสมบัติ และธรรมกายของพระองค์ก็เพียบพร้อม เพราะว่ามีตามความหมายตามภควาในประการที่ ๒

ตามความหมายประการที่ ๒ นั้น “ภควา” แปลว่า ผู้ที่ได้หักแล้ว ได้ทำลายแล้ว ถ้าหักหรือทำลายจะดีได้อย่างไร หักหรือทำลายที่ดีได้ เพราะว่าหักทำลายสิ่งที่ไม่ดี จึงกลายเป็นดี ลบกลายเป็นบวก

พระพุทธรูปเจ้าหักทำลายอะไรบ้าง พระพุทธรูปเจ้าหักทำลาย โลภะ หักทำลายโทสะ หักทำลายโมหะ หักทำลายสรวพกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ทำพระองค์ให้บริสุทธิ์หมดจด และในทางตรงข้าม ได้ทรงบรรลุนิพพานที่เป็นพระคุณสมบัติอันดีงามประเสริฐทั้งหลาย มีโพธิญาณเป็นศูนย์กลาง ทำให้พระองค์เป็นพระธรรมกาย อันเป็นที่รวมแห่งธรรมที่ประเสริฐทั้งหลาย

ธรรมกายนั้น แปลว่าที่รวมแห่งธรรม พระพุทธเจ้าทรงประกอบพร้อมทั้งรูปกายและธรรมกาย ทรงมีธรรมมากมายมารวมกันอยู่อย่างนี้ จึงเป็นผู้ที่ประชาชนทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ทั้งชาวบ้านและนักบวช ควรเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาแล้วพระองค์ก็ทรงแสดงธรรม จำแนกแจกธรรมให้ ช่วยกำจัดแก้ไขปิดเป่าความทุกข์ความเดือดร้อนของเขา ทั้งทางกาย และทางใจ

เมื่อบรรเทาปิดเป่าความทุกข์ร้อนให้แล้ว ก็นำเอาความสุขมาให้ด้วย ผู้ที่เข้าไปคบหาพระพุทธเจ้า ก็ได้รับความสุข ทั้งเป็นโลกียสุข สุขขั้นต้นๆ ทั่วๆ ไป และสุขที่เป็นขั้นสูงที่เรียกว่าโลกุตระสุข อันนี้ก็เป็นคุณสมบัติของภควา

แล้ว “ภควา” ก็จึงมีอีกความหมายหนึ่ง แปลว่า ผู้จำแนกแจกแจง หมายถึงจำแนกแจกธรรม พระพุทธเจ้าทรงนำเอาธรรมมาแจกให้ โดยแจกแยกแยะออกไป อธิบายเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ และก็คือแจกความสุขให้ด้วย

เป็นลักษณะอัศจรรย์อย่างหนึ่งที่ว่า ธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ท่านจำแนกเป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นข้อต่างๆ ซึ่งมีลักษณะที่ครบถ้วนบริบูรณ์ แล้วจัดได้เป็นชุดๆ เป็นประเภทๆ เช่นอย่างพระพุทธเจ้าทรงจำแนกแจกแจงเรื่องสภาวะธรรม หรือธรรมที่เป็นกลางๆ เป็นที่รวม แยกเป็นชั้น ๕ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องชีวิตของคน ก็รวมอยู่ในชั้น ๕ นั้นทั้งหมด

หรือว่าจะแยกออกไปในแง่ที่เป็นอายตนะ เป็นเรื่องของการรับรู้ ติดต่อกับโลกภายนอก ก็มีอายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีอายตนะภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อะไรๆ ก็รวมอยู่ในนั้น จบครบหมดทั้งสิ้น

หรือพระองค์จะทรงแสดงเรื่องอริยสัจ ก็แสดงเป็นชุดมี ๔ ข้อ ซึ่งมีความบริบูรณ์ครบถ้วนจบในตัว

หรือแสดงหลักการแห่งเหตุ-ผล ตามกระบวนการปัจจัยการเป็นปัจจุสมุปบาท มีองค์ ๑๒ เป็นวงจร ก็เป็นชุด ๑๒ ครบบริบูรณ์อยู่ในตัว

หรือแสดงเรื่องไตรลักษณ์ แสดงลักษณะของธรรมชาติสิ่งทั้งหลายทั่วไป มี ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ก็มีความพร้อมครอบคลุมสรรพสภาวะธรรมครบถ้วน

เมื่อทรงแสดงธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล ตรัสเรื่องอกุศลมูลรากแห่งต้นตอของอกุศล พระองค์ก็ทรงแสดงโลภะ โทสะ โมหะ ที่เป็นกิเลสครบถ้วน ๓ อย่างบริบูรณ์

หรือแสดงเรื่องทวารจิต มีกายทวารจิต วจิตทวารจิต มโนทวารจิต เป็นทวารจิต ๓ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็ครบถ้วน ไม่มีนอกเหนือออกไปจากนี้

หรือจับเอาในทางดีที่ตรงกันข้าม ก็ทรงแสดงฝ่ายกุศลมูลว่ามี ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือแสดงสุจริต ก็มี ๓ คือ กายสุจริต วจิตสุจริต มโนสุจริต เป็นหมวดๆ ครบจบไปอย่างบริบูรณ์

หรือแสดงข้อปฏิบัติอย่างพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักประจำใจสำหรับมีความสัมพันธ์ที่ดีที่ถูกต้องต่อกันระหว่างมนุษย์ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็ครบถ้วนบริบูรณ์จบในตัวสี่ข้อนั้น

หรือจะแสดงหลักปฏิบัติในการพัฒนาจิตปัญญา ถึงขั้นที่เป็นวิปัสสนา อย่างโพชฌงค์ ซึ่งมี ๗ ข้อ ที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ก็มีความสมบูรณ์ในตัวครบจบใน ๗ องค์นั้น

แล้วประมวลข้อปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นจนจบถึงที่สุด จัดเป็นมรรค ก็เป็นมรรคามีองค์ ๘ ประการ ครบถ้วนบริบูรณ์อยู่ในมัชฌิมาปฏิปทานั้น

ธรรมของพระพุทธเจ้าตรัสไว้สารพัดประเภท ที่แสดงสภาวะก็มีทั้งแสดงสิ่งไม่ดีที่เป็นอกุศล สิ่งดีที่เป็นกุศล และสภาพกลางๆ ที่เป็นอพยาภาค ที่แสดงข้อปฏิบัติเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา ก็แสนมากมาย จัดเป็นหมวดเป็นหมู่ มีตั้งแต่หมวด ๑ จนถึงหมวดเกินกว่าสิบ แล้วทั้งหมดทั้งสิ้นก็สอดคล้องลงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแจกแจงธรรมด้วยประการต่างๆ อย่างนี้ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไว้ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้พุทธิกชนได้รู้เข้าใจความจริง แล้วจะได้ปฏิบัติ เพื่อจะได้บรรลุความหลุดพ้นเป็นอิสระ มีจิตใจที่ปลอดโปร่งผ่องใสเป็นสุขทุกเมื่อทุกเวลา

คุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ที่ทรงมีไว้ต่างๆ ก็เพื่อช่วยในการบำเพ็ญพุทธกิจ เพื่อประโยชน์แก่มวลชาวโลก ที่เรียกว่าเป็นโลกัตถจริยา และพระองค์ก็ได้ทรงจำแนกแจกแจงธรรมไว้นานา นัยนานัปการ ดังได้กล่าวมานี้

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้ทรงเทศนาเอง ทรงพบปะกับผู้ใด ก็ทรงจำแนกแจกแจงธรรมแสดงให้เหมาะกับบุคคลผู้นั้น แต่บัดนี้ องค์พระบรมศาสดาได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แทนที่พระองค์จะมาทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับเราแต่ละคน หรือแต่ละหมู่ แต่ละคณะ ก็กลายเป็นว่าเรานี่เอง จะต้องหันไปศึกษาธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้แล้ว แก่คนอื่น เมื่อนานกาลล่วงแล้ว และต้องเลือกจัดเอาเอง เราจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาเลือกธรรมให้เหมาะกับตัวเรา

เบื้องต้นต้องทำความเข้าใจในหลักธรรมเหล่านั้นว่ามีความหมายอย่างไร เมื่อเข้าใจความหมายดีแล้ว เอามาสอดคล้องพิจารณาอย่างที่เราเรียกว่าธรรมวิจย เลือกเฟ้นมาใช้ปฏิบัติให้เหมาะสมกับตนเอง หรือให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ สถานการณ์ ในกรณีนั้นๆ แล้วนำมาใช้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อกำหนดงานองงามในธรรมอื่นๆ ขึ้นไป

ถ้าได้ปฏิบัติอย่างนี้ ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่ตนๆ สมตามความมุ่งหมายขององค์พระบรมศาสดา พร้อมกันนั้น ในฐานะที่เป็นสาวก ก็มีความเคารพนับถือพระศาสดา โดยทำการบูชาด้วย

ในการบูชานั้น เมื่อเราปฏิบัติถูกต้อง เรียนธรรมคำสอนของพระองค์ โดยรู้จักเลือกเฟ้นมาใช้แล้ว ก็จะได้ทำการบูชาอย่างจริงแท้ ที่เรียกว่าปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติ ที่ถือว่าเป็นการบูชาอันประเสริฐ มิใช่เพียงว่าบูชาด้วยอามิสอย่างเดียวเท่านั้น แต่เราทำปฏิบัติบูชา อันเป็นการบูชาอย่างแท้ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

การที่ได้กล่าวพุทธคุณทั้งหมดมานี้ ก็เพื่อรำลึกถึงองค์พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา จะได้มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธา

การที่มีศรัทธานั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่ตัวผู้มีศรัทธานั้นเอง จะได้มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน แล้วจะได้มีกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไป

เมื่อเข้าใจความมุ่งหมายอย่างนี้แล้ว จะได้น้อมนำเอาพระพุทธานุคุณเหล่านั้นมาพิจารณา แล้วเป็นกำลังส่งเสริมในการปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป จะได้มาจบลงด้วยปฏิบัติบูชา ที่จะนำมาซึ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น สมตามความมุ่งหมายของพระพุทธานุคุณ

อาตมภาพแสดงพุทธคุณในบทที่ ๙ คือ “ภาควา” มา อันเป็น บทสุดท้าย ที่จะได้จบลงไป เป็นการแสดงโดยย่อพอสังเขป

ว่าโดยเนื้อหาใจความนั้น ก็คือการที่พุทธศาสนิกชนมีความเคารพในพระพุทธเจ้านั่นเอง โดยเรียกร้องต่อพระองค์ด้วยคำว่า พระผู้มีพระภาค เมื่อเรียกร้องต่อพระองค์แล้ว ก็เท่ากับว่า พระองค์ก็ทรงเรียกร้องต่อเราเหมือนกัน

ที่ว่าเรียกร้องต่อเรา ก็เหมือนอย่างที่พระองค์เคยทรงเรียกร้องต่อพระทั้งหลาย บ่อยครั้งมากมายในพระไตรปิฎก ตรัสว่า นี่นะ... กิจที่ศาสดาควรทำต่อสาวกทั้งหลาย เราได้ทำแล้ว โน่น โคนไม้ โน่นเรือนว่าง เธอทั้งหลายก็จงปฏิบัติ จงเพ่งพินิจ โดยไม่ประมาทเถิด พระพุทธองค์ทรงเรียกร้องต่อเราทั้งหลายอย่างนี้

ตามที่เราเรียกร้องต่อพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ก็ได้ทรงเรียกร้องต่อเราว่า ให้ปฏิบัติตามที่พระองค์ได้ทรงสอนไว้ ด้วยการทำปฏิบัติบูชา ดังที่ได้กล่าวมา

อาตมภาพก็ขอให้โยมทุกท่านเจริญก้าวหน้าในธรรมด้วยปฏิบัติบูชา โดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ